

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**PERZEKUCE ŽIDOVSKÉHO OBYVATELSTVA
V PLZNI V PRŮBĚHU DRUHÉ SVĚTOVÉ
VÁLKY**

Bc. Romana Zdražilová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

PERZEKUCE ŽIDOVSKÉHO OBYVATELSTVA V PLZNI V PRŮBĚHU DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Bc. Romana Zdražilová

Vedoucí práce:

PhDr. Radka Křížková Červená

Katedra filozofie

Fakulta filozofická západočeské univerzity v Plzni

Plzeň

2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017.....

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Radce Křížkové Červené za cenné rady a podněty při vypracování mé diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat personálu SOA v Plzni a Archivu města Plzně, bez jejich ochoty by text diplomové práce nebyl kompletní.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Antisemitismus a rasové teorie	4
3	Židé v českých zemí.....	8
3.1	Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni.....	9
3.1.1	Židé v Plzni v 16. a 17. století.....	12
3.1.2	Obnova židovské komunity v Plzni – 18. století a 19. století	15
3.1.3	Vývoj židovské společnosti v 19. století a pozvolna se projevující moderní antisemitismus.....	17
4	Nacismus v Protektorátu Čechy a Morava.....	22
4.1	Plzeň pod hákovým křížem	24
5	Konečné řešení	30
5.1	Perzekuce židovského obyvatelstva v Plzni	33
6	Ghetto Terezín.....	36
6.1	Transporty z Plzně.....	40
6.1.1	MUDr. Petr Riesel, CSc. - deportovaný do Terezína.....	41
7	Osvětim	44
7.1	Terezínský rodinný tábor.....	45
7.2	Plzeňské osobnosti internované v Osvětimi	50
7.2.1	Hanuš Josef Treichlinger (1929-1944).....	51
7.2.2	Vítězslav Israel Lederer – uprchlík z Osvětimi.....	52

8	Konec války a celkové statistiky	56
9	Dobový tisk v Plzni	58
10	Poválečná doba.....	60
10.1	Rok 1945 a Plzeňští Židé	60
10.2	Potrestání zločinů.....	63
10.2.1	Mimořádné lidové soudy.....	64
11	Politické proces	70
11.1	Od osvobození k nové totalitě.....	70
12	Neonacisté v Plzni	73
13	Závěr.....	77
14	Seznam pramenů a literatury.....	81
14.1	Seznam použitých cizojazyčných zdrojů	84
14.2	Archivní zdroje	84
14.3	Elektronické zdroje	85
14.3.1	Citováno z Deportal osudy obětí šoa na Plzeňsku:	85
14.3.2	Citováno z holocaust.cz :	85
15	RESUMÉ.....	88
16	PŘÍLOHY.....	89

1 Úvod

Židé v Plzni byli do doby okupace tolerováni společností a mohli se rovnocenně podílet na společenském a politickém životě ve městě. Podíleli se na obchodu, kultuře, a také vzdělání. Řada plzeňských Židů vlastnila obchody s textilem či významné průmyslové podniky. Vše se pro ně změnilo s příchodem nacistické okupační správy. K největším změnám došlo v průběhu arizace roku 1939. Tlak nacistického Německa se neustále stupňoval a spolu s ním také protižidovské tendence. Ty dosáhly svého vrcholu v zimě roku 1942, kdy bylo v průběhu dvou týdnů z Plzně deportováno více než dva tisíce židovských občanů.

Cíle práce byly stanoveny dva. Prvním záměrem bylo zmapování historie židovského obyvatelstva a jeho postavení ve společnosti, přičemž práce zaměřovala svoji pozornost především na plzeňské Židy a jejich osud v době nacistické okupace. Zároveň se práce snaží objasnit systém fungování nacistické okupační správy v českých zemích, především pak v Plzni. Druhým cílem práce byla analýza problematiky antisemitismu, opět se zaměřením na protižidovsky laděné postoje v Plzni.

Práce je tematicky členěna do deseti kapitol. První, pojednává o antisemitismu a je zaměřena především na rasové teorie a z nich vzešlý moderní antisemitismus, který je pro práci klíčový.

Druhá kapitola mapuje historii Židů v českých zemích, zejména v rovině politicko-sociální, ale cílí také na historický kontext dané doby. Kapitola se zaměřuje na židovskou komunitu v českých zemích v obecném měřítku z toho důvodu, že tato tematika je signifikantní pro pochopení pozdějšího smýšlení a jednání nejen židovské komunity, ale také většinové společnosti k židovské minoritě.

Ve třetí a čtvrté kapitole je pozornost věnována stupňujícímu se tlaku nacistické okupační správy vůči Židům v Protektorátu Čechy a Morava, přičemž zájem je směřován k aplikaci všeobecného vzorce nacistické perzekuce vůči Plzni a plzeňským Židům, kdy jsou vyzdvihovány specifické rysy německé nacistické správy v Plzni. Jsou zde vypsána jednotlivá omezení, která byla vydána proti Židům, konkrétně pak čtvrtá kapitola mapuje detailně přípravu plzeňských transportů.

Pátá kapitola se zaměřuje na největší přechodný tábor v českých zemích, Terezín. Kapitola je záměrně obsáhlejší, neboť se snaží představit podmínky a chod tábora, v němž byla internována valná většina českých Židů, mezi kterými bylo mnoho Židů z Plzně.

Podkapitola dokládá osobní vzpomínky plzeňského přeživšího, který v Terezíně prožil dětství.

Největšímu decimačnímu a koncentračnímu táboru, Osvětimi, je věnována šestá kapitola této práce. Zaměřuje se zejména na chod a fungování terezínského rodinného tábora, v němž byla internována celá řada plzeňských Židů. Jejich osudy mapují následující podkapitoly. Je zde vyzdvihnut životní osud Vítězslava Lederera, osvětimského uprchlíka, především pro jeho odvalu uprchnout z přísně střeženého osvětimského tábora, s cílem informovat svět o nacistických hrůzách a jejich následnou snahou tuto vyhlazovací politiku zastavit. V závěru jsou předloženy celkové statistiky, kdy je opět přihlédnuto také k plzeňským Židům.

Stupňujícím se antisemitským projevům a náladám, nejen ze strany okupační správy, ale také ze strany plzeňských občanů, se věnuje sedmá kapitola. Představeny jsou ukázky z dobového tisku, které jednoznačně předkládají různé přístupy k tzv. „židovské otázce“.

Osmá kapitola věnuje pozornost poválečné době, kdy se zaměřuje zejména na problematiku retribuce židovského majetku a problému socializace ze strany navrátilců z koncentračních táborů. I zde je představen příběh plzeňského Žida, který se stejně jako celá řada jiných židovských občanů, musel potýkat s nemalými problémy po svém návratu domů. Následující podkapitoly mapují problematiku mimořádných lidových soudů, což byl fenomén poválečné doby. Pro práci je tato část podstatná, neboť tvoří součást procesu vyrovnávání se s válečnými zločinci. Představen zde bude konkrétně soudní případ vedený s plzeňským občanem, který se podílel na nacistickém okupačním režimu. Na tomto případě bude demonstrován nejen postup při vyšetřování obviněných, ale také prezentace nejčastějších zločinů, ke kterým v průběhu okupace docházelo.

Předposlední kapitola byla do práce zasazena zejména z toho důvodu, aby uvedla tematiku přetrvávajícího antisemitismu v širším kontextu doby. Tato kapitola cílí především na historickou reflexi této problematiky, přičemž důraz je kladen na její aplikaci v rámci komunistického režimu. Měla by být jakýmsi úvodem pro pochopení pokračujících protižidovských tendencí.

Protižidovské tendence a jejich „oživení“ dokládá poslední kapitola této práce, která svou pozornost zaměřuje především na neonacistické tendence extrémních hnutí pohybujících se v Plzni. Záměrem této kapitoly je poukázat na stále aktuální antisemitské tendence a na pasivitu politické angažovanosti v této věci.

Diplomová práce je zpracována na základě odborné literatury, vydaných i nevydaných pramenů. V diplomové práci se pracuje také s řadou primárních zdrojů. Jsou zde použity

archivní materiály ze Státního oblastního archivu v Plzni, a také materiály z Archivu města Plzně. Jedná se především o policejní přihlášky židovských občanů s domovskou příslušností v Plzni. Mezi další archivní materiály lze zařadit fond Mimořádných lidových soudů v Plzni, který poskytl cenné a detailní informace o soudních řízeních s válečnými zločinci. Důležitým zdrojem byly i články z dobového tisku.

Za nejdůležitější a nejpoužívanější publikaci lze považovat publikace Miroslava Kárného „*Konečné řešení*“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice a Terezínská pamětní kniha I. díl*. O tyto publikace se podstatná část práce, zaměřující se především na detaily a jednotlivé transporty, opírá. Podnětnou knihou pro práci bylo také dílo Věry Špírkové *Židovská komunita v Plzni*, která mapuje chronologicky historii plzeňské židovské komunity a podává ucelený obraz o životě Židů v Plzni. Část práce, která se věnuje Terezínu a života v něm, se opírá zejména o monografii Hanse Günthera Adlera *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, která přináší jedinečný a důkladný pohled na vznik tábora, jeho promyšlenou organizaci, a především krutou nacistickou vyhlazovací mašinerii. Těžiště této publikace ale spočívá v detailním popisu každodenního života židovských obyvatel terezínského ghetta, ale také v sociologické a psychologické analýze lidského chování v extrémních a nelidských podmínkách. Závěr práce je zformován především díky archivnímu materiálu, který byl poskytnut SOA v Plzni, jedná se o fond Mimořádných lidových soudů. Mimo jiné pak také o archivní materiály z Archivu města Plzně, kde byl stěžejním fond Domovské příslušnosti.

2 Antisemitismus a rasové teorie

Pro pochopení perzekucí vedených vůči Židům na Plzeňsku, je signifikantní, abychom se seznámili s definicí a historickým významem antisemitismu a rasismu. Existuje mnoho definic antisemitismu. Pokud člověk uvažuje nad tímto pojmem, nejčastěji se mu vybaví nepřátelství vůči Židům a jejich náboženství – judaismu. Akademický slovník definuje antisemitismus následovně: „*Náboženská, národnostní a rasová nesnášenlivost projevující se nenávistí vůči Židům.*“¹

Termín vznikl z řeckého slova *anti* – proti, a z hebrejského slova *Sem* – chápáno jako syn Noemův.² Předpona anti- značí odpor, přívlastek semita označuje semitské národy. Tedy nikoli pouze Židy, ale také Araby. Etymologicky správně pojatý pojem antisemitismus tedy značí odpor vůči všem semitským národům. Nikoli pouze nenávist vůči Židům, jak se mnohdy zkráceně užívá.³ Obecně vzato jsou Semité národy hovořící semitským jazykem, a podobně jako árijci, jsou pouze označením jazykovým, nikoli rasovým. V průběhu 19. století začali být Semité vnímáni nejen jako etnická skupina, ale také jako samostatná rasa. K tomuto smýšlení přispěly rasové teorie Artura de Gobineaua. Gobineau zastával názor, že Semité vznikli smíšením několika ras, jako takoví nebyli „čistými“ z hlediska rasy. To mělo pro jejich společnost rozkladné účinky. Tento názor byl bohužel později přijat a zneužit nacistickou ideologií.⁴

Ivo Budil rozlišuje mezi antisemitismem jako dávným jevem a pojmem, který se začal používat až koncem 19. století. Uvádí, že termín „antisemitismus“ byl poprvé použit roku 1879 německým novinářem a politickým agitátorem Wilhelmem Marrem v publikaci *Allgemeine Zeitung des Judenthums*, ve významu nenávisti vůči Židům.⁵ Marr byl pevně přesvědčen, že Židé chtějí ovládnout ty, kteří mají německý původ. Ve výše zmíněné publikaci předložil první systematický výklad o tom, že Židé jsou špatní a zlí od přírody, nikoli kvůli své víře.⁶

Antisemitismus není jednolitý společenský fenomén. Neexistuje všeobecně přijímaná a jednoznačně vymezující odpověď na otázku co to vlastně antisemitismus je. Nicméně se projevuje ve třech formách.

¹ Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]. 1. vyd. Praha: Academia, 1997, str. 60.

² MAŘÍKOVÁ, H. *Velký sociologický slovník. I, A-O*, s. 82.

³ MESSADIÉ, G. *Obecné dějiny antisemitismu. Od starověku po dvacáté století*, s. 15.

⁴ BUDIL, I. *Jitro Árijců: život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*, s. 158-164.

⁵ Tamtéž, s. 15.

⁶ FREDRICKSON, G. M. *Rasismus: stručná historie*, s. 67.

První formou je antisemitismus křesťanský. Jde o nejstarší formu antisemitismu, jejíž počátek se datuje k biblickým dobám. Nicméně tato forma antisemitismu je spojena zejména s dobou, v níž se formuje křesťanství. Přesněji zrození křesťanství jakožto konkurenčního náboženství k judaismu. Tato forma antisemitismu vycházela z přesvědčení, že Židé odmítli přijmout Ježíše za Mesiáše a odmítali přejít na křesťanskou víru. Byli obviněni z vraždy Ježíše Krista. V důsledku těchto obvinění byli pronásledováni a platilo pro ně mnoho protizidovských zákonů a jiných opatření.⁷

Druhou formou je rasový antisemitismus, který je založen na antropologických a biologických argumentech. Vychází z Darwinových myšlenek o rasách a evoluci. Tyto myšlenky byly pozdějšími autory zneužity a vytvořily myšlenkový základ pro nacistickou ideologii. Rasový antisemitismus stojí na základní tezi, že Židé jsou méněcennou rasou.⁸

Třetí, nejmodernější, formou je politický antisemitismus. Bývá označován také jako antisionismus. Antisionismus popírá rovnoprávnost židovského národa z hlediska jejich legální suverenity v rámci ostatních suverénních států. Zde tedy nenávist vychází ze vzniku samostatného státu Izrael, jakožto nositele židovské identity. Antisionismus se tedy zaměřuje na kolektivní židovskou identitu, nikoli na jednotlivce.⁹

Pro předkládanou diplomovou práci je signifikantní právě tato moderní forma antisemitismu. Moderní antisemitismus se vyznačuje posunem řešení židovské otázky ze sféry náboženské do sféry politické a rasové. Žid již nebyl nenáviděný proto, že není křesťan, ale proto, že je nepřekonatelně odlišný, cizí a není schopen asimilace.¹⁰ Židé jsou vnímáni jako cizinci, jako cizorodý živel, jelikož jsou považováni za samostatný „národ“ bez domova. Sociologický koncept cizince je založen na myšlence, že cizinec je zde chápán jako potencionální putující. Na místo, kam cizinec přišel, od počátku nepatří a přináší s sebou vlastnosti, které v tom novém prostoru nemají svůj původ. Specifickým rysem pro cizince je, že stojí uvnitř skupiny a zároveň do ní nepatří. V dějinách se nejčastěji cizinec objevuje jako obchodník žijící ze zprostředkovaného obchodu. Jelikož cizinec není se skupinou více svázán, má určitou míru objektivnosti, a proto je schopný se oprostít od předsudků či předpojatosti. Cizinec tedy není ve většinové společnosti chápán jako jednatel, ale jako cizinec jistého

⁷ STERN, K., S. *Antisemitismatters*, s. 1-3. Dostupné z: <http://www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/AntisemitismMattersMay2004.pdf>

⁸ STERN, K., S. *Antisemitismatters*, s. 4-5. Dostupné z: <http://www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/AntisemitismMattersMay2004.pdf>

⁹ KRYL, M. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, s. 46.

¹⁰ MESSADIÉ, G. *Obecné dějiny antisemitismu. Od starověku po dvacáté století*, s. 238.

typu.¹¹ Takový koncept cizince naprosto odpovídá postavení Židů ve společnosti. Židé pocítovali již od počátku diaspory tuto „cizost“. To poté hlásal a připomínal Hitler ve svých projevech. Tuto skutečnost spojoval s nebezpečím, protože byl přesvědčen o tom, že když Židé nemají svou vlastní zemi, tak se nebudou chtít zapojit do války obvyklým způsobem, tedy nepůjde jim o územní zisky.¹²

Dalším charakteristickým znakem moderního antisemitismu je předpoklad, že Židé usilují o nadvládu nad světem. Tato myšlenka byla podpořena stávající situací židovského obyvatelstva, protože mnozí z nich zbohatli a získali vysoké společenské postavení. Právě na tuto skutečnost se pak zaměřovali antisemité. Obávali se úspěchu židovského obyvatelstva a byli přesvědčeni o tom, že není zasloužený. V rámci toho se formovalo také přesvědčení, že Židé dosáhli svého úspěchu díky spiklenectví, a v rámci něj chtějí ovládnout společnost.¹³

V souvislosti s teorií o židovské konspiraci je třeba zmínit dílo *Protokoly sionských mudrců*, kde tato teorie dosáhla svého vrcholu. *Protokoly* bývají označovány jako bible moderního antisemitismu a byly sepsány pravděpodobně v 90. letech devatenáctého století. V této době ještě nemají žádný politický dopad na židovské obyvatelstvo. Vznikly zřejmě v Rusku a ve Francii a odtud se poté šířily dál. V *Protokolech* je rozvíjena teorie o tom, že Židům se podařilo ovládnout svět, ale protože ještě nemají úplnou moc, snaží se poštvat národy proti sobě. Zejména po první světové válce vzrostl zájem o *Protokoly*. Lidé hledali příčinu dopadů první světové války. Proto společnost přijala *Protokoly* a vinu za všechny předchozí události začala přisuzovat Židům. Protokoly tudíž podporovaly spikleneckou teorii o židovském národě.¹⁴

Dalším faktorem, který napomohl k rozvoji moderního antisemitismu, byly nacionalistické tendence, které ovlivňovaly tvorbu národnostních států. Důraz se kladl zejména na národ, národní kulturu a jazyk. Myšlenka národního státu byla pro Židy hrozbou. Kultura byla pojímána jako vlastnictví národa, nikoli univerzální jev. Národ byl tím, co spojovalo lid. Ovšem Židé byli ti, kdo neměli pouze odlišné náboženství, ale také mentalitu a charakter. Stavěli své myšlení a jednání na zcela odlišných hodnotách.¹⁵ Před nástupem modernity patřili Židé do jedné z kast, do jednoho ze stavů. Tudíž nebyl problém s jejich odděleností. Pochopitelně s modernitou tento problém nastal. Oddělenost Židů se musela v moderní době začít zdůvodňovat. Přestože s sebou modernita přinášela vyrovnávání rozdílů,

¹¹ SIMMEL, G. „Cizinec“. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, s. 26-33.

¹² BAUMAN, Z. *Modernita a holocaust*, s. 72.

¹³ FREDRICKSON, G. *Rasismus: stručná historie*, s. 67, 73.

¹⁴ LAQUEUR, W. *Mění se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 92-95.

¹⁵ MESSADIÉ, G. *Obecné dějiny antisemitismu. Od starověku po dvacáté století*, s. 259-260.

bylo pro většinu společnosti důležité, aby byly rozdíly zachovány. Jelikož rovnost stírala rozdíly mezi Židy a křesťany, bylo potřeba Židy nedefinovat skrze jejich náboženství, neboť se od něho mohli oprostít konverzí. Největším problémem který podnítil snahy k udržení segregace židovské populace, byl fakt, že v rámci asimilace začaly vznikat sňatky křesťanů s Židy, což způsobovalo neschopnost rozpoznávat Židy. Na těchto základech později stavěly antisemitské teorie.¹⁶ Aby se zabránilo asimilaci a případným snahám o konverzi ze strany židovského národa, bylo nutné nahradit judaismus židovstvím, protože na židovství nešlo aplikovat konverzi.¹⁷ Moderní doba s sebou přinesla novou koncepci rovnoprávnosti, která se odrazila také v rasové problematice. Různost lidských ras a přirozené a viditelné odlišnosti jednotlivých lidí už nebylo možné potlačit. V návaznosti na koncept rovnoprávnosti nebylo jednoduché onu rovnoprávnost nastolit. Různé skupiny lidí se od sebe lišily a bylo pro ně téměř nemyslitelné, že by za rovnoprávné uznaly také ty druhé.¹⁸

¹⁶ BAUMAN, Z. *Modernita a holocaust*, s. 98-99.

¹⁷ ARENTOVÁ, H. *Původ totalitarismus I-III*, s. 157.

¹⁸ Tamtéž, s. 116.

3 Židé v českých zemích

Do konce 12. století nebylo postavení Židů v českých zemích právně ošetřeno.¹⁹ Stejně tak jako ve většině zemí Evropy, bylo i v Čechách postavení Židů až do počátku 13. století vcelku uspokojivé. K zásadní změně dochází po zasedání IV. lateránského koncilu roku 1215. Papež Innocenc III. zde potvrdil úplnou segregaci židovského obyvatelstva.²⁰

Jedním z výrazných projevů segregace bylo viditelné označení oděvů židovského obyvatelstva. Od počátku 13. století byl styk křesťanů a Židů striktně omezován. Probíhal de facto jen v obchodní a právní oblasti. Roku 1268 se styk s židovským obyvatelstvem dále omezil, a to na absolutní zákaz styku. Židé byli vykázáni do uzavřených ulic a čtvrtí, čímž došlo k vytvoření židovských ghett. Majoritní společnost stanovila Židům jejich způsob obživy. Tím se stal především obchod s penězi, konkrétně pak obchod s úroky, tedy půjčováním peněz. Tyto činnosti byli křesťanům zakázané. Židé nesměli provozovat mnoho řemesel, a pokud některé ano, pak jen pro potřeby židovské komunity. Dále nesměli vlastnit půdu ani ji obhospodařovat.²¹

Situace se zásadně mění ve 13. století. Díky statutu *servi cameraeregiae* se mění právní postavení Židů. Jsou vytlačeni mimo běžné hierarchické struktury až na samotný okraj společnosti, kde fungují jako podřízení panovníkovi. Jen panovník mohl rozhodovat o židovských záležitostech, jak majetkových, tak také rodinných. Panovník využíval často služeb židovských obyvatel ve sféře peněžního obchodu k uspokojení svých finančních potřeb. Za tyto služby poskytoval Židům ochranu. Obchod s penězi byl nebezpečným podnikem. Mnoho Židů, kteří byli zbaveni práva na sebeobranu, se stali terčem násilných útoků ze strany křesťanů. Proto stále více židovské populace usilovalo o přímou ochranu u panovníka. Násilnosti cílené proti Židům daly podnět ke vzniku řady privilegií ze strany panovníků, také řady papežských bul či kanonického práva, to vše mělo poskytovat ochranu a zachování právního postavení židovského obyvatelstva. Mezi takové patří také Statuta Judaeorum vydaná králem Přemyslem Otakarem II. roku 1254. Statuta ve svých třiceti dvou paragrafech stanovují skrze zákony poměr Židů k panovníkovi, a také vymezují hranice a možnosti styku s křesťany. Dále právně definují postavení židovských obyvatel jako přímých poddaných králi, který jim zaručuje ochranu, svobodu náboženského života a povoluje také obchod s penězi. Židovská obec platila za svou ochranu panovníkovi daně a poskytovala mu půjčky. Veškeré protižidovské násilné útoky pak byly chápány jako útoky proti panovníkovi.

¹⁹ Tamtéž, s. 5.

²⁰ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 208.

²¹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 5.

Díky Statutům bylo postavení Židů právně zabezpečeno.²² Český rabín Richard Feder se o českém králi a jeho vztahu k Židům vyjadřuje následovně: „*Přemysl Otakar II. byl skutečným ochráncem Židů, třebaže tak nečinil z lásky k nim, nýbrž z touhy, aby v jeho říši panovalo právo a spravedlnost a aby nebylo nikomu ukřivděno. Nesporné jest, že nikdo z jeho předchůdců a nikdo z jeho nástupců nevykonal pro Židy tolik jako on.*“²³ Vděčnost českému státu je zachycena v hebrejských rukopisech. Statuta platila do konce vlády Přemysla Otakara II., který je vyhlásil. Nový panovník je musel znovu schválit a potvrdit. Poté mohla být obnovena, ale i za tento akt se muselo opět zaplatit. Privilegia vycházející ze Statut potvrdili také Lucemburkové. Jan Lucemburský, není známo kdy, Karel IV. roku 1356 a Václav IV. roku 1393.²⁴

3.1 Nejstarší zprávy o židovské komunitě v Plzni

Královské město Plzeň bylo založeno kolem roku 1295. Jednalo se o významnou řezenskou a norimberskou obchodní cestu, která do města přivedla židovské obchodníky brzy po jeho založení. Zřejmé doklady o osídlení jsou k dispozici až z doby Karla IV.²⁵

První písemné zmínky o Židech v Plzni jsou z doby Karla IV. V této době dochází k největším pogromům židovského obyvatelstva, nejen v německy mluvících zemích, ale také částečně na území Čech a Moravy. V důsledku toho vydává Karel IV. následující nařízení: „*Karel, markrabí moravský, nařizuje přísně rychtáři a konšelům města Nového Plzně, aby nedopustili týrati židy u nich v městě bydlící, a kdyby přece, kdo se opovážil proti tomuto nařízení jednati, aby toho přísně potrestali.*“²⁶ Přesto je třeba zmínit, že Karel IV. jednal takticky, podle Kavky tam, kde mohl uplatnit svou panovnickou moc, což byly české země, se snažil židovské obyvatelstvo ochraňovat. Oproti tomu v říši, kde teprve svou moc rozvíjel, byl zadlužený a jeho postoj k pogromům na židovském obyvatelstvu byl spíše pasivní.²⁷

Další zmínkou o přítomnosti Židů v Plzni jsou záznamy o výběru daní ze dne 17. září 1375, kterým byl pověřen křižovník řádu Německých rytířů. Týkalo se to jak Židů, tak také křesťanů.²⁸ Hospodářské postavení německých rytířů v Plzni bylo velice dobré. Řád si pečlivě

²² PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 22-23.

²³ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 24.

²⁴ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 6.

²⁵ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 5.

²⁶ Tamtéž, s. 6.

²⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 31-32.

²⁸ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 6.

vedl knihy, vykazující veškerou činnost řádu. Tyto knihy nyní podávají cenné zprávy o hospodaření v Plzni.²⁹

Mezi další podstatné prameny se řadí soudní knihy. V *Liber iudicii*, se podle Bohumila Bondyho nedochovaly žádné zmínky o Židech v Plzni ze 14. století. Ale ve století patnáctém tvořili Židé v Plzni zvláštní obec, drželi ve svých rukách značnou část domů, zejména v dnešní Sedláčkově ulici a ulici Solní. Jednalo se o část města, která nebyla oddělena, tak jako tomu bylo jinde. Prostor byl na západě zakončen městskými hradbami, na severu ho pak uzavírala slepá ulička, která vedla ke katovně. Za synagogou či školou se v Katovské uličce nacházely další dva domy.³⁰

V období husitských válek je židovská obec v Plzni početná a usiluje o jisté nároky. Nejprve o koupi pozemku potřebného na zřízení hřbitova, a také školy. Židé nakonec dosáhli svých nároků o několik let později. To umožnilo postupný rozvoj židovské komunity. K výstavbě školy měl sloužit Linhartův dům, dnes roh Solní a Sedláčkovy ulice.³¹ Židovské obyvatelstvo se v době husitských válek postavilo na stranu plzeňských obyvatel. Pomáhali budovat příkopy ve městě roku 1420, a také pomáhali bránit město roku 1433.³² Právě v 15. století hraje Plzeň ústřední roli významné obchodní cesty. V tomto století se evropský obchod soustředil na dvě obchodní mocnosti – severoněmeckou hanzu a Benátky. Zejména s Benátkami probíhal obchod nepřímou. V dálkovém obchodě zaujímalo výsadní místo město Norimberk, který se snažil koncentrovat veškerý zahraniční trh v Čechách do svých rukou. Plzeň se stala potřebnou oporou Norimberku, neboť zaujímal přední postavení v českém zahraničním obchodu. Přestože se ve druhé polovině 15. století stala středobodem Praha, Plzeň stále zaujímal důležitou pozici. Zejména proto, že ležela na hlavních zahraničních cestách. Pražská cesta měla tři trasy, které se v Plzni spojovaly a poté směřovaly do Prahy. Norimberští roku 1499 uzavřely smlouvu s Plzní, která právně doložila celý obchodní tranzit. Šlo o bezcelní průchod norimberských obchodníků v Plzni, a pro plzeňské totéž platilo v Norimberku.³³ Židé v Plzni se zabývali především obchodem, v němž ústřední roli hrál obchod s kořením. Zejména pepř a zázvor. A samozřejmě opět pokračovalo obchodování s půjčováním peněz na úrok. Právě obchod s kořením byl vázán na zahraniční vztahy, které díky Židům byly podporovány a udržovány.³⁴ Vztahy s Norimberkem nebyly pouze čistě

²⁹ BĚLOHLÁVEK, M. *Dějiny Plzně I.*, s. 54.

³⁰ Tamtéž, s. 7.

³¹ Tamtéž, s. 8.

³² ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 9.

³³ BĚLOHLÁVEK, M. *Dějiny Plzně I.*, s. 118-119.

³⁴ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 9.

obchodní. Mezi oběma městy probíhala častí diplomatická korespondence, která se týkala různých politických zpráv, zprostředkování a najímání vojáků, výslechy chycených zločinců apod. Norimberk ochotně poskytoval Plzni úvěr v jakékoli krizové situaci. Díky vztahům s Norimberkem přišel do Plzně také knihtisk.³⁵ Díky četným zahraničním stykům se v Plzni vytvářelo rozsáhlé kulturní prostředí. Ze zahraničí se do města dostávaly nové podněty. Díky tomu došlo v Plzni k založení první tiskárny v Čechách. Po roce 1468 byla vytištěna první česká kniha, jednalo se o Kroniku trojanskou. Celkově probíhal po celé 15. a 16. století kulturní a intelektuální rozvoj.³⁶

Na konci 15. století se proměnil status, který Židům vyhradila středověká společnost. Nově ustanovené kanonické právo nyní umožňovalo křesťanům otevřeně obchodovat s penězi. Židé se v důsledku toho dostali do složité situace vůči panovníkovi, protože již nemohli poskytovat výhodné půjčky. Často nebyli schopni ani platit vysoké daně a odvody do královské komory. Židé v této době žili převážně ve městech a živili se obchodem a řemesly. Obchod s penězi byl Židům natolik vlastní, že Ladislav Lábek uvádí krytí pojmy Žid a obchodník. V této době jsou hlavní protižidovskou silou městské obce společně s cechovními korporacemi, které často využívaly nečistých prostředků. Nacházíme se v době, kdy docházelo k pogromům na židovské obyvatelstvo. Města dokonce dostávají povolení od panovníka k vyhnání Židů „na věčné časy“.³⁷ V roce 1500 byli Židé v Itálii, Provence a v Německu de facto už zcela vyloučeni z veškerého velkého obchodu a průmyslu. Stěhovali se proto dál na východ do zaostalejších oblastí, kterými bylo Rakousko, Čechy a Morava, také do Slezska, Polska, Brest-Litevska. Demografická poloha židovské populace se tedy posunula na východ do střední a východní Evropy. I zde ale existovaly problémy, se kterými se Židé museli vypořádat.³⁸ Příčinou změn vůči židovskému obyvatelstvu byly také neurovnané poměry v zemi, které byly pro Židy nebezpečím. Po husitských válkách, uvržení krále Jiřího z Poděbrad do klatby, se do Plzně stěhuje arcibiskupství. Plzeň, která se původně klonila k husitství, se opět stala katolickou a „papeženskou“. Nejen tím se však zhoršují vztahy křesťanského obyvatelstva k tomu židovskému. Po husitských válkách se otevírají nové možnosti úvěrového podnikání. Úvěry v tomto období prudce klesaly a snahy o vytlačení Židů i z těchto obchodů se projevily v řadě omezení a zákazů.³⁹

³⁵ Tamtéž, s. 119.

³⁶ Tamtéž, s. 124.

³⁷ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 10.

³⁸ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 223.

³⁹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 10.

Prvním projevem protižidovských tendencí v Plzni bylo nařízení ze dne 2. září 1493. Jednalo se o nařízení, které Židům přikazovalo nosit židovské kukly, Židovkám pak tzv. šlojíře (závoj, ženská pokrývka hlavy) se žlutými okraji, kterými se měli odlišovat od ostatního obyvatelstva. Neuposlechnutí nařízení bylo sankcionováno pěti groši.⁴⁰

Dne 1. listopadu 1504⁴¹ král Vladislav Jagellonský ustanovil během potvrzení výsad města Plzně, že měšťané mohou Židům pobyt v Plzni v kterékoli době vypovědět, a to bez zásahu královské moci.⁴² Poslední židovský dům byl prodán křesťanskému občanovi roku 1542. Konec židovské komunity v Plzni nastává se zánikem židovské školy či synagogy roku 1533. Plzeňská židovská obec byla v době svého vyhnání druhou nejpočetnější obcí hned po Praze.⁴³

3.1.1 Židé v Plzni v 16. a 17. století

Židé ztratili na konci středověku jakýkoli význam, ať už kulturně či historicky. Iracionální chování, které bylo antisemitsky zaměřené, se začalo modifikovat. Zejména v Německu se začala rozvíjet ikonografie, která vyobrazovala prasnice spolu s Židy, jednalo se o tzv. *Judensau*. Antisemitská symbolika se prosazovala také v malířství. Německo a německé země se staly jakýmsi centrem této odpudivé ikonografie. Vzniká zde také ještě jedna podoba – svině. Byla symbolem všech nečistých osob, hříšníků, kacířů, ale především Židů. Jednalo se o opakující se urážlivý stereotyp. Díky knihtisku se tato vyobrazení šířila celým Německem. V konečném důsledku to způsobilo proces odlidštění Židů. Židům bylo odňato lidství proto, že odmítají pravdu a spolupracují se silami temnoty, jako takoví nemohou být lidmi v tom smyslu, v jakém jim byli křesťané. Imaginární nenávisť se začala stávat reálnou, což v konečném důsledku způsobilo vznik evropských ghatt.⁴⁴

Oddělené čtvrti pro Židy nebyly ničím novým. Ghetta existovala již od starověku. Většina islámských významných měst měla tuto oddělenou čtvrť. Ve středověku byla oddělená židovská čtvrť dokonce podmínkou ze strany židovského obyvatelstva. Proč se Židé podrobovali tomuto útlaku? Na tuto otázku lze aplikovat odpověď rabína Simona Luzzatta, sloužícího benátským Židům: „*Neboť oni věří, že jakákoli hmatatelná změna v jejich životech... bude pocházet z vyšší příčiny, a ne z lidského snažení.*“⁴⁵ Židé nejvíce nenáviděli nejistotu a právě v ghettu spatřovali bezpečí. V této izolovanosti Židů lze spatřovat nejen

⁴⁰ Tamtéž, s. 10.

⁴¹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, str. 6

⁴² NOSEK, B., KREJČOVÁ, H. *Výroční zpráva za rok 2002*.

⁴³ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 12.

⁴⁴ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 224.

⁴⁵ Tamtéž, s. 233.

snahu chránit křesťanské obyvatelstvo od židovského vlivu, ale na druhé straně také ochranu židovského národa před světskými vlivy. V ghettu se mohl plně rozvíjet kulturní život Židů.⁴⁶

V počátcích vlády Ferdinanda I. Habsburského to vypadalo, že postavení Židů bude mnohem stabilnější. V roce 1517 došlo ze strany panovníka k potvrzení starých privilegií. Panovník jim přislíbil ochranu a snažil se omezit politickou moc měst. V rámci toho byla zřízena česká komora, jejíž hlavní snahou bylo udržet příjmy z židovských daní. Dříve zmíněné rozpory byly ovšem příliš hluboko zakořeněny a spíše narůstaly. Ferdinand I. z obav o ztrátu zdroje svých příjmů dlouho odolával. Dědictví po Jagelloncích obnášelo značné dluhy, které dále narůstaly v důsledku tureckého nebezpečí. Čechy nesly celkově 67% nákladů na turecké války.⁴⁷ Jestliže panovník nakonec souhlasil s vypovězením Židů z království, byl k tomu donucen okolnostmi. Ferdinandovo finanční zázemí bylo dost nejisté a potřeboval úvěry a peníze. To vše mu mohli poskytnout Židé, proto potvrdil jejich privilegia a příležitostně je bral pod svou ochranu.⁴⁸

Vypovězení Židů ze země vyhlásil český sněm ve dnech 12. – 19. září 1541. Sněmu předcházela řada stížností kromě tradičních náboženských (rituální vražda) také žaloby proti vývozu stříbra ze země, a importu „lehké mince“. Doba na vystěhování byla velice krátká. Mezním termínem byl 11. listopad, a protože nebylo možné tento termín dodržet, dostaly mnohé obce odklad na jeden rok. Díky čemuž se vydávaly časově omezená povolení k pobytu, která byla zdrojem korupce, obviňování a rozepří mezi křesťany a Židy.⁴⁹ Roku 1545 byl na návrh české komory vydán všeobecný glejt, který povoloval pobyt Židům, kteří zde byli usedlí. Města toto rozhodnutí razantně odmítala. Na nátlak byl Ferdinand I. nucen roku 1577 vše odvolat. Tento morálně i finančně náročný boj měl za následek dlouhé zotavování českých ghett.⁵⁰

Závěrem lze říci, že nástup Habsburka Ferdinanda I. na český trůn (1526-1564), jeho spory s českými stavy a snahy o upevnění královské moci vedly v konečném důsledku roku 1541 k vypovězení Židů z Českého království. Toto nařízení, kterým byli Židé značně postiženi, ztratilo oficiálně platnost až v roce 1567, kdy nástupce Ferdinanda I., Maxmilián II. potvrdil stará privilegia.⁵¹

⁴⁶ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 234.

⁴⁷ BĚLOHLÁVEK, M. *Dějiny Plzně I.*, s. 132.

⁴⁸ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 12.

⁴⁹ RADA, I.; VANÍČEK, V.; ČORNEJ, P.; ČORNEJOVÁ, I. *Dějiny země Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*, s. 114.

⁵⁰ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 12.

⁵¹ NOSEK, B., KREJČOVÁ, H. *Výroční zpráva za rok 2002*.

Židé v 16. století v Plzni de facto ve větším počtu nebydleli. Přesto lze nalézt o židovském obyvatelstvu zmínky. Věra Špírková uvádí případ plzeňského Žida Chayma, který stanul roku 1536 před komorním soudem kvůli obžalobě z vývozu stříbra ze země, což bylo zakázané. Roku 1584 si Židé kupují právo účastnit se plzeňských městských výročních trhů. Tyto trhy sloužily zejména zahraničnímu a zemskému obchodu.⁵²

Přes veškerá neštěstí doby přichází na konci 15. a počátkem 16. století období prosperity, které vyvrcholí tzv. zlatým věkem českých Židů za vlády Maxmiliána II., Rudolfa II. a císaře Matyáše. Ke skutečnému rozkvětu českého židovského obyvatelstva mohlo dojít až po stabilizaci situace z předcházejícího období vypovídání. Maxmilián II. a Rudolf II. poskytli Židům jistotu, že již nebudou vyhnáni ani z Prahy, ani z žádných jiných zemí Koruny české. Maxmilián II. dovolil Židům, aby se vrátili do Čech. Rudolf II. jim poté majestátem zaručil privilegia. Ve Vídni se obnovila stará židovská obec a v Praze bylo koncem 16. století až tři tisíce Židů.⁵³ Židé v této době získávají řadu ekonomických výhod, díky čemuž dochází k velkému sociálnímu a ekonomickému rozvoji.⁵⁴ Johnson uvádí, že velká síla Židů byla v jejich schopnosti rychlého řešení problémů a schopnosti rychle a vhodně se chopit nových příležitostí. Dokázali rozpoznat novou situaci ve chvíli jejího vzniku a navrhnout způsob, kterým by se daná situace dala zvládnout. V tom vynikali nad konzervativními křesťany, kteří velmi pomalu reagovali na novoty.⁵⁵

Větší právní jistota, která byla potvrzena panovnickými edikty, uvolnění obchodu a z části také řemesel, větší volnost samosprávného řízení ghett – to vše napomohlo k tomu, že se kulturní a hospodářský život českých a moravských židovských obcí stabilizoval a nadále se vyvíjel až do počátku třicetileté války.⁵⁶

Propuknutí třicetileté války umožnilo panovníkům využít schopností Židů v ekonomické oblasti. Habsburkové se v počáteční fázi ocitli na pokraji krachu. Svůj trůn si udrželi díky pomoci židovského obyvatelstva, zejména pražskému finančníkovi Jakubovi Baševimu. Lze říci, že tento válečný konflikt vynesl Židy na vrchol evropské ekonomiky. Židé byli schopni vydržovat armády po celé roky, neboť měli vybudovaný pevný zásobovací systém. Pro obě strany se v době války Židé stali nepostradatelnými. Proto se v průběhu války dostalo Židům de facto daleko ohleduplnějšího zacházení, než s ostatním obyvatelstvem.

⁵² ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 12-13.

⁵³ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 248.

⁵⁴ NOSEK, B., KREJČOVÁ, H. *Výroční zpráva za rok 2002*.

⁵⁵ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 249.

⁵⁶ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 13.

Židovský systém obstarávání a schopnosti přemísťovat značné finanční částky vděčil za svoji efektivnost rodinným vazbám.⁵⁷

V 17. století jsou zmínky o Židech v Plzni vzácné. Ojedinelé zprávy se dochovaly ve spojitosti s výročními trhy. Tyto trhy trvaly dva týdny a vedly plzeňské měšťany roku 1643 k protestům vůči Židům. Měšťanům vadilo zdržování se Židů ve městě přes noc a oslavy šabaty ve městě. Židé byli při nedodržení zákazu pokutováni. Tím se zřejmě problém vyřešil, neboť roku 1696 povoluje purkmistr Židům, zdržujícím se ve městě kvůli výročním trhům, přivážení *košer masa* pro vlastní potřebu. Jednalo se o maso, které bylo zpracováno podle přísných hygienických a náboženských způsobů přípravy židovského jídla. Na úpravu takových jídel dohlížel rabín. S tímto masem se ovšem nesmělo dále obchodovat, mělo sloužit jen pro osobní potřeby.⁵⁸

V českých zemích se podmínky židovského obyvatelstva v době vlády Ferdinanda III. zhoršovaly. Českým sněmem v roce 1650 bylo stanoveno, že Židé mohou sídlit pouze tam, kde žili před rokem 1618, nebo tam kde se později usídlili na základě císařských privilegií. To mělo za následek vyhnání Židů z řady českých měst. Přelom 17. a 18. století byl charakteristický protižidovskými procesy zinscenovanými pražskými jezuity.⁵⁹

Po skončení třicetileté války docházelo k omezení podnikání Židů a příznačné byly také snahy o snížení počtu Židů v zemi. Koncem 17. století se dochovaly zprávy o násilných křtech židovských obyvatel. V Plzni docházelo k těmto křtům s velkou slávou. Křty prováděli vysocí duchovní hodnostáři a kmotrem byl nejčastěji sám purkmistr či významní měšťané. Jako první byla pokřtěna Marie Magdalena N. R. dne 13. června 1671, ke křtu došlo v plzeňském farním kostele. V následujících letech bylo ještě provedeno několik podobných křtů v Plzni.⁶⁰

3.1.2 Obnova židovské komunity v Plzni – 18. století a 19. století

Po skončení třicetileté války stát usiloval o snížení počtu Židů v českých zemích a omezení jejich hospodářské činnosti. Protižidovská politika vyvrcholila stanovením tzv. *familiantského zákona* z roku 1726, který povoloval v židovských rodinách pouze sňatek u nejstarších synů. Umožňoval pouze nejstaršímu synovi získat inkolát, tedy státní občanství ve stavovské monarchii.⁶¹

⁵⁷ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 250,252.

⁵⁸ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 13.

⁵⁹ NOSEK, B., KREJČOVÁ, H. *Výroční zpráva za rok 2002*.

⁶⁰ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 14.

⁶¹ PUTÍK, A., SIXTOVÁ, O. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě*, s. 12.

Situace se zhoršila za vlády Marie Terezie (1740-1780). Židé byli obviněni ze spolupráce s nepřítelem a byli vypovězeni ze země. Vrátit se mohli po čtyřech letech v roce 1748. Zákaz pobytu v zemi Marie Terezie nakonec odvolala, ale Židé museli při svém návratu zaplatit vysokou toleranční daň. Vláda Marie Terezie byla další zatěžkávací zkouškou pro Židy. Museli dodržovat nařízení o viditelné separaci od ostatního obyvatelstva.⁶² S tím lze zmínit podivné rozhodnutí plzeňských radních ze dne 28. července 1760: „...*mladí a bez vousův v kraji se vynacházející Židé nemají býti přidržováni k nošení žlutého vejšluku*“.⁶³

Odlišná situace nastává za vlády Josefa II. (1780-1790). Již roku 1784 zrušil Josef II. nařízení nosit viditelně odlišující znaky židovského obyvatelstva.⁶⁴ Ještě téhož roku vydal panovník dekret umožňující Židům docházet do všech typů vyšších škol, včetně univerzit. Dekret se týkal také stanovení způsobu obživy. Židům tak poprvé bylo umožněno věnovat se jakýmkoli živností a řemeslům. Byla provedena rovněž právní reforma, která stírala právní rozdíly mezi křesťany a židovskými obyvateli. Židé nyní podléhali stejné jurisdikci jako křesťané.⁶⁵

Zásadní změnou, která se na Židech podepsala, byla nově ustavená josefínská jazyková nařízení. Tato nařízení stanovovala, aby veškeré záznamy v matrikách (1788) a obchodních knihách (1802) byly vedeny pouze v němčině. Dále tato nařízení zasahovala taky do chodu pražské židovské obce, která byla povinna jednat se zemskými úřady výhradně v němčině. Představeným pražské obce se pak mohl stát pouze absolvent německé školy (1803). Také nově narozené děti dostávali jen německá jména. Josefínská jazyková nařízení postupně prostoupila všemi sférami života židovských obcí.⁶⁶

Roku 1797 byl vydán císařem Františkem I. (1792-1835) na základě předchozích patentů Systemální židovský patent (*Juden-systemalpatent*⁶⁷). Z panovníkova příkazu byla sebrána a úřady revidovány všechna dosavadní nařízení týkající se Židů.⁶⁸ Všechny uvedené skutečnosti následně umožnily, že se po dlouhé době Židé znovu vraceli do Plzně.⁶⁹

V průběhu 18. a 19. století dochází v Plzni k zásadním změnám v hospodářské a sociální sféře. Po třicetileté válce je město zdevastované a musí se vzpamatovat z velkých ztrát. Město se pomalu transformuje v jedno z vyspělých měst. Vzniká a rozvíjí se školství,

⁶² Tamtéž, s. 13.

⁶³ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 14.

⁶⁴ Tamtéž, s. 14.

⁶⁵ Tamtéž, s. 15.

⁶⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 93.

⁶⁷ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 15.

⁶⁸ ROUBÍK, F. *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, roč. 5, s. 305.

⁶⁹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 15.

hudební život, divadlo. To vše se také odráží v dobovém písemnictví a výtvarném umění. Město se v této době opírá především o řemeslnou výrobu a věnuje se také proslulým trhům, které do města přivádějí zahraniční obchodníky. Přesto se Plzeň na druhou stranu potýká se státními problémy, které jsou vázány na válku s revoluční Francií.⁷⁰

Plzeňské čtyři výroční trhy poutaly velkou pozornost obchodníků a řemeslníků nejen z Čech, ale také ze zahraničí. Město bylo v době trhů přelidněné, zboží se prodávalo ve velkém počtu domů a stánků. Měšťané v této době vystěhovali své obchody, které následně pronajímali cizím kupcům. Obyvatelé Plzně se podle starých privilegií snažili vyloučit z obchodu Židy, kteří od roku 1504 nesměli v Plzni bydlet. Toto židovské obyvatelstvo se soustřeďovalo v Bušovicích, kde podle Čepeláka v roce 1798 žilo šest rodin. Blíže Plzni byla židovská obec ve Štěnovicích. Trhy přitahovaly pozornost židovských obchodníků, a tak pozvolna docházelo k prolamování starých privilegií. V konečném důsledku se skrze původní ochranný patent z roku 1797, který byl doplněn roku 1819, mohli Židé zdržovat ve městě v době, kdy měli pronajatý podnik. Od této doby se Židé pozvolna začali v Plzni usazovat.⁷¹

3.1.3 Vývoj židovské společnosti v 19. století a pozvolna se projevující moderní antisemitismus

Židovská společnost 19. století se musela potýkat s řadou zásadních problémů. Mezi jednu z nejpodstatnějších, pro další vývoj židovských obcí, bych zařadila tragédii z roku 1881, kdy v Rusku došlo k rozsáhlým pogromům na Židech. Židé byli neprávem obviněni z vraždy cara Alexandra II.⁷² Tato událost v konečném důsledku urychlila myšlenku sionismu. Než došlo k pogromům v Rusku, usilovala většina Židů o asimilaci, ve které spatřovali svoji budoucnost. Po tragických událostech přehodnotili své cíle a začali být více znepokojeni, což bylo doprovázeno vyšší mírou vynalézavosti a tvořivosti. Postupem doby začala vznikat myšlenka ideální bezpečné komunity, kde by Židé byli tolerováni a vítáni, a která by se de facto stala jejich domovem.⁷³ Původně zamýšlená asimilace nemohla vyřešit stávající židovský problém. V některých evropských zemích se začíná v této době prosazovat nacionálně motivovaný a politicky organizovaný antisemitismus. Jmenovitě se jednalo o Německo, Francii – kde v 19. století probíhala Dreyfusova aféra, a také Rakousko. Ukázalo

⁷⁰ ČEPELÁK, V. *Dějiny Plzně II*, s. 17, 19, 20.

⁷¹ ČEPELÁK, V. *Dějiny Plzně II*, s. 21.

⁷² Pogromy na Židech v Rusku. [online]. [vid. 23. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/pogroms-2>.

⁷³ JOHNSON, P. *Dějiny židovského národa*, s. 359.

se, že asimilace není možná, neboť o ni usilovali pouze Židé, nikoli obě strany. Asimilace měla být řešením k odstranění antisemitismu, k čemuž ovšem nedošlo. Jako příklad poslouží Francie a Dreyfusova aféra. De facto šlo o událost, která otřásla nejen francouzskými a židovskými dějinami, ale také těmi evropskými. Poprvé se zde objevuje třída intelektuálů, jakožto rozhodující síla celé evropské společnosti. Emancipování Židů byli její podstatnou, často dominantní, složkou. Důsledky Dreyfusovy aféry byly podstatně horší, než tomu bylo v případě Hilsneriády. Antisemitismus ve Francii získal štvavou podobu a prosazoval se stále více v tisku. To ovlivnilo společnost, ve které začali být Židé napadáni. Na rozdíl od Hilsnerovy aféry, ve které bychom našli prvky latentního antisemitismu, ve Francii nacházíme antisemitismus vulgární.⁷⁴

Reakcí na novodobý antisemitismus vznikl *sionismus*, židovské národní hnutí, usilující o území vyhrazené pouze Židům, kde by mohli založit svůj vlastní stát. Židé začali uvažovat o Palestině, která sehrála v židovském náboženství důležitou roli. Značné množství rodin, se stěhovalo od poloviny 19. století z východoevropského prostoru do Palestiny. Za zakladatele moderního sionistického hnutí je považován vídeňský novinář a spisovatel Theodor Herzl (1860-1904). Herzl byl zpočátku zastáncem asimilace, ale svůj názor přehodnotil pod tlakem rostoucího antisemitismu v západní Evropě. Značný podíl na tom nese jeho účast na procesu s Alfredem Dreyfusem.⁷⁵ Lze zmínit jeho spis *Židovský stát* (1896), který oslovil velké množství osob židovského světa. Ve svém díle představil základní představy a ideální cíle sionistického hnutí.⁷⁶

Pokusy o emancipaci Židů v evropských zemích, tedy také v Čechách, se nejvíce projevíly právě ve století devatenáctém. František Roubík uvádí, že to byly právě Čechy, kde byla nejvyšší úroveň vzdělanosti židovského obyvatelstva.⁷⁷ Podstatným mezníkem pro židovskou komunitu byly revoluční roky 1848/49, kdy došlo ke změně právního postavení židovských obyvatel. Byla zrušena ghetta, toleranční daň a familiantský zákon. Židům se tak otevřel přístup do veřejných úřadů. Následně došlo k tomu, že se Židé začali hodně stěhovat, opouštěli ghetta a směřovali zejména do velkých měst a pohraničí, ve kterých se rozvíjel průmysl a obchod. Ke zrovnoprávnění došlo skrze prosincovou ústavu z roku 1867.⁷⁸ Druhá

⁷⁴ Tamtéž, s. 371-372.

⁷⁵ FINKEILKRAUT, A. Alfred Dreyfus. [online]. [vid. 24. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2006/zari-3/zaslouzi-si-nas-obdiv/>

⁷⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 170-171.

⁷⁷ ROUBÍK, F. *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, roč. 5, s. 305.

⁷⁸ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 98-99.

polovina 19. století byla dobou rozmachu židovského obyvatelstva. Docházelo k postupné asimilaci.

Již od konce 18. a počátku 19. století jsou bohatí čeští Židé tlačeni k investování do průmyslového podnikání. Své podnikatelské a obchodnické schopnosti mohli plně rozvíjet až poté, co jim roku 1848 byla umožněna svoboda pohybu a usídlení, a roku 1867 získali také formálně rovnoprávnost. V rámci uvolnění možností došlo ke stěhování židovské populace do již zmíněných průmyslových oblastí a do velkých měst, která byla perspektivní. Řada z podniků, které Židé u nás založili, fungují dodnes. Mnohé podniky existují i dnes pod svým původním jménem. Například lze uvést: Moser – sklo, Karlovy Vary či konfekce – Prostějov (Joss a Löwenstein, Deutschland a Jassinger, Sborowitz aj.).⁷⁹

Do Plzně Židé začali přicházet v 60. letech 19. století z celého území Čech a Moravy. Asimilace probíhala i nadále, kdy se přizpůsobovali německy hovořící Židé německému etniku. Židé v Plzni měli v této době ve svém vlastnictví několik domů. Byli také často vlastníky průmyslových podniků. Průmysl se začal rozvíjet v Plzni již v padesátých letech a začal zatlačovat řemeslnou výrobu do pozadí. Nutno konstatovat, že právě průmyslová výroba vzešla původem z té řemeslné. Od 60. let vznikaly malé židovské podniky, které byly spíše obchodního charakteru, přesto jejich židovští majitelé byli schopni řešit také výrobní problémy. Mezi nejčastější podniky v Plzni patřily koželužské, železářské a oděvní.⁸⁰ Věra Špírková uvádí jako jednoho z prvních průmyslníků v Plzni Davida Leopolda Levita, který v Plzni v roce 1837 založil továrnu na zpracování kůží. Jednalo se o rozsáhlý podnik s velkým počtem zaměstnanců. Koželužna vyvážela zboží, de facto se jednalo o velkovýrobu. Levitova koželužna se stala třetí nejznámější koželužnou, hned po dvou pražských. Vystavěna byla v domě na Saském předměstí čp. 15.⁸¹ Koncem devatenáctého století fungovala v Plzni řada podniků pod vedením židovských obchodníků. Převažoval obchod s textilem, ale mimo to se provozovaly obchody s obilím či železem. Vedle židovských obchodů se v Plzni také nalézala široká sféra židovské inteligence. Přesto první generace židovské populace v Plzni byla zejména obchodnická a podnikatelská. S přibývajícemi generacemi vzrůstala i inteligence. Proto také předválečná generace, tedy ta poslední, nesla vysoké procento inteligence. Jednalo se především o židovské advokáty a lékaře, kteří tvořili podstatnou část těchto oborů. Židovští lékaři a advokáti pracovali převážně v soukromé sféře.⁸²

⁷⁹ Tamtéž, s. 228.

⁸⁰ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 22-23.

⁸¹ ČEPELÁK, V. *Dějiny Plzně II*, s. 54-55.

⁸² ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 35-36.

V době kdy v Plzni působí první židovští obchodníci, dochází k prvním střetům s plzeňskými obchodníky, kteří se svým násilným chováním snaží vytlačit nově příchozí konkurenci. Dochází k vytloukání oken, jak naznačuje písemná výzva purkmistra Dr. Maschauera.⁸³

Židé se snažili shromažďovat zejména mobilní kapitál. Bylo to v důsledku společností nastavených podmínek pro židovské obchodování. V nové době dochází k tomu, že je tento prostor pro podnikání rozšiřován a židovští obchodníci tak díky svým schopnostem konkurují ostatním. Znalec židovské historie, Jaroslav Prokeš, soudí, že za úspěchem židovské konkurence stojí nejen jejich přirozené schopnosti pro obchodování, ale také vytrvalost, šetrnost a obchodní nenáročnost. Svého úspěchu dosáhli především díky své mobilitě, která byla schopna se přizpůsobit metodám nové doby a jejímu způsobu obchodování.⁸⁴

V souvislosti s odvody do armády zažila Plzeň poprvé v revolučních letech 1848/49 revoluci, která měla sociální podtext. Tato únorová demonstrace roku 1849 neskončila střetnutím se s vládní mocí, ale demonstrující zaútočili na koželužnu Davida Leopolda Levita. Jednalo se o jednu z větších akcí, která byla směřována proti židovskému majetku. Hlavní hnací silou zde byla revolta proti obchodnímu kapitálu, který ohrožoval malovýrobu. Útok se dotkl především majetku Levitovy koželužny, kdy došlo k vymlácení oken, zdemolování nábytku a byly zničeny zásoby chleba. Revolta skončila krátce poté, co se po vyhlášení poplachu rebelové rozutekli. Zajímavý je fakt, že o této akci se místní novinový tisk zmínil jen letmo a o celé akci pronesl jen krátké vyjádření zástupců magistrátu města.⁸⁵

Výtržnosti namířené proti židovským obchodníkům pokračovaly i nadále. Židé byli častými vlastníky průmyslových podniků. Jeden z hlavních důvodů následujících antisemitských bouří byla nespokojenost se mzdou. Jednalo se především o území Hořovicka, přesto se však neklid přibližoval stále více k Plzni. Výtržnosti vznikly na výročním trhu v Blovicích, ale byly potlačeny občany. Nepokoje se dotkly také Sušice. Zde došlo k napadení židovských domů a došlo k vytlučení oken. K dalším výtržnostem docházelo také v jiných městech, a proto bylo povoláno vojsko z Prahy k potlačení nepokojů. V Plzni v této době probíhají již zmíněné odvody. Pokusy o výtržnosti proběhly i zde, a to ze strany opilých rekrutů. Došlo ale k jejich rychlému potlačení. V roce 1866 v březnu došlo k vyhlášení stanného práva pro kraj plzeňský, pražský, tábořský a písecký. V Plzni nedošlo ani k jednomu odsouzení na základě stanného práva, a to bylo také brzy zrušeno. Přestože se v Plzni

⁸³ Tamtéž, s. 21.

⁸⁴ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 229-230.

⁸⁵ ČEPELÁK, V. *Dějiny Plzně II*, s. 79-80.

antisemitské nálady projevovaly, nebyla situace nikdy zcela vyhrocena a obecní zastupitelstvo bylo schopno tyto situace kontrolovat.⁸⁶

Koncem 19. století se spustila druhá velká migrační vlna, která byla motivována zejména ekonomickými důvody a směřovala do velkých měst. Těžiště židovského osídlení se posunulo v Čechách ze středních a východních oblastí na severozápad a sever. S menším zpožděním k tomuto posunu došlo také na Moravě. Na konci 19. století se usazuje židovská populace ve velkém počtu nejen v tradiční Praze, ale také v Plzni, Karlových Varech, Liberci, Teplicích, Ústí nad Labem či v Českých Budějovicích. Konkrétně pro Plzeň se objevuje počet židovské populace z roku 1930 - 2773 osob. Tomáš Pěkný uvádí, že většina mladých Židů opustila venkov a směřovala do větších měst, která skýtala více příležitostí. Migrace způsobila úpadek či zánik mnoha židovských obcí v menších městech. Směrování do větších měst pokračovalo i ve století dvacátém, kdy počty židovských obyvatel nadále rostly.⁸⁷

Počet židovského obyvatelstva byl v Plzni na konci 19. století 5 až 6% z celkového počtu obyvatel. Jak již bylo řečeno, Židé upřednostňovali život a podnikání ve velkých městech. Roku 1920 byla uzákoněna v Československu možnost židovské národnosti. Toho v tomto roce využilo 22,6% plzeňských Židů, v roce 1930 se jejich počet zvýšil a tvořil již 26% populace. Čtyřicátá léta dvacátého století znamenala pro všechny Židy dobu nebyvalé perzekuce a jejich počet značně klesl v důsledku nacistické politiky. Co se týče plzeňského obyvatelstva, víme, že se deportace „zúčastnilo“ 2 613 Židů, z nichž se konce války dožilo pouhých 209.⁸⁸ Poválečná léta jsou charakteristická snahami přeživších židovských obyvatel o znovuzískání svého majetku, o něžž byli oloupeni nacisty. Bohužel se většina z nich setkává se stále přetrvávajícími prvky antisemitismu a mnozí z nich se restituce svého majetku nedočkají.

Počet členů židovské obce v Plzni v letech 1960-1989 neustále klesal. Zapříčinila to především vlna emigrace roku 1968, která spolu s přirozeným úbytkem znamenala téměř zánik židovské komunity v Plzni. Ovšem po roce 1989 se přihlásili noví členové obce, většinou židovského původu. V roce 1998 má židovská obec 137 členů a značnou část stoupenců.⁸⁹

⁸⁶ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 22.

⁸⁷ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 400.

⁸⁸ Transporty vypravené z Plzně. [online]. [vid. 4. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

⁸⁹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 38.

4 Nacismus v Protektorátu Čechy a Morava

Pronikání diskriminační politiky nacistického Německa, která byla uplatňována vůči židovskému obyvatelstvu, mělo svůj vývoj. Systematika okupační správy byla v základech stejná, lišily se konkrétní postupy a aplikace v jednotlivých místech okupovaných území. Také město Plzeň mělo svůj specifický politický i společenský vývoj, který se promítl do pozdějšího chodu nacistické okupační správy města.

Hitler převzal moc do svých rukou dne 30. ledna 1933, kdy byl jmenován říšským kancléřem a NSDAP tak de facto převzala kontrolu nad správou Německa. Hitler byl přesvědčen, že zastává roli proroka pro nový světový názor. Svou knihu *Mein Kampf* považoval za dílo, v němž objasnil cíle celého hnutí. „*Každý světový názor, i kdyby byl tisíckrát užitečný, zůstane pro praktické utváření národního života bez významu, pokud se jeho zásady nestanou praporem bojového hnutí.*“⁹⁰ Hitler si ve své knize vytyčil určité plány a cíle, na jejichž naplnění usilovně pracoval až do svého konce.⁹¹ Mezi primární cíle Hitlerovy válečné politiky a s ní spojené propagandy bylo zabezpečit rasovou pospolitost. K tomu bylo zapotřebí rozšíření „životního prostoru“ pro německý národ. Plán byl zcela jasný: podřídit si sousední země a získat území východní Evropy. To ovšem vyžadovalo rozpoutání světové války a vyhlazení národů, které v těchto oblastech žily. Hitler o správnosti svého plánu nepochyboval. Zajištění nového životního prostoru a půdy pro něj znamenalo jedinou akci, která před Bohem i německým potomstvem ospravedlňuje obětování vlastní krve.⁹²

Po nástupu nacistů k moci dochází pozvolným způsobem k perzekuci „méněcenných“ lidí.⁹³ Ideologie nacistické protižidovské politiky se vyznačovala neustále rostoucí mírou radikality. Řád do veškeré protižidovské legislativy pak vnesly Norimberské zákony, které byly přijaty 15. září 1935 během sjezdu NSDAP v Norimberku a přinesly úplnou segregaci židovského obyvatelstva. Od svého vydání se ihned staly základním prostředkem, na jehož základě pak byla prováděna nacistická rasová diskriminace a genocida. Jednalo se v podstatě zejména o dva zákony, které splnily beze zbytku přání německé společnosti. Podařilo se jim zcela definovat, kdo má být považován za Žida nebo židovského míšence a také zkonkretizovat a kodifikovat vylučování Židů z německé společnosti.⁹⁴

⁹⁰ JÄCKEL, E. *Hitlerův světový názor*, s. 20.

⁹¹ Tamtéž, s. 14.

⁹² HITLER, A. *Mein Kampf: zwei Bände in einem Band*. München: Zentralverlag der NSDAP, 1938, s. 739.

⁹³ Konec demokracie v Německu. [online]. [vid. 28. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/konec-nemecke-demokracie/>

⁹⁴ GOLDHAGEN, D. J.: *Hitlerovi ochotní katani*, s. 100-101.

Československo před druhou světovou válkou představovalo svobodný a demokratický stát, až do roku 1939, kdy došlo k jeho obsazení nacistickým Německem. Pro židovské obyvatele do té doby představoval místo naděje, protože v mnoha evropských zemích se stále více prosazoval antisemitismus, který v každém státě měl svůj vlastní zdroj.⁹⁵ Zatímco Československo bylo státem, ve kterém byla židovskému obyvatelstvu zajištěna rovnoprávnost. Do roku 1918 byli Židé považováni v Československu za náboženskou menšinu, po roce 1918 nastala změna jejich právního postavení a Židé se stali etnickou, národní menšinou.⁹⁶

Nejvyšší nacističtí představitelé doporučili československé vládě při „konečném řešení židovské otázky“ uplatnit masové vyhlazování. Stalo se tak během návštěvy tehdejšího ministra zahraničí Františka Chvalkovského roku 1939 u říšského kancléře Adolfa Hitlera. Ten mu vytýkal následující: „Židé v říši jsou likvidováni, zatímco v Československu stále ještě existují a otravují svou přítomností ovzduší v celém národě“.⁹⁷ Hitlerova odpověď na námitku F. Chvalkovského, že „není kam je vystěhovat“,⁹⁸ se v oficiálním protokolu shrnula do několika slov: „Židé se u nás zničí.“⁹⁹

Celé Československo čelilo od počátku třicátých let hrozbě ze strany nacistického Německa. Skrze Mnichovskou dohodu ze září 1938 došlo k roztržštění československého státu a vznikla tzv. Druhá republika. Českou společnost prostoupil pocit beznaděje, a to zejména důsledkem zrady v Mnichově. Tato krizová doba oživila židovskou otázku a podnítila aktivní antisemitismus, který byl doposud jen okrajovým jevem. Protižidovské nálady se začaly šířit mezi obyvatelstvem, které začalo mít obavy z budoucnosti. Vše bylo umocňované příchodem statisíců uprchlíků z českého pohraničí, Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹⁰⁰ Československá vláda byla pod nátlakem donucena souhlasit s německou okupací. V důsledku toho byl dne 16. března 1939 na území druhé Česko-Slovenské republiky vytvořen nový státní útvar, Protektorát Čechy a Morava, v jehož čele stanul říšský protektor Konstantin von Neurath.¹⁰¹

⁹⁵ SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, s. 15.

⁹⁶ SOUKUPOVÁ, B., ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, s. 105.

⁹⁷ ROTHKIRCHENOVÁ, L. *Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938–1945*. In DAGAN, A. *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945: sborník studií*, s. 24–25.

⁹⁸ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In POJAR, Miloš (ed.). *Stín šoa nad Evropou*, s. 47.

⁹⁹ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 20.

¹⁰⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, L. *Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938–1945*. In DAGAN, A. *Osud Židů v Protektorátu 1939–1945: sborník studií*, s. 10.

¹⁰¹ Politika Protektorátu Čechy a Morava. [online]. [vid. 4. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/protizidovska-politika-po-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava/>

Zřízením protektorátu Čechy a Morava se začaly razantněji prosazovat zákony o říšském občanství a o ochraně německé krve a cti. Dá se tedy říct, že byla židovská část populace označena za neplnoprávné občany Protektorátu, díky čemuž se na ně vztahovala značná omezení. Příkladem lze zmínit zákaz působení ve veřejné správě, ve školství, lékařství či vědeckých institucích. Existovala však početní výjimka, která mohla působit pouze v rámci židovské komunity. Působení židovské komunity bylo jasně vymezeno, problémy nastaly při řešení samotného pojmu „Žid“. Miroslav Kárný uvádí, že až norimberskými zákony byla vymezena definice žida, jako osoby, která pochází „od nejméně tří podle rasy úplně židovských prarodičůdále míšenec, jenž pochází ze dvou židovských prarodičů, avšak, jenž byl dne 15. 3. 1939 členem židovské náboženské společnosti, byl ženat se Židem, pochází z manželství se Židem, nebo z mimomanželského styku se Židem.“¹⁰² Krutě byla židovská populace postižena v hospodářské oblasti, která postupně začala celá podléhat vedení říšské protektorátní politiky. Říšský protektor písemně schvaloval veškerou hospodářskou činnost, navíc dosazoval své správce do židovských podniků. Tím se vše dostalo pod německou správu a došlo k postupné arizaci.¹⁰³ Život židovského obyvatelstva byl značně diskriminován. Diskriminační systém se neustále zdokonaloval a postupně zasahoval všechny složky života lidí. Od února 1940 byli všichni židovští občané „označováni“ výrazným červeným písmenem „J“, které značilo německé slovo jude – žid. V protektorátu se ovšem prosadila žlutá šesticípá hvězda s nápisem jude, kterou Židé museli nosit přišitou na oděvu.¹⁰⁴ Většinu diskriminačních opatření vydávala protektorátní správa, přičemž prvotní impuls k jejich vydání směřoval od říšského protektora.¹⁰⁵ V Protektorátu i přes veškeré omezující prvky života židovského obyvatelstva zůstalo roku 1941 88 105 židovských obyvatel. V Plzni to bylo konkrétně 3106 lidí. Valná většina těchto lidí však byla v důsledku nacistické vyhlazovací politiky zavražděna ve vyhlazovacích táborech.¹⁰⁶

4.1 Plzeň pod hákovým křížem

První polovina třicátých let je příznačná působením a šířením fašismu v českém prostředí. Český fašismus kritizoval kompletní systém zastupitelské demokracie, která byla v Československu založena na principu volby zástupců politických stran do parlamentu.

¹⁰² KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“ *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, s. 32.

¹⁰³ Tamtéž, s. 33.

¹⁰⁴ Policejní nařízení o označování Židů ze dne 1. září 1941. [online]. [vid. 28. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/protizidovske-zakony-a-narizeni/policejni-narizeni-o-oznacovani-zidu-ze-dne-1-zari-1941/>

¹⁰⁵ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“ *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, s. 50-51.

¹⁰⁶ PĚKNÝ, T. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 403.

Fašisté odmítli liberální demokracii, která byla postavena na individualismu a pluralismu hodnot a politických postojů. Druhá polovina třicátých let byla charakteristická zhoršujícím se zahraničně politickým postavením Československa. Zejména nástup a rozšiřování nacistického režimu a neschopnost západních velmocí mu čelit se projevila prohlubující se izolovaností českého státu. Krajně nacionalistické skupiny se ke stávající situaci stavěly různým způsobem. Vedle Národního sjednocení, Národní obce fašistické a marginálních opozičních skupin, které si udržovaly protiněmecký postoj, se v druhé polovině třicátých let výrazně projevily krajně nacionální organizace, které prosazovaly kladný postoj k nacismu. Veškeré tyto organizace, reprezentované zejména Vlajkou, spojily obdiv k německému nacismu s prosazováním různě agresivního antisemitismu. Přestože si nezískaly zásadnější postavení na politické scéně Československa, představovaly určité nebezpečí pro československou demokracii. V období Protektorátu značné množství členů těchto organizací otevřeně spolupracovalo s nacistickým režimem.¹⁰⁷

Co se týče Plzně, zde se fašismus začal prosazovat roku 1923. Nositelem a propagátorem bylo reakční křídlo buržoazní národně demokratické strany. Představitelé této skupiny iniciovali založení tzv. Národního hnutí a Národního sdružení odborových organizací.¹⁰⁸ Plzeňští fašisté se vyznačovali vyhroceným nacionalismem, antikomunismem a antisemitismem. Nejvíce se profašisticky v Plzni projevovali tzv. vlajkaři, kteří byli nebezpeční zejména svým udavačstvím.¹⁰⁹ Nejvýrazněji se prosadily fašistické síly v pohraničí, a to mezi německým obyvatelstvem a německou buržoazií. Ty se zformovaly v tzv. Sudetoněmeckou stranu, v jejímž čele stanul Konrad Henlein. I přes veškeré snahy fašistického programu, se nepodařilo získat v Plzni masovou podporu. Převahu v Plzni fašismus nezískal především díky aktivnímu vystupování proti němu, a to zejména ze strany komunistů a socialistů.¹¹⁰ Boj demokratických sil a revolučních sil proti kapitulantství a ustupování vládních činitelů před henleinovci a českou reakcí, získával stále více českých stoupenců.¹¹¹

Dne 29. září 1938 byla po půlnoci podepsána Mnichovská smlouva. Pohraniční oblasti, obývané převážně německými obyvateli, se staly součástí Hitlerovy říše. Mnichovská dohoda

¹⁰⁷ PASÁK, T. Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945, s. 262-265, 305.

¹⁰⁸ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 43.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 117.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 44.

¹¹¹ Tamtéž, s. 127.

vytyčovala přesný způsob obsazení Sudet.¹¹² Plzeň se během několika dnů stala hraničním městem „okleštěného“ státu.¹¹³

Odstoupením pohraničí ztratila dřívější plzeňská župa téměř polovinu svého území, na kterém se nacházelo zhruba 50 tisíc Čechů. Do Plzně směřovalo velké množství českých hraničářů, německých antifašistů, kteří utíkali před fašisty a henleinovskými ordnery. Vojtěch Laštovka uvádí, že na konci listopadu 1938 bylo v Plzni již přes tři tisíce uprchlíků, přičemž valnou většinu tvořili Češi. Skutečný počet byl daleko vyšší a odhaduje se na pět tisíc. Do Plzně v této době směřovalo také mnoho německých komunistů a antifašistů, pro které ovšem neměli plzeňští pochopení. Četnické stanice přísně kontrolovaly přistěhovalce a usilovali o jejich vystěhování z vnitrozemí.¹¹⁴

Stávající situace využila plzeňská reakce k zesílení protizidovské kampaně. Součástí této kampaně byl také agrární Plzeňský kraj, který směřoval kampaň přes kritiku nečeských židovských emigrantů, kteří svým příchodem znemožnili existenci mnoha obchodníků, živnostníků, lékařů a advokátů. A jako takový „*musí pryč, musí zmizet*“.¹¹⁵ Český fašismus, který se projevoval výrazně radikálním antisemitismem, byl přímým spojencem německého nacismu. Pro okupační úřady představoval užitečný nástroj. Nedílnou součástí fašistické ideologie byl vypjatý nacionalismus - šovinismus jakožto výzva k širokým masám národa. V českém prostředí se jednalo o nacionalismus, který byl jednoznačně protiněmecký.¹¹⁶ Stále více se objevovaly touhy po „autoritativní demokracii“ ze strany politických listů, a také snahy o získání přátelského vztahu s nacistickým Německem. Plzeňská žurnalistika nebyla výjimkou. Nejreakčnější politickou linií vystupoval Západočeský večerník, který začal publikovat 22. listopadu 1938. Lze ho charakterizovat jako „nezávislé listy národní“, ve kterých působila skupinka živnostníků a obchodníků v čele s továrníkem Karlem Blažkem a redaktory Vojtěchem Kosnarem a Ctiborem Bakalářem. Západočeský večerník byl příznačný svým hlásáním vypjatého nacionalismu, antisemitismu, klerikalismu a antikomunismu. List neustále útočil na tzv. skupinu Hradu a její dřívější politické opory, mezi které patřila sociální demokracie. Nejvíce se mohl večerník prosazovat právě během okupace, kdy byla obrana v rámci legálního tisku značně omezena. Večerník se ovšem svou silnou

¹¹² STRAKA K.. *Realizace odstoupení pohraničních oblastí v důsledku mnichovské dohody v úseku velitele 1. skupiny Československé branné moci. Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945.* s. 146.

¹¹³ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III,* s. 134.

¹¹⁴ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III,* s. 237.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 237.

¹¹⁶ KÁRNÝ, M. „*Konečné řešení*“ *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice,* s. 11-12.

nacistickou orientací znehodnotil natolik, že ztratil veškerou svou úzkou čtenářskou základnu a roku 1939 přestal vycházet.¹¹⁷

V noci ze 14. na 15. března 1939 se prezident Emil Hácha a Beranova vláda podřídila Hitlerovu diktátu o „ochraně“ českých zemí říšskoněmeckým vojskem.¹¹⁸ Do Plzně dorazily první motorizované oddíly 46. divize generála Waldenfelse po šesté hodině ranní směrem přes Bory a po Karlovarské silnici směrem od Košutky. Další oddíly dorazily od Skvrňan. Německá vojska okupovala pomnichovské Česko-Slovensko, na jehož území byl následujícího dne 16. března vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Česko-Slovensko přestalo definitivně existovat.¹¹⁹

V Plzni byl zřízen tzv. oberlandrát, což byl jeden z důležitých článků německé okupační správy. Do jeho obvodu spadaly následující okresy – Plzeň, Rokycany, Kralovice, Přeštice a Hořovice. Roku 1942 byl plzeňský oberlandrát rozšířen o obvod klatovského oberlandrátu, který byl zrušen. Po této změně tedy sahal až na Strakonicko a Písecko, zatímco Hořovicko připadlo pražskému oberlandrátu. Každý oberlandrát měl přidělenou posádku německé pořádkové policie či četnictva, úřad gestapa (ty sídlily v Plzni a Klatovech), kriminální policii, bezpečnostní služby a abwehr, pracovní úřad a německý soud. Oberlandrát zajišťoval veškeré záležitosti Němců a zároveň dohlížel na české úřady.¹²⁰

Mnichovská dohoda vydala Československo napospas Hitlerovu Německu. Neustálý tlak nacistického Německa na změnu zahraniční i vnitřní politiky Československa, na likvidaci Benešovy vlády a jeho režimu, na fašizaci druhé pomnichovské republiky, vytvářely šance pro strany a organizace, jejichž programem toto počínání bylo již před Mnichovem. Český nacionalismus, který byl až do Mnichova protiněmecký, musel nyní působit daleko více a musel oslovit český lid. Tudíž dále pokračoval proces politické demoralizace a kriminalizace českého fašismu.¹²¹ Plzeň se za okupace stala statutárním městem, které podléhalo zemskému úřadu. Němci město povýšili proto, aby plánovaná germanizace města zasáhla co nejširší území. Navíc Plzeň fungovala, podle vrchního starosty Waltera Sturma, jako jakýsi prostředník mezi Protektorátem a Velkoněmeckou říší.¹²² Plzeň byla obsazena vojenskými ozbrojenými hlídkami. Německý generál Waldenfels se ubytoval v hotelu Continental a ihned po příjezdu navštívil velitele plzeňské divize generála Kloudu,

¹¹⁷ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 240.

¹¹⁸ BRÜGEL, J., W. *Češi a Němci 1918-1938*, s. 662-663.

¹¹⁹ ROUČKA, Z. *Plzeň pod hákovým křížem*, kap. Německá invaze.

¹²⁰ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 244.

¹²¹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“ *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, s. 12.

¹²² BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 244.

kterého informoval o převzetí správy nad městem. Plzeň získala novou podobu, jejíž klíčovou složkou byl znak hákového kříže. Město mělo strategicky důležité postavení, a proto v něm byla trvale usídlena silná německá vojenská posádka, které až do září roku 1944 velel generálporučík Peter Herrmann. Nacisté si pro své hlavní sídlo v Plzni zvolili hnědý dům v Husově ulici, kde po celou válku sídlil krajský sekretariát NSDAP.¹²³

První dny násilné německé okupace se nesly v českých zemích v duchu teroru, díky němuž si Němci upevňovali svou pozici ve všech sférách politického, společenského a hospodářského života. Součástí každodenního života se stala řada zákazů a vyhlášek, jejichž nedodržení bylo stíháno tvrdými postihy. Lidé se již nesměli shromažďovat, byly zakázány všechny tábory lidu a schůze. Zbraně, střelivo a vysílačky se musely neprodleně odevzdat. Lidem byla stanovena přesná doba „vycházek“. Od deváté hodiny večerní do šesté hodiny ranní se lidé nesměli pohybovat venku mimo svá obydlí. Byly zde výjimky jako lékařské služby či pracovní povinnosti, ale všechny tyto činnosti musely být nejprve schváleny německým vojenským velitelstvím. Schválení mělo formu tzv. potvrzenky pro noční pobyt mimo domov. Další změnou bylo zavedení němčiny jakožto úředního jazyka, k čemuž došlo již 21. března 1939.¹²⁴ V Plzni fašisté ovládli nejdůležitější hospodářské pozice. Usilovali především o ovládnutí těžkého průmyslu. Plzeňská Škodovka se za války stala druhým největším zbrojním podnikem v Evropě a byla zaměřena na válečnou výrobu pro nacistické Německo. Byla to právě Škodovka spolu s brněnskou Zbrojovkou, které se staly nejdůležitějšími závody českých zemí pro fašisty. K rozsáhlé nacizaci došlo v prvním období války, kdy Němci na frontách dosáhli značných úspěchů. V Plzni, stejně tak jako v celé zemi, došlo ze strany nacistů k ovládnutí hlavních pozic v politickém a hospodářském životě.¹²⁵

Protektorát byl pro nacisty jakýmsi přechodným stadiem. Hlavním záměrem okupační správy byla úplná germanizace celého prostoru, díky čemuž by se české země staly nedílnou součástí Německé říše. Němci usilovali o zapojení co největšího počtu kvalitní české pracovní síly do německého válečného systému „řízeného hospodářství“.¹²⁶ V době války došlo k rapidnímu zhoršení životní situace. V Plzni byla roku 1941 kritická vyživovací situace, která se v dalších letech zhoršovala. Válečný přidělový systém potravin, později i textilií a obuvi, se stal novou realitou. Zhoršení životní úrovně, krutý národní útlak, to vše doléhalo na občany Plzně. Sílicí útlak okupační správy se tak stal podnětem k národním

¹²³ ROUČKA, Z. *Plzeň pod hákovým křížem*, kap. Pod hákovým křížem.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 246.

¹²⁶ ROUČKA, Z. *Plzeň pod hákovým křížem*, kap. Nacistický okupační režim.

osvobozeneckým bojům.¹²⁷ První projevy odporu vůči okupantskému režimu se nesly ve znamení strhávání a ničení nacistických vyhlášek, bojkotu německých obchodů a v masovém měřítku se šířily letáky.¹²⁸ V Plzni působily po celou dobu okupace nejružnější skupiny komunistického i nekomunistického odboje. Zapojeni byli bývalí českoslovenští důstojníci, úředníci, dělníci, státní zaměstnanci, členové Sokola, ale také Židé a jiní. Jednou z výrazných a aktivních odbojových skupin, která byla nacisty zničena, byla západočeská odnož vojenské Obrany národa a později i ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího).¹²⁹ Odbojová organizace ÚVOD měla velké ztráty. Zatčeno bylo více než sto třicet lidí, z nichž přišla o život jedna třetina. Plzeňská část ÚVODu byla v druhé etapě národně osvobozeneckého boje nejvýznamnější nekomunistickou silou v boji proti okupantskému režimu na českém západě.¹³⁰ Mezi další proslulou organizaci lze zařadit Druhou lehkou tajnou divizi, která se skládala ze zbytků Obrany národa. V Plzni působila partyzánská skupina ETA – Jestřáb. Okupanti užívali různých prostředků a opatření, aby v zemi nastolili a udrželi klid.¹³¹

¹²⁷ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 247.

¹²⁸ Tamtéž, s. 248.

¹²⁹ ROUČKA, Z. *Plzeň pod hákovým křížem*, kap. Pod hákovým křížem.

¹³⁰ LAŠTOVKA, V. Plzeňsko za heydrichiády. In *Minulostí Západočeského kraje XVII*, s. 38-39.

¹³¹ ROUČKA, Z. *Plzeň pod hákovým křížem*, kap. Pod hákovým křížem.

5 Konečné řešení

Myšlenka tzv. „konečného řešení“, jejímž cílem bylo, zbudování nového prostoru pro německý národ, dala podnět k zahájení deportační politiky, která se později změnila v politiku likvidační. Nacistická okupační správa se svými protižidovskými opatřeními v jednotlivých zemích sledovala stejné cíle, lišil se pouze postup v jednotlivých zemích podle stávajících podmínek. Právě počáteční postup perzekuce židovského obyvatelstva v Plzni bude představen ve druhé části této kapitoly. Zájem bude směřován mimo jiné také k sociologickému aspektu věci. Proč byl plán „konečného řešení“ oficiálně začleněn do byrokratických struktur německého státu až po konference ve Wannsee, zatímco ve stejné době probíhaly hromadné likvidace na Východě? Je třeba si položit otázku, jak je vůbec možné, že se o takových hrůzách dařilo mlčet. Odpovědi na tyto otázky budou zodpovězeny v následujících řádcích.

Ideologie nacistické protižidovské politiky se vyznačovala neustále rostoucí mírou radikality. Řád do veškeré protižidovské legislativy vnesly Norimberské zákony, které byly přijaty 15. září 1935 během sjezdu NSDAP v Norimberku a přinesly úplnou segregaci židovského obyvatelstva. Začala nová fáze antisemitské politiky a od roku 1939 byla vydávána opatření, která postupně vedla až k rozhodnutí o „konečném řešení židovské otázky“. Nacisté zastávali názor, že jedině zničení celého židovského národa, který je kořenem veškerého zla, může Německu zajistit „vítězství v bitvě o budoucnost“.¹³²

Klasik historiografie „konečného řešení“ Raul Hilberg, se domnívá, že dokonce i Hitler sám váhal o možnosti „konečného řešení“ a toto opatření zvolil až poté, co byl přesvědčen, že nemá jinou volbu, neboť reálné možnosti zbavit se Židů vystěhováním byly vyčerpány.¹³³ Hilberg dále charakterizuje samotnou strukturu vyhlazovacího procesu ve čtyřech následujících bodech: definice toho, kdo je Žid - dle Norimberských zákonů; vyvlastnění – tedy zbavení práv a svobod; koncentrace – zřizování ghatt a koncentračních táborů; vyhlazení, ovšem samotný vyhlazovací proces měl podle něho dvě fáze. První fází byla emigrace (1933-1940) a druhou pak fyzická likvidace (1941-1945).¹³⁴

Plán „konečného řešení židovské otázky“ přinesla konference ve Wannsee, která se konala v lednu roku 1942. Tuto „poradu“ svolal Reinhard Heydrich, vedoucí Hlavního úřadu říšské bezpečnosti. Heydrich na ní informoval přední představitele nacistického Německa o „konečném řešení“, jak o něm rozhodl Hitler. Důraz byl kladen na nutnost změnit

¹³² ARAD, J. *Belzec, Sobibor, Treblinka: vyhlazovací tábory akce Reinhard*, s. 9.

¹³³ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 76.

¹³⁴ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In POJAR, Miloš (ed.). *Stín šoa nad Evropou*, s. 50.

dosavadní koncepci „konečného řešení“. Bylo třeba upustit od nucené emigrace Židů z okupovaných zemí, namísto toho měli být posíláni na nucené práce na východ. Přičemž se předem počítalo s jejich úmrtím „přirozenou“ cestou v nuzných podmínkách Východu.¹³⁵ Fyzická likvidace Židů byla nacistickým cílem, o tom nelze pochybovat. Sám Heydrich měl představu o „konečném řešení“ týkající se jedenácti milionů evropských Židů. Mezi mnohými diskutovanými tématy bylo také zřízení ghetta v Protektorátu Čechy a Morava, jehož vybudováním by bylo možné vyhnout se zásahům vůči jednotlivým Židům. Tuto úlohu plnilo ghetto Terezín od roku 1942.¹³⁶ Navíc Protektorát, jakožto území Říše, měl být „vyčištěn“ mezi prvními a co nejdříve.¹³⁷ Konference ve Wannsee ovšem nepředstavovala zásadní zlom v průběhu konečného řešení. Ve stejné době, kdy probíhala konference ve Wannsee, prováděli skupiny *Einsatzgruppen* vyhlazovací činnost v Sovětském svazu.¹³⁸ Lze tedy soudit, že cílem konference bylo, aby „konečné řešení“ bylo bezproblémově začleněno do běžných byrokratických a politických struktur státu. Měla usnadnit správu masového vyhlazování. Mimo jiné měla pomoci vhodně pracovní zorganizovat „konečné řešení“. Němci se tímto de facto snažili zbavit se osobní zodpovědnosti, aniž by dotyční jednotlivci přestali být aktivní, čímž se stali zčásti pasivními komplici vlády.¹³⁹

Realizace „konečného řešení“ tedy probíhala jako každá jiná hospodářská činnost, to znamená s velkým důrazem na praktičnost a ekonomičnost. Podle Carol Rittnerové nevznikl holocaust z jakéhosi náhodného násilí, ale byl programem podporovaným prakticky všemi sférami německé společnosti.¹⁴⁰ Německá protižidovská politika byla vedena v rámci snahy o dosažení panství Německa nad Evropou, následně také snahou o dosažení světovlády. Hitler usiloval o přesídlení veškerého židovského obyvatelstva na Východ. Přesídlovací politika se nakonec proměnila v deportační politiku s likvidačním cílem.

Jak je možné, že téměř nikdo proti Hitlerově brutální protižidovské politice nevystoupil? Vždyť v oblastech vlivu nacistického režimu žilo více než sto milionů obyvatel nežidovského původu, přičemž mnozí z nich bydleli či pracovali v bezprostřední blízkosti obětí. Raul Hilberg se domnívá, že u většiny obyvatelstva převládala naprostá lhostejnost,

¹³⁵ ARAD, J. *Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlašovaci tábory akce Reinhard*, s. 15.

¹³⁶ Konference ve Wannsee. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/konference-ve-wannsee-1942/>

¹³⁷ Protokol z konference ve Wannsee. [online]. In *SS v akci. Dokumenty o zločinech SS*, s. 137-145. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/konecne-reseni-zidovske-otazky-2/protokol-z-konference-ve-wannsee/>

¹³⁸ GÖTZ, A. „Konečné řešení“. *Přesun národů a vyhlazení evropských židů*, s. 23.

¹³⁹ GÖTZ, A. „Konečné řešení“. *Přesun národů a vyhlazení evropských židů*, s. 217.

¹⁴⁰ RITTNER, C., ROTH, J. K. *DifferentVoices: Women and the Holocaust*. New York: Paragon House, 1993, s. 11.

apatie ke všemu, co se jich přímo netýkalo. „*Jak pokračovala válka, lidé se stále více soustředili na svůj vlastní život.*“¹⁴¹

Deportace, výstavba ghatt a koncentračních táborů probíhala ve všech zemích Evropy, jen s rozdílným tempem, a to v souvislosti s expanzí Třetí říše. Systém diskriminačních opatření byl ve všech zemích stejný, rozdílný byl proces řešení židovské otázky. Lišilo se nejen prostředí, a s tím související konkrétní situace, ale také potřeby a cíle nacistické politiky.

Nacistická okupační správa a politika v Protektorátu Čechy a Morava usilovala o co největší využití lidského a materiálního potenciálu v hospodářské oblasti pro své válečné potřeby.¹⁴² „Konečné řešení“ „české otázky“ nesmělo ohrozit efektivitu hospodářství v Protektorátu. Postupně docházelo organizovaně k absolutní germanizaci českých zemí a v konečném důsledku mělo dojít ke „*zničení českého národa jako takového*“.¹⁴³ Německé okupační úřady usilovaly v prvních letech Protektorátu o co největší snížení počtu židovského obyvatelstva jeho vystěhováním. Činily tak skrze přísná diskriminační opatření. V praxi tak šlo o vyhnání Židů, které doprovázel proces vyvlastnění jejich majetku. Židovskému obyvatelstvu, usilujícímu o vycestování, byla emigrace umožněna pouze tehdy, když odvedly potřebné daně a dávky. Zbylý majetek přešel pod správu německých bank.¹⁴⁴ Vystěhování probíhalo pomalu a v počtech, které nebyly vyhovující pro německou politickou správu. Jedním z mnoha důvodů byla skutečnost, že Židé z Protektorátu měli s ostatními obyvateli Protektorátu dobré vztahy. Nebyli tedy nijak násilně nuceni svým okolím k vystěhování. Tempo vystěhovalců se značně zpomalilo s rozrůstající válkou a stále komplikovanějšími mezinárodními vztahy.¹⁴⁵ Miroslav Kárný uvádí, že zhruba polovina vystěhovalců zvolila za svůj imigrační cíl některou z evropských zemí, čímž tedy neopustila sféru vlivu, o kterou nacistické Německo usilovalo. Situaci, která musela nutně následovat, vhodně vystihuje komentář generálního guvernéra okupovaného Polska Hanse Franka: „*Chytili jsme je v Kodani a v Osle a dokonce v Amsterdamu a Bruselu; zítra je dostaneme do rukou i v jiných městech světa.*“¹⁴⁶ Okupační úřady tedy jistou dobu po zahájení války umožňovaly Židům emigraci, ale bylo jasné, že nacistická politika směřuje mnohem dál. Hermann Göring ohlásil

¹⁴¹ HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti a diváci: židovská katastrofa 1933–1945*, s. 177.

¹⁴² Více Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava ze dne 16. března 1939, *Věstník říšského protektora* č. 2/1939, s. 7.

¹⁴³ KÁRNÝ, M. „*Konečné řešení*“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, s. 10.

¹⁴⁴ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 21.

¹⁴⁵ KÁRNÝ, M. „*Konečné řešení*“ *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, s. 37.

¹⁴⁶ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 21.

dobu „velkého zúčtování se Židy“ již v listopadu 1938.¹⁴⁷ K uskutečnění onoho „velkého zúčtování“ posléze došlo v rámci plnění Hitlerova „proroctví“.

5.1 Perzekuce židovského obyvatelstva v Plzni

V Plzni nacističtí okupanti ovládli nejdůležitější hospodářská místa v rámci probíhající arizace. Významným místem se tak stala Škodovka, která v průběhu války prošla značnými změnami. Znacizované vedení podřídilo veškerou činnost potřebám války. Škodovka se stala součástí mohutného říšskoněmeckého koncernu Hermanna Göringa. Tento silný koncern zaměstnával přes šest set tisíc lidí a primárně byl zaměřen na válečnou výrobu pro fašistické Německo. Zajišťoval výrobu zbraní a jejich prodej. Škodovka se rozrostla nebyvalým způsobem a její výroba rapidně rostla.¹⁴⁸ Okupační moc vytvořila z židovské otázky jeden ze základních nástrojů germanizace českých zemí. Projevilo se to ihned po vypuknutí druhé světové války, kdy se s přibývajícími nařízeními stále více omezovala svoboda Židů. V roce 1939 říšský protektor Konstantin von Neurath zavedl definici pojmu „židovský podnik“. V praxi díky tomu došlo k mohutné arizaci hospodářských hodnot.¹⁴⁹ Arizace židovského majetku měla celkem tři fáze. První fázi lze charakterizovat jako přípravné snahy německé okupační správy o koncentraci všech pravomocí týkajících se arizačních opatření. Snažili se předejít tzv. divokým arizacím, ke kterým došlo po anšlusu Rakouska a obsazení Sudet, díky čemuž se přesouval židovský majetek na české subjekty. Poté se převádění židovského majetku do německých rukou rozjelo naplno. První fáze je charakteristická převody židovského majetku a peněz, zejména lidí přecházejících do emigrace, pod správu německých bank. Druhou etapu lze časově umístit do doby, kdy říšský protektor vydává nařízení o židovském majetku. V této fázi se musí veškerý židovský majetek přihlásit, poté následuje konfiskace a případně také přesuny. Cílovou skupinou v druhé vlně arizace byly všechny velké, střední a malé živnostenské podniky, velká část nemovitého majetku včetně zemědělského a některého majetku movitého – např. drahých kovů či velkých uměleckých sbírek. Třetí, tedy poslední, fáze arizačního procesu začala v říjnu roku 1941, v rámci příprav hromadných deportací. V tomto roce také vychází další nařízení říšského protektora, které uděluje pravomoc k likvidaci majetku deportovaných osob. Deportované osoby musely v tzv. sběrném táboře udělit Ústředně pro židovské vystěhovalectví plnou moc, která zmocňovala k převzetí nejen depozitních bankovek, peněžních prostředků na vázaných

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 22.

¹⁴⁸ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 245-246.

¹⁴⁹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 10-11.

účtech či bytů včetně zařízení, šatů apod., ale také jakéhokoli jiného majetku, který byl v době transportu zatajovaný. Nutno podotknout, že v listopadu 1942 bylo uzákoněno nařízení o ztrátě protektorátního občanství, díky čemuž se udělování plných mocí stalo bezpředmětným. Veškerý majetek deportovaných osob podle zákona propadl ve prospěch Říše.¹⁵⁰

Arizace židovského majetku v Protektorátu se stala součástí procesu „konečného řešení“ židovské otázky, a tedy také plánovaného řešení české otázky. V Plzni, i v celém Protektorátu, museli být židovské obchody viditelně označeny. Majitelé obchodů, živností a továren vyhnali a jejich majetek přešel do rukou německé správy.¹⁵¹

Nátlak na židovské obyvatelstvo zesílil s nástupem Reinharda Heydricha, jakožto říšského protektora, na Pražský hrad v září 1941. Již několik dní poté vydal Heydrich nařízení k uzavření všech židovských synagog a modliteben. Snažil se tak zamezit scházení židovské populace, a také předejít možné ilegální propagandě. Všichni Češi, kteří sympatizovali s Židy a projevovali jim své přátelství, byli uvězněni v koncentračním táboře. Heydrich toto nařízení hájil následujícím argumentem: „*Poznatky získané při přelíčení před stannými soudy potvrdily znovu, že židovský element v Protektorátu Čechy a Morava v největší míře jednak měl účast na podněcování obyvatelstva, jednak sám aktivně se zúčastnil organizování odporu.*“¹⁵² Dosazením Heydricha na Pražský hrad došlo k prudkému zhoršení situace židovského obyvatelstva.

Perzekuce židovského obyvatelstva v Plzni pokračovala. Nejenže jim byl vyvlastněn majetek, ale postupně přišli také o právo sedět v parcích či užívat dopravních prostředků a navštěvovat veřejná místa (viz příloha č. 1). Byl pro ně zřízen systém potravinových lístků, přičemž doba nákupu byla opět značně omezena. Hans G. Adler uvádí, že v srpnu roku 1940 byla pro Židy v nežidovských obchodech zavedena nákupní doba od jedenácti do třinácti hodin, a odpoledne od třetí hodiny do půl páté. Od února roku 1941 se nákupní doba omezila pouze na odpolední hodiny od tří do pěti. Řada obchodů však již Židům v této době přístupná nebyla.¹⁵³ Nakonec byli vystěhováni z vlastních domů a bytů. Část židovského obyvatelstva přemístili do městské čtvrti zvané „Cikánka“. Povinností bylo nosit oblečení označené žlutou hvězdou.¹⁵⁴ Perzekuce, tedy soustavné ponižování a útrapy, pokračovaly i nadále, přičemž vše

¹⁵⁰ MILOTOVÁ, J. *Arizace*. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1999/listopad-11/arizace/>

¹⁵¹ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III*, s. 266.

¹⁵² KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 27.

¹⁵³ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 35.

¹⁵⁴ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 266.

vyvrcholilo zahájením hromadných deportací plzeňských židovských občanů v zimě 1941-1942.¹⁵⁵

V rozmezí deseti dnů byly z Plzně ve třech velkých skupinách vyvezeny více než dva tisíce plzeňských občanů všech sociálních vrstev a profesí. Jednalo se o dobu mezi 17. a 26. lednem 1942. Mezi občany byly celé rodiny, hodně malé děti i staří lidé. Na základě genealogického původu a nacistických kritérií byli definováni jako Židé, aniž by se zohlednilo jejich vlastní národnostní či konfesní cítění. Postupně byli zbaveni všech občanských práv a svobod, svého majetku, postavení, zaměstnání. Byli vystaveni vzrůstajícímu antisemitskému útlaku, nejen psychickému, ale také administrativnímu a fyzickému.¹⁵⁶

Z Plzně vyrazily tři transporty, označené písmeny R, S, T, s 2613 lidmi. Cílem těchto tří vlakových souprav plných plzeňských židovských občanů bylo pevnostní město Terezín.¹⁵⁷ Ten si vybral Reinhard Heydrich na podzim roku 1941 jako vhodné místo ke koncentraci židovské populace z území Protektorátu. Transporty vypravené z Plzně, spolu s ostatními transporty z území Protektorátu, lze řadit mezi jedny z prvních.¹⁵⁸

Několik dní před samotnou deportací byli všichni účastníci shromážděni v budově Sokola Plzeň 1, tedy v budově dnešních Štruncových sadů. Stovky lidí se tísnilo v hlavním sále a sousedících prostorách. Podmínky nebyly příliš dobré. Kvůli nedostatečnému prostoru se lidé tísnili, spali na slavnících na zemi a šlapali po sobě. V určených dnech odjezdu, byli po skupinkách řazených do čtyřstupů, odváděni ozbrojenými vojáky německé okupační armády už jako vězni. Každá osoba měla na krku ceduli se jménem a s písmenem, které označovalo transport, také zde bylo uvedeno osobní číslo pro daný transport. Stejně byla označena také příruční zavazadla, v nichž si lidé vezli všechn svůj zbývající majetek do váhy maximálně padesáti kilogramů na jednu osobu. První a pro některé také konečnou stanicí, se stalo ghetto Terezín.¹⁵⁹

¹⁵⁵ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, s. 20.

¹⁵⁶ STEHLÍKOVÁ, M. aj. *Spolužáci*, s. 26.

¹⁵⁷ Transporty vypravené z Plzně. [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy.[vid. 24. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

¹⁵⁸ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, s. 81-82.

¹⁵⁹ Transporty vypravené z Plzně. [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy.[vid. 24. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

6 Ghetto Terezín

Většina plzeňských Židů byla v průběhu 2. světové války internována do koncentračních táborů. Největším táborem, kam byli Židé z Plzně transportováni, bylo ghetto Terezín. Jednalo se o největší sběrný a přechodný tábor u nás. Níže uvedený příběh plzeňského rodáka dr. Petra Riesela, který jako jeden z mála internovaných mladých lidí zůstal v Terezíně až do konce války, nám může poskytnout přehled o jeho životě a o životě v táboře. Terezín bude zmíněn zejména proto, že právě také tady přišla celá řada lidí o život, mimo jiné i mnoho plzeňských Židů. Byli zde vystaveni krutým podmínkám a diskriminaci ze strany nacistických okupantů, a i na tuto část historie by se nemělo zapomínat.

Terezín byl vybudován mezi lety 1780–1790 za vlády Josefa II. jakožto pevnost, která měla střežit severní přístupy do vnitrozemí Čech. Terezín získal v roce 1782 statut města a byl spojený především s vojenskou posádkou. Město mělo vybudovaný pevnostní systém, jehož podstatnou součástí byla tzv. Malá pevnost, která v době habsburské monarchie sloužila jako věznice a trestnice pro vojenské i politické vězně.¹⁶⁰

Terezín fungoval nadále jako vojenské město. Na počátku války zde nacističtí okupanti v červnu roku 1940 zřídili nejdříve policejní věznici pražského gestapa v Malé pevnosti. O rok později v listopadu již samotné ghetto, které v Protektorátu sloužilo jako ukázkové ghetto, které bylo prezentováno západním novinářům. Stávající obyvatelstvo bylo donuceno k vystěhování se z města. Tím byl vytvořen prostor pro přivážené židovské obyvatele, čímž se postupně zformovalo první ghetto na českém území. Zřízení terezínského ghetta lze časově zařadit do období rekonstrukce systému koncentračních táborů.¹⁶¹ Před válkou počet obyvatel Terezína nepřekročil sedm tisíc dvě stě osob. Nacisté ovšem plánovali umístit do Terezína najednou zhruba padesát až šedesát tisíc židovských vězňů. Miroslav Kárný uvádí, že do konce roku 1942 již byly „ghettoizovány“ tři čtvrtiny veškerého židovského obyvatelstva Protektorátu. Veškeré náležitosti spojené s Terezínem převzala Ústředna pro židovské vystěhovalce. Na výstavbě Terezínského ghetta se musela podílet Židovská obec v Praze, která ji také financovala.¹⁶²

V Protektorátu došlo ke sčítání lidí, kteří podléhali norimberským zákonům. Celkem se jednalo o 88 105 lidí. Terezín vznikl původně jako jakési přechodné řešení, které mělo

¹⁶⁰ BLODIG, V. *Ghetto Terezín*. [online]. Terezín Memorial. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/>

¹⁶¹ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 88.

¹⁶² KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 33.

pomoci kritické situaci týkající se hromadných deportací Židů z Protektorátu, Německa a Rakouska, Nizozemska, Slovenska a Dánska. Jejich deportace do Lodže, Rigy a Minska v co nejkratším čase nebyla reálná, zejména kvůli jejich vysokému počtu.¹⁶³ Terezín lze označit také jako „přestupní stanici“ do oblastí na východě.¹⁶⁴ Celkem se uskutečnilo 526 transportů do Terezína, kterými se do ghetta dostalo 139 654 vězňů.¹⁶⁵

Vedle své prvořadé funkce jakožto přechodného či průchozího tábora pro české Židy, začal Terezín plnit také úlohu ghetta pro staré Židy, zejména ty z Německa. Jeho poslední, třetí funkcí, byla funkce decimační. Právě tyto tři základní komponenty fungování Terezína byly předestřeny Heydrichem na konferenci ve Wannsee, kdy se posláním terezínského ghetta začlenilo do nacistické strategie „konečného řešení“.¹⁶⁶

Židé zařazení do transportů dostali obsílky (viz příloha č. 2) a museli se shromažďovat na určených místech ve větších českých městech. Následoval klasický postup před samotnou deportací. Lidé museli odevzdat veškerý majetek a cennosti. S sebou si mohli vzít zavazadlo o maximální hmotnosti padesáti kilogramů, ale směli si přibalit také potraviny na dva až čtyři týdny.¹⁶⁷ Transporty směřované do Terezína přijížděly na nádraží v Bohušovicích, které byly vzdáleny zhruba dva a půl kilometru od Terezína. Z Bohušovic Židé pokračovali pěšky, mnozí ze starších či nemocných lidí cestu nepřežili.¹⁶⁸

Veliteli terezínského tábora byli, dr. Siegfried Seidl, Anton Burger a Karl Rahm, všichni měli hodnost SS-Obersturmführera. Komandantura tábora podléhala Ústředně pro židovské vystěhovalce v Praze.¹⁶⁹ Podmínky Terezína byly nuzné. Život terezínských Židů byl plný zákazů a nařízení. Nesměli přijímat ani odesílat korespondenci, byla zakázána výuka mládeže, styk mužů a žen a zpočátku se trestaly i veškeré kulturní aktivity. Došlo k několika hromadným popravám¹⁷⁰, ale aby nacisté zabránili možné vzpouře, řešili další potrestání jinak. Většinou zařazením do transportu na Východ s tzv. zvláštním nařízením (Weisungem)¹⁷¹, de facto to znamenalo okamžité posláním do plynu ihned po příjezdu

¹⁶³ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 80.

¹⁶⁴ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 46.

¹⁶⁵ POLÁK, E. *Terezín jako průchozí tranzitní tábor*. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezin-v-konecnem-reseni-zidovske-otazky/#remark-6>

¹⁶⁶ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 85-86.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 82.

¹⁶⁸ BLODIG, V. Dějiny ghetta Terezín (1941-1945). In POJAR, Miloš (ed.). *Stín šoa nad Evropou*, s. 58.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 58.

¹⁷⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 127-129.

¹⁷¹ BLODIG, V. *Vznik ghetta*. [online]. Terezín Memorial. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/vznik-ghetta/>

do vyhlazovacího tábora. Životní podmínky vězňů byly tvrdé. Extrémnímu počtu vězňů nestačil počet možných ubikací. Často se tak stávalo, že vězni žili ve sklepeních, na půdách, kde se nedalo hovořit o vhodných hygienických podmínkách. Lidé tak žili spolu s blechami, vešmi a štěnicemi. Nedostatek hygienického a zdravotnického zařízení vyvolával epidemie. Mimo jiné, v důsledku nedostatku potravin a pitné vody, se přelidněným Terezínem často šířily také průjmy, kožní onemocnění a choroby jako byla tuberkulóza či břišní tyfus.¹⁷² Podobně jako v jiných ghettech či koncentračních táborech byla také v Terezíně vytvořena tzv. židovská samospráva. Vedení samosprávy včetně její administrativy podléhalo příkazům SS a měly jen minimální rozsah možností k ulehčení osudu vězňů. V čele samosprávy byl židovský starší (Judenältester) společně se svým zástupcem. Ve funkci židovského staršího jako první působil Jakob Edelstein. V následujících letech se v této funkci vystřídali také dr. Paul Eppstein a dr. Benjamin Murmelstein.¹⁷³

Přestože kulturní život vězňů nebyl zpočátku tolerován, situace se změnila v průběhu války. S přibývajícím potřebou nacistů dokázat světu, že šířící se strach z masového vyhlazování v nacistických táborech je jen klamná domněnka, došlo k uvolnění poměrů v táboře. Kulturní život se v ghettu neobyčejným způsobem rozvinul. V táboře byla internována řada profesionálních umělců, ale také umělců amatérských. Cílem tohoto kulturního působení byla snaha posílit ducha a víru vězňů v táboře. Za zmínku stojí dětská opera *Brundibár*, kterou napsali hudební skladatel Hans Krása a spisovatel Adolf Hoffmeister roku 1938. Hans Krása se srpnovým transportem roku 1942 dostal do Terezína. Mnoho jeho spolupracovníků a dětí, kteří se podíleli na představení, ho brzy následovalo. V Terezíně se s představením pokračovalo, ale práci neustále narušovaly transporty. Účinkující děti odvezené do koncentračních táborů na východě byly nahrazovány dětmi z nově přivezených transportů. Představení se chystalo dva měsíce a v září roku 1943 se konala premiéra v Magdeburských kasárnách. Opera *Brundibár* byla velice úspěšná, záznamy ukazují, že se v průměru odehrálo jedno představení týdně. Hrál se do podzimu 1944, kdy z Terezína odjížděly poslední transporty.¹⁷⁴ Opera byla využita ve prospěch nacistické propagandy, a to

¹⁷² ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 161-162.

¹⁷³ BLODIG, V., *Vznik ghetta*. [online]. Terezín Memorial. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/vznik-ghetta/>

¹⁷⁴ ŠTĚPKOVÁ, T., *Brundibár (1943)*. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/brundibar-1943/>

během návštěvy komise Mezinárodního červeného kříže.¹⁷⁵ Pro vězně terezínského tábora ale měla svůj vlastní význam. Vyjadřovala protest proti Němcům a její okupační politice.¹⁷⁶ Jednu z hlavních rolí tohoto představení sehrál plzeňský chlapec židovského původu. V roli flašinetáře Brundibára účinkoval plzeňský chlapec Hanuš Josef Treichlinger.¹⁷⁷ O něm více v kapitole Plzeňské transporty a osobnosti.

Mezi všemi evropskými tábory zaujímal Terezín speciální postavení. Sloužil k prosazování a potvrzování propagandistických myšlenek nacistického Německa. Zprávy o masových deportacích Židů a informace o jejich vyhlazování děsily veřejnost. Proto byla, dne 18. prosince 1942, vydána dvanácti spojeneckými vládami deklarace proti likvidaci evropských Židů. Deklarace se zavazovala, že potrestá všechny osoby, které nesly zodpovědnost za toto masové vyhlazování. Terezín měl tedy jasnou propagandistickou úlohu. Cílem bylo přesvědčit veřejnost, že Terezín je místo, kde „Židé mohou v klidu žít a zemřít“.¹⁷⁸ Ghetto bylo ukazováno zahraničním delegacím Červeného kříže jako ghetto ukázkové. Šlo de facto o prezentaci dobré životní úrovně židovských vězňů. Veškeré snahy o poskytnutí klamného alibi vyvrcholily v červnu roku 1944, kdy se uskutečnila jednodenní prohlídka Terezínského ghetta delegací Mezinárodního výboru Červeného kříže. Nacisté si dali velice záležet, aby zamaskovali jakékoli možné stopy, které by vedly k potvrzení množících se zpráv o vraždění Židů. Ghetto se na příjezd delegace připravovalo již od jara 1943. Jako příklad lze uvést skutečnost, že pro snahy zakrýt přelidněnost ghetta, bylo v květnu roku 1944 z Terezína deportováno sedm a půl tisíc vězňů do Osvětimi. Jejich deportace měla snížit počet vězňů před příjezdem delegace Červeného kříže. Prohlídka Terezínského ghetta se odehrála 23. června 1944 a trvala zhruba osm hodin. Delegáti po návštěvě Terezína sepsali zprávy, kterými informovali veřejnost o situaci v ghettu. Z celkových tří zpráv, se tou nejvíce šokující stala zpráva od Maurice Rossela. Jeho zpráva podávala hlášení o Terezíně jako o normálním židovském městě s vlastní samosprávou. Jako jedno z nejskandálnějších tvrzení celé zprávy lze uvést např. následující: „*Terezínský tábor je konečný tábor, odkud normálně nikdo, kdo*

¹⁷⁵ Rozhovor s Tommym Karasem. [online]. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2001/cervenec-10/nasemu-transportu-se-rikalo-cela-kile/>

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ Hanuš Treichlinger. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 14. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/130290-hanus-treichlinger/>

¹⁷⁸ Propagandistická funkce Terezína. [online]. [vid. 14. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>

*jednou vstoupil do ghetta, není odeslán jinam.*¹⁷⁹ Snahy nacistů k zakrytí pravdy o Terezíně byly bohužel úspěšné.

Jak již bylo řečeno, Terezín sloužil jako přechodný tábor. K „pročištění“ tábora byly naplánovány dvě série deportací. V té první šlo o sérii transportů, z nichž první dva, z ledna 1942, směřovaly do Rigy. Ostatní mířily do generálního gouvernementu, a to nejdříve do lublinského distriktu, jeden z transportů skončil ve varšavském ghettu. Jednou z varšavských obětí, která byla do Varšavy deportována transportem An z Terezína, byla Marta Tanzerová, původem z Plzně.¹⁸⁰ Cílové stanice první vlny deportací byly Riga, Izbica, Piaski, Sobibor, Lublin, Varšava, Zamošč, Majdanek.¹⁸¹ Druhý transport z Rigy uskutečněný 15. ledna 1942 neskončil v řížském ghettu, ale mladí silní muži byli vybráni pro pracovní tábor. Zbytek, čili převážná většina osob, skončila v Sobiboru či Majdanku, kde byli zavražděni.¹⁸² Druhá série transportů již neposílala naoko Židy na „třídění“ do táborů, které měly charakter ghetta, ale celé transporty byly určeny k okamžité likvidaci.¹⁸³ Jednalo se o jedny z prvních transportů z celkových šedesáti tří, kterými bylo na Východ deportováno přes více než 87 000 lidí. Posledním transportem roku 1942 byl transport, který jako první z Terezína směřoval do Osvětimi.¹⁸⁴ Na konci války se četnost transportů začala stupňovat a do transportů bylo zařazováno stále více lidí, také z Terezína. Do Osvětimi II-Birkenau bylo od 28. září do 28. října 1944 deportováno 18 404 lidí, z nichž se po válce v Československu přihlásilo pouhých 1496 zachráněných.¹⁸⁵ Mezi nimi byli také přeživší plzeňští Židé.

6.1 Transporty z Plzně

V Plzni se nacistická okupační politika projevila v plné míře v zimě roku 1942. V rozmezí deseti dnů, tedy mezi 17. a 26. lednem 1942, bylo ve třech velkých skupinách deportováno z města přes více než dva tisíce plzeňských občanů. Jednalo se o celé rodiny, malé děti i staré lidi, kteří se od ostatních obyvatel lišili svým židovským původem. Plzeňské transporty byly označeny písmeny R, S a T. Před deportací byli všichni internováni několik dní v budově Sokola Plzeň 1, v dnešních Štruncových sadech (viz příloha č. 3). „*Dodnes si*

¹⁷⁹ Zpráva M. Rossela o Terezíně. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/ghetto-terezin-2/>

¹⁸⁰ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 291.

¹⁸¹ Terezín v konečném řešení židovské otázky. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezin-v-konecnem-reseni-zidovske-otazky/>

¹⁸² ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 82- 83.

¹⁸³ Tamtéž, s. 85.

¹⁸⁴ KÁRNÝ, M. „*Konečné řešení*“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, s. 95.

¹⁸⁵ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 93.

pamatují, že když jsme šli seřazeni v Plzni do budovy Sokol Plzeň 1, odkud jsme byli transportováni do Terezína, pozorovalo náš smutný průvod z chodníků velké množství lidí. Očekávali jsme, že někdo vykřikne „Vraťte se!“ Ale neslyšeli jsme to, neboť nikdo to nezvolal.“¹⁸⁶

Ve městě byla zřízena pomocná služba židovské obce, která sídlila ve Smetanových sadech a židovským obyvatelům nabízela pomocné služby, které byly žádoucí během příprav na transporty. Uvést lze například balení zavazadel, hlídání dětí či šití.¹⁸⁷ Všichni, kteří byli zařazeni do transportu, museli odevzdat veškeré cennosti. Majetek, který v Plzni po sobě zanechali deportovaní Židé, připadl do správy plzeňského oberlandrátu. Tento židovský majetek byl posléze německými okupanty rozprodán. Vše, co nebylo prodáno za zvláštní poukazy NSV, bylo prodáno za hotové peníze, proto bylo po válce velice obtížné zjistit, komu a co bylo prodáno.¹⁸⁸

Cílovou stanicí plzeňských transportů bylo pevnostní město Terezín.¹⁸⁹ Terezín se stal konečnou stanicí zejména pro staré lidi. V roce 1942 zahynulo v otřesných podmínkách Terezína 208 plzeňských osob. Již počátkem března 1942 byly z Terezína vypraveny dva transporty – Aa a Ab, každý čítal tisíc osob, které směřovaly do ghetta v Izbici ve východním Polsku. Radovan Kodera uvádí, že z plzeňských židovských občanů se tohoto transportu účastnilo 620 osob. Všichni účastníci východních transportů, do konce roku 1942, až na několik jednotlivců, zahynuli v otřesných podmínkách ghatt či vyhlazovacích táborů. Necelý rok po uplynutí deportací tří plzeňských transportů již byla naživu pouze necelá třetina těchto lidí, více než tisíc osm set osob již bylo po smrti.¹⁹⁰ Z počátečního stavu více jak dvou tisíc deportovaných osob z Plzně do Terezína, se konce války dožilo pouhých dvě stě čtyři lidí.¹⁹¹

6.1.1 MUDr. Petr Riesel, CSc. - deportovaný do Terezína

Jak již bylo zmíněno. Mnoho plzeňských Židů bylo transportováno do koncentračního tábora Terezín a někteří následně do vyhlazovacích táborů na východě. O některých z těchto vězňů jsou v archivu města Plzeň, či jiných dostupných materiálech, zachovány informace,

¹⁸⁶ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 34.

¹⁸⁷ Archiv města Plzně, fond Pomocná služba náboženské obce židovské Plzeň, i. č. 5, sign. KB 1253.

¹⁸⁸ Archiv města Plzně, fond Pomocná služba náboženské obce židovské Plzeň, i. č. 7, sign. KB 1253.

¹⁸⁹ Archiv města Plzně, fond Pomocná služba náboženské obce židovské Plzeň, i. č. 7, sign. KB 1253.

¹⁹⁰ STEHLÍKOVÁ, M. *Spolužáci*. Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni, s. 27-28.

¹⁹¹ Plzeňské transporty. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy.[vid. 24. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

kteří nám poskytují životní příběhy těchto vězňů. V následujících řádcích bude představen příběh plzeňského rodáka a jeho vzpomínky na život v terezínském ghettu.

Plzeňský rodák MUDr. Petr Riesel, CSc., byl do Terezína deportován 18. ledna 1942 pod číslem R220, jako osmiletý chlapec. Spolu s ním byl deportován také jeho mladší čtyřletý bratr Jan a jejich matka. Otec byl zatčen jako politický rukojmí již v březnu 1939. Podle dochovaných zpráv zahynul v koncentračním táboře v Dachau v lednu roku 1942, kde ho nacisté umučili. Život v koncentračním táboře popisuje jako vysoce traumatizující. Celý „pobyt“ v terezínském ghettu doprovázel hlad, zima a strach. *„Měl jsem spolu se čtyřletým bratrem pravděpodobně opakovaně zánět mozkových blan, když nám naše maminka píchala benzín, abychom dostali vysoké horečky. Tím jsme byli načas ochráněni od transportu do likvidačních táborů, neboť nacisté si přáli, aby byli transportováni především zdraví, práce schopní Židé.“*¹⁹²

Internace v terezínském táboře v něm zanechala doživotní následky. Byl okraden o normální dětství. *„Zatímco jiné děti na svobodě měly právo se vzdělávat a také zlobit, já jsem se stal živitelem lidí v okruhu mé matky, a to krádežemi brambor, byt' zmrzlých nebo nahnilých, ze sklepů v Hamburských kasárnách. Byl to zdroj obživy a obchodu.“*¹⁹³ Prožil ztrátu blízké osoby v útlém věku, mimo jiné bylo narušeno také jeho vzdělávání. *„Školní vyučování bylo zakázáno pod trestem smrti, ale mohli jsme kreslit, byl-li papír a tužka.“*¹⁹⁴ Z dochovaných kreseb, které jsou umístěné v Židovském muzeu v Praze, lze vysledovat citovou deprivaci. Kresby jsou často chudé a postrádají jakékoli osoby, působí vyprázdněným dojmem. Přestože se v Terezíně nemohl vést normální život, lidé se snažili svůj pobyt v ghettu co nejvíce zpříjemnit. Poté co byl „uvolněn režim“ a byla povolena určitá kulturní vystoupení, záchytným bodem řady dětí se stala opera Hanse Krásky *Brundibár*. Pan dr. Riesel se tohoto vystoupení také účastnil a hodnotí ji následujícími slovy: *„To byla opět chvíle naděje a vůle k životu.“*¹⁹⁵

Přesto lze hovořit o štěstí, protože válku i nacistický okupační režim přežil v Terezíně. Návrat do běžného života byl velice obtížný. Rodina se potýkala s problémy ohledně navrácení majetku, který u známých před deportací uschovala. Nicméně to nejhorší bylo začlenit se zpět do struktur společnosti, která nebrala ohledy na navrátilce z koncentračních táborů. *„Hned první rok ve škole jsem skoro zabil chlapce, s kterým jsem seděl v lavici,*

¹⁹² RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 34.

¹⁹³ Tamtéž, s. 43.

¹⁹⁴ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 43.

¹⁹⁵ Tamtéž.

*od kterého jsem opisoval, a on mi řekl: „že Židovi opsat nedá“.*¹⁹⁶Na vzpomínkách pana Riesela lze jednoznačně vysledovat ono nepochopení nad prožitými traumaty koncentračních táborů a neschopnosti nezainteresovaných lidí, zamyslet se nad diskriminační politikou nacistického okupačního režimu.

Přes všechny obtížně překonatelné překážky, se kterými se po válce musel potýkat, pomohl dr. Rieselovi skauting a společnost dívky, které mu pomohli postupně budovat nový život.¹⁹⁷

¹⁹⁶ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 45.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 34-35.

7 Osvětim

Osvětim, největší koncentrační tábor, ve kterém byl později zbudován terezínský rodinný tábor, v němž byla internována celá řada plzeňských občanů, byla místem hrůzy a stala se pomyslným největším hromadným hrobem. Terezínský rodinný tábor zaujímal v Osvětimi zvláštní postavení. Proč tomu tak bylo? Jaký cíl tím nacisté sledovali? Na základě životních osudů Vítězslava Lederera a významného českého historika Tomana Broda, přeživšího osvětimského tábora, lze sledovat specifické postavení tohoto rodinného tábora. Díky archivním a jiným dochovaným materiálům lze také sledovat konkrétní životní příběhy plzeňských Židů.

Osvětim byla největším koncentračním táborem, který byl nacisty vytvořen v průběhu druhé světové války. Mezi stovkami koncentračních táborů, zřízených nacisty, měla Osvětim v Polsku mimořádné postavení. Patřila mezi největší koncentrační pracovní a vyhlazovací tábory. Byla cílovou stanicí valné většiny transportů z okupované Evropy, včetně trasy Plzeň – Terezín – Osvětim.¹⁹⁸ Pro nacisty ležela Osvětim na vhodném místě, tvořila pomyslný železniční uzel. Rozprostírala se na celkové rozloze čtyřiceti metrů čtverečních.¹⁹⁹ Nacisté roku 1940 vysídlili obyvatele z okolních vesnic – Babice, Brzezinka, Brozskowice, Budy, Harmeze, Plawy a Rajsko, ve kterých později vybudovali pobočky koncentračního tábora Osvětim.²⁰⁰ Osvětim byla projektována jako místo hrůzy, a tím také byla.

Osvětim se začala rozšiřovat od září roku 1941. Započalo se budování Březinky (Birkenau), čímž se de facto proměňoval také charakter Osvětimi z pracovního a koncentračního tábora na tábor vyhlazovací. Impulsem k rozšíření tábora byl vysoký počet internovaných ruských zajatců z východní fronty. Byli to právě ruští zajatci, kteří Březinku budovali v hrozných podmínkách. Podle Reese byla průměrná doba přežití ruského zajatce během stavby Březinky pouhých čtrnáct dní. Často docházelo ke kanibalismu, neboť zajatci měli ohromný hlad v důsledku nedostatku jídla.²⁰¹

Příchod do osvětimského tábora byl pro většinu lidí šok. Práceschopní jedinci, kteří nebyli ihned po příjezdu posláni do plynové komory na smrt, prošli obvyklým vstupním rituálem. Přišli o vše, co si s sebou vzali, byly jim ostříhány vlasy a dostali obnošené a

¹⁹⁸ ŠTĚPKOVÁ, T., BRÖSSLEROVÁ, R., BEDNAŘÍK, P., *Osvětim*. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/osvetim/>

¹⁹⁹ KULKA, E., KRAUS, O. *Továrna na smrt*, s. 17.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 21.

²⁰¹ REES, L. *Osvětim Nacisté a „Konečné řešení“*, str. 80 – 81.

špinavé hadry. Celý proces doprovázelo hrubé chování esesmanů. Mimo jiné, jim bylo vytetováno vězeňské číslo na předloktí, tím jako lidé přestali existovat.²⁰²

Nacisté rozlišovali mezi užitečnými Židy a těmi, kteří užiteční nejsou. To vedlo ke stále častějším selekcím, ke kterým nedocházelo jen v Osvětimi, ale i jiných koncentračních táborech. Selektce probíhala stále stejným způsobem. Tříděním vězňů se utvořily dva zástupy lidí, jeden z nich většinou směřoval rovnou do plynových komor, ti druzí dostali šanci bojovat v bídných podmínkách dál. Šanci na přežití měli ti, kteří vypadali silně a zdravě, tedy ti, kteří se zdáli býti užitečnými. Vybrány byly ty osoby, které byly práce schopné a byly „potřebné“ pro Hitlerovu Říši. Podmínky v táboře snášeli mnohem lépe lidé, kteří pocházeli z chudších poměrů. Dokázali se daleko lépe vyrovnat s hladem, žizní a brutálním zacházením. Lze tedy konstatovat, že to byli právě chudí lidé, kteří se uměli lépe přizpůsobit stávajícím podmínkám tábora.²⁰³ Ideologií selekcí tedy bylo udržet si prozatím lidi práce schopné, zatímco všechny osoby, které zatěžovaly chod tábora, bylo třeba zlikvidovat. Šéf koncentračních táborů Oswald Pohl tuto myšlenku vyjádřil jasně. *„Nechtěl bych v koncentračních táborech udržovat žádné chorobinecké stanice, protože potřebuji každé místo pro zdravou pracovní sílu. Zbrojní úkoly, koncentračním táborům uložené vůdcem, mohou být provedeny pouze plnohodnotnými pracovními silami.“*²⁰⁴ Nacisté tedy zjevně jednali s lidmi jen jako se součástkami zahrnutými do provozu nacistické správy a politiky.

7.1 Terezínský rodinný tábor

Terezínský rodinný tábor, který byl umístěn v Osvětimi-Birkenau, získal zvláštní postavení v osvětimském táborovém komplexu, a spolu s tím, také specifické zacházení. Součástí tohoto terezínského tábora bylo i několik Židů z Plzně. Mezi tyto vězně můžeme zařadit plzeňského chlapce Emila Ehrlicha²⁰⁵. Egona Löbnera, který internaci v táboře přežil a byl osvobozen ve Flossenbürgu²⁰⁶ a v neposlední řadě také Vítězslava Lederera, jehož životní příběh bude popsán v následující kapitole.

V roce 1943 odjelo ve dvou transportech z Terezína pět tisíc lidí, v polovině prosince pak dalších pět tisíc. V důsledku těchto deportací vznikl v Osvětimi-Birkenau židovský rodinný tábor BIIb. Terezínské transporty se lišily od ostatních především tím, že ihned

²⁰² KULKA, E., KRAUS, O. *Továrna na smrt*, s. 43.

²⁰³ HÖSS, R. *Velitelem v Osvětimi*. Autobiografické zápisky, s. 181-182.

²⁰⁴ KÁRNÝ, M. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice, s. 99.

²⁰⁵ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 296.

²⁰⁶ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 279.

po příjezdu neprošly obvyklou selekcí, tudíž nikdo nešel do plynu. Všichni byli umístěni na vytyčeném místě, a přestože zde rodiny nežily pohromadě, měly jistá privilegia.²⁰⁷

Transport D1 přijel do Osvětimi 6. září 1943 s 2479 lidmi a ještě téhož dne ho následoval transport Dm s 2528 osobami.²⁰⁸ Přestože terezínský rodinný tábor disponoval značnými privilegii, byla jejich „přirozená“ úmrtnost velice vysoká. Do března roku 1944 zahynulo v důsledku špatných hygienických a stravovacích podmínek 1178 vězňů.²⁰⁹ Nad těmito čísly se podívovali i samotní nacisté v Osvětimi, kteří se naivně domnívali, že díky značným privilegiím, kterými tábor disponoval, budou jeho obyvatelé odolnější než zbytek vězňů. Dr. Mengele, se k těmto úmrtním statistikám privilegovaného rodinného tábora, vyjádřil následovně: „*To jen potvrzuje správnost našeho učení i mých dosavadních bádání o méněcenných rasách.*“²¹⁰ Mezi privilegia terezínského rodinného tábora lze zařadit fakt, že ženám po příjezdu do Birkenau nebyly oholeny hlavy, a také si vězni mohli ponechat své věci.²¹¹ Děti mohly pobývat během dne na tzv. dětském bloku, který vedl Fredy Hirsch. Ten se spolu s ostatními vychovateli snažil dětem život v táboře usnadnit, zejména skrze improvizované hry a výuku.²¹² V rodinném táboře terezínští psali dopisy svým blízkým a příbuzným, které měli přesvědčit adresáty o nacisty propagované snesitelné táborové situaci. Další výhodou byla skutečnost, že vězni v táboře BIIb v Birkenau dostávali balíčky s potravinami z domova, a další balíčky od Mezinárodního červeného kříže, díky čemuž měli mnohem snesitelnější podmínky pro život, než ostatní vězni.²¹³

Záříjovým transportům byla udělena půlroční karanténní doba, která byla ukončena označením tzv. „*Sonderbehandlungen*“. Volně přeloženo jako „speciální zacházení“, což v konečném důsledku u terezínských znamenalo masovou vraždu.²¹⁴ Miroslav Kárný popisuje termín „*Sonderbehandlungen*“ následujícím způsobem. Jde o termín, který se zavedl na začátku války v září roku 1939 Heydrichovým výnosem a označoval popravu bez soudního rozsudku.²¹⁵

²⁰⁷ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 43.

²⁰⁸ LAGUS, K. POLÁK, J. *Město za mřížemi*, s. 272.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 243.

²¹⁰ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 53.

²¹¹ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 34-35.

²¹² Terezínský rodinný tábor v Birkenau. [online]. [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau-1943/>

²¹³ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 34.

²¹⁴ Tamtéž, s. 74.

²¹⁵ KÁRNÝ, M. *Terezínský rodinný tábor v konečném řešení*. [online]. [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezinsky-rodinny-tabor-v-konecnem-reseni/>

Situace se pro terezínský rodinný tábor změnila dne 5. března 1944. SS man Schwarzhuber toho dne prohlásil před táborovou elitou následující: „*Vzpomínám na dobu před půl rokem, kdy jste přijeli do bahna, bláta a nehotových ubikací tohoto tábora. Dokázali jste za krátkou dobu vykouzlit z pustiny přijatelný domov. Ale je válka. Naši stateční vojáci nesou na svých bedrech celou její tíhu. Potřebujeme, abyste nám pomohli. Potřebujeme vybudovat nový zajatecký tábor v Heydebrecku. Pojedete tam i s rodinami.*“²¹⁶ Tím se spustila příprava na likvidaci „zářijových“. Přestože se nacisté snažili tuto hromadnou vraždu zamaskovat před samotnými oběťmi, aby se vyvarovali případné vzpoury, přední „blokaři“, mezi něž patřil také Vítězslav Lederer (o něm více v kapitole Plzeňské transporty a osobnosti), již tušili, že Heydebreck je jen zástěrkou k vyhlazení. Vedoucí osobnosti tábora, včetně Fredyho Hirsche, byly přesvědčeny o tom, že specifické zacházení nacistů s terezínskými neznamená jejich konec. Přesto někteří z nich nedůvěřovali nacistickému plánu Heydebreck a plánovali povstání. „*Jakmile vyjede z brány rodinného tábora průvod ke koupání, začnou na střeše SS strážnice kmenového tábora tři fachmani opravovat komín, který je z vašeho tábora vidět. Zabočí-li průvod do krematorií, postaví naši na komín nástavec z bílého plechu. Bude to signál k akci.*“²¹⁷ K jakýmkoli projevům hnutí odporu již nebyla možnost. „*Byli jsme podvedeni. Odvázejí nás do plynových komor. Braňte se!*“²¹⁸ To byla poslední slova Oty Popela, který prokoukl nacistické divadélko připravené pro tichou likvidaci terezínských. Likvidační akce „zářijových“ se spustila dne 8. března. Nejprve byli odděleni od ostatních a v noci byli odváženi nákladními auty směrem k plynovým komorám. Vedoucí dětského bloku, Fredy Hirsch, se do plynové komory se svými žáky nedostal. Spáchal sebevraždu užitím luminalu. Mnoho vězňů se naivně domnívalo, že jede za prací. Bohužel byli všichni odvezeni do plynové komory, která byla tradičně maskována jako sprcha. Poté co byli všichni násilně natlačeni do místnosti, naházel horním stropem plynové komory dezinfektor Klehr obsah pěti plechovek cyklonu B. Topič z krematoria Filip Müller byl svědkem celé události a naposledy viděl terezínské hromadně vzpurně zpívat československou hymnu „Kde domov můj.“²¹⁹ Dr. Mengele celou akci sledoval zpoza dveří, poté co byla akce skončena, poznamenal: „*Dvanáct minut osm vteřin.*“²²⁰ Tím byl násilně ukončen život téměř pěti tisíc lidí ze zářijových transportů. Miroslav Kárný uvádí, že mezi

²¹⁶ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 54.

²¹⁷ Tamtéž, s. 59.

²¹⁸ Tamtéž, s. 69.

²¹⁹ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 73.

²²⁰ Tamtéž, s. 74.

zavražděnými bylo nejméně tři tisíce sedm set českých Židů.²²¹ Přesně po šestiměsíčním pobytu vězňů deportovaných do Osvětimi v září roku 1943 vypršelo tzv. zvláštní zacházení. Místo fiktivního pracovního tábora Heydebreck byli všichni nákladními vozy převezeni do plynové komory, kde byli v noci z 8. na 9. března 1944 bez jakékoli selekce zavražděni.

Zbylí vězňové rodinného tábora žili od této chvíle v neustálých obavách, že je po půl roce čeká stejný osud. Prosincové transporty byly celkem dva – Dr s 2504 lidmi a Ds čítající 2503 osob.²²² Tyto transporty dovezli z Terezína opět přes pět tisíc lidí do Osvětimi, čímž se Terezínský rodinný tábor přeplnil. I lidé z prosincových transportů měli stejná privilegia jako ti ze zářijových.²²³ V českém rodinném táboře se utvořila malá odbojová skupina vězňů, která měla spojení s tajnou odbojovou organizací. Odboj organizovali lidé, kteří se do něj zapojovali již v terezínském ghettu.²²⁴ Vězni z prosincových transportů věřili, že je čeká stejný osud jako zářijové, přesně za půl roku po příjezdu do Osvětimi. Proto plánovali povstání, ke kterému mělo dojít, pokud by se historie opakovala.²²⁵

Mezi vězni se ale našli tací, kteří začali uvažovat o útěku. Zde bych především zmínila Vítězslava Lederera, domovskou příslušností štěnovického občana, kterému se podařilo z Osvětimi uprchnout. Nutno zdůraznit, že nikoli s osobním cílem dostat se na svobodu, ale s úsilím především varovat a informovat ostatní o tom, co se děje v továrně na smrt. „...*jde o víc, než o náš, řekněme, odepsaný život. Je třeba najít spolehlivou cestu, jak zachránit tisíce životů zde a mnoho jiných venku. Státisíce lidí vzdálených stovky kilometrů odtud žije ve svých domovech a netuší, že tady pro ně připravují smrt. Svět nemá potuchy o tom, co se děje v Osvětimi.*“ Tak odpověděl Lederer svému blokovému zástupci Zeimerovi během hovoru o možném útěku.²²⁶ Více o Vítězslavu Ledererovi v následující kapitole.

Významným se stal útek Rudolfa Vrby a Alfréda Wetzlera, kteří důkladně zdokumentovali chod tábora a celkovou situaci v Osvětimi, kterou následně rozšířili do Evropy. Oba muži vykonávali funkci blokových písařů, jako takový registrovali vězně a měli přehled o příjíždějících transportech. Dokumentovali nejen chod tábora, harmonogram transportů, ale také kreslili plány budov. Při útěku z tábora se jim podařilo získat také plechovku cyklonu B. Jejich zpráva o chodu Osvětimi obsahovala autobiografická fakta,

²²¹ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 44.

²²² BROD, T., KÁRNÝ, M., KÁRNÁ, M. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, s. 243.

²²³ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 34.

²²⁴ KÁRNÝ, M. *Genocida českých Židů*. In KÁRNÝ, M. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 18.

²²⁵ KÁRNÝ, M. *Terezínský rodinný tábor v konečném řešení*. [online]. [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezinsky-rodinny-tabor-v-konecnem-reseni/>

²²⁶ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 80.

podrobné informace o transportech zahrnující také národnosti deportovaných osob, množství vězňů, kterým bylo přiděleno vězeňské číslo. Další podstatnou součástí jejich svědectví byly plány plynových komor a krematorií. Nezapomněli popsat celkový chod života v táboře, pracovní a existenční podmínky. V dubnu roku 1944 dokončili svoji dokumentaci, jejímž účelem bylo seznámit západní svět s hromadnou likvidací transportů, které byly deportovány do českého rodinného tábora. Snažili se zabránit dalšímu hromadnému vraždění. Přes prostředkující kontakty se jejich zpráva dostala až do vysílání BBC a amerického rozhlasu.²²⁷ Pavel Tigrid v československém vysílání BBC z Londýna v červnu 1944 oznamoval vyjádření nad celou záležitostí ze strany československé Státní rady následovně: „*Státní rada přijala s hlubokým dojetím a smutkem zprávu o tragickém osudu tisíců československých židů.*“²²⁸ Z vysílacího textu byl vyňat tento dodatek: „*...kteří podle informací, jež v těchto dnech došly do Londýna, byli odvezeni z internačního tábora v Terezíně do Birkenau a Oswiecimu, aby tam byli hromadně popraveni rukou německých katanů.*“²²⁹ Reprezentanti československého odboje poté vyzvali domácí občany k ochraně a k projevení solidarity nad pronásledovanými Židy.²³⁰

V rámci plánu zkrášlování Terezína zbavila komandantura SS odsunem do Osvětimi ghetto o dalších sedm a půl tisíce lidí, přičemž jedna třetina byli čeští Židé. V polovině května roku 1944 byli deportováni třemi transporty. Celkový počet osob deportovaných do rodinného tábora v Birkenau vzrostl na 17 517 osob. Osud rodinného tábora byl tragický. Situace pro Německo začínala být v rámci válčení kritická. V této době dochází k invazi anglo-amerických vojsk do Evropy a z východu postupující vítězné Sovětské armády. Proto se nacisté rozhodli zlikvidovat nepotřebné vězně v Osvětimi, kteří již nemohli být převezeni na práci.²³¹ Vraždění bylo dokončeno v noci z 11. na 12. července 1944. V tuto noc byly zlikvidovány zbytky terezínského tábora. Všichni ti, kteří se již nehodili pro práci, tedy staří a nemocní či matky s dětmi. Miroslav Kárný uvádí, že šlo zhruba o šest a půl tisíce lidí, kteří byli tu noc zavražděni. Přesný počet ovšem již nikdo nezjistí.²³² Smrti uniklo přibližně tři a půl tisíce osob, které byly deportovány na pracovní komanda. Jejich bilance byla hrozivá,

²²⁷ BROD, T., KÁRNÝ, M., KÁRNÁ, M. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, s. 177-122.

²²⁸ BROD, T. Zamyšlení nad účelem rodinného tábora a nad osudy uvězněných chlapců. [online]. [vid. 20. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/zamysleni-nad-ucelem-rodinneho-tabora-a-nad-osudy-uveznenych-chlapcu/>

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ KULKA, E., KRAUS, O. *Továrna na smrt*, s. 124.

²³² KÁRNÝ, M. „*Konečné řešení*“: *genocida českých židů v německé protektorátní politice*, s. 110.

až dvě třetiny z nich zahynuli důsledkem otrocké práce v hrozných podmínkách nebo během evakuačních pochodů smrti.²³³

Po bližším diskurzu o terezínském rodinném táboře nutně vyvstává otázka, proč s terezínskými bylo zacházeno se značnými privilegii? Jaký byl účel tohoto rodinného tábora, který měl šestiměsíční „čekací“ lhůtu, která se přesně na den naplnila? Osobně se kloním k názoru pana Tomana Broda, který přežil holocaust a prošel jak Terezínem, tak Osvětimí. Toman Brod nevidí, co se týče speciálního zacházení s terezínskými, žádné racionální jednání ze strany nacistů. V rámci úvah nad táborem BIIb a jeho specifickým zacházením, se objevuje názor, že nacisté tak jednali v rámci své klamně politiky o představení jakéhosi rodinného tábora, kde lidé žijí v přijatelném prostředí pracovního tábora, delegátům Červeného kříže. Ovšem Birkenau se svými krematorii, které byly v nepřetržitém provozu, nebyla použitelná. Nutno podotknout, že uskutečněná návštěva Terezína delegáty Červeného kříže proběhla v červnu 1944, tedy několik měsíců po likvidaci zářijového transportu, ke kterému došlo na začátku března. Birkenau navíc na rozdíl od Terezína nebyla vhodným místem. Nejen kvůli krematoriím a čtyřem mohutným komínům, které se tyčily pár desítek metrů od terezínského rodinného tábora, ale také táborovým podmínkám, které s Terezínem byly nesrovnatelné. Tudíž se nelze klonit k názoru, že tábor BIIb byl zřízen pro možné budoucí propagandistické účely nacistů. Existuje však ještě jedna teorie, která se přiklání k názoru, že ono speciální zacházení bylo zneužito ve snaze uklidnit nervózní terezínskou veřejnost skrze korespondenci, kterou vězni z Birkenau mohli po jisté době posílat do ghetta i Protektorátu. Nicméně ani to nevysvětluje onu šestiměsíční „ochranu“. Toman Brod uvádí, že i tento pohled na věc je poněkud úzkoprsý. Vždyť pokud by nacisté chtěli uklidnit terezínskou veřejnost, počkali by do příjezdu delegátů, ale oni tak neučinili. K likvidaci zářijových došlo ještě před ní. Toman Brod tedy závěrem uvádí: „...*musím inklinovat k tezi, že proslulá nacistická důkladnost, plánovitost a koncepčnost se mísila i se značnou dávkou iracionality a zdánlivě či skutečně nesmyslných rozhodnutí.*“²³⁴

7.2 Plzeňské osobnosti internované v Osvětimi

Hanuš Josef Treichlinger a Vítězslav Israel Lederer byli plzeňští Židé, kteří před válkou žili svobodně v Plzni a s příchodem nacistické okupace byli transportováni pro svůj židovský

²³³ KÁRNÝ, M. Genocida českých Židů. In KÁRNÝ, M. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 48.

²³⁴ BROD, T. Zamyšlení nad účelem rodinného tábora a nad osudy uvězněných chlapců. [online]. [vid. 22. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/zamysleni-nad-ucelem-rodinneho-tabora-a-nad-osudy-uveznenych-chlapcu/>

původ do koncentračního tábora v Osvětimi. V historických pramenech lze dohledat jejich osudy.

7.2.1 Hanuš Josef Treichlinger (1929-1944)

Plzeňský chlapec Hanuš Josef Treichlinger se narodil 2. ledna roku 1929 v Plzni. Jeho otec Arnošt Treichlinger pocházel ze Štěnovic. Matka Ida, rozená Weissová, pocházela z Plzně.²³⁵ Arnošt měl bratra Leopolda, který se svou ženou Blankou a dvěma dcerami Evou a Hanou, žili ve Štěnovicích. Hanuš ve svých šesti letech osiřel. Nejprve mu roku 1935 zemřela matka Ida a za rok poté také jeho otec Arnošt.²³⁶ Po smrti obou rodičů vyrůstal Hanuš v rodině tatínkovy sestry Idy Blochové, rozené Treichlingerové, a jejího manžela BennoBlocha. Manželé Blochovi měli dva syny, Rudolfa a Jiřího.²³⁷ Hanuš tedy trávil dětství po boku svých starších bratranců, kteří ho brali jako mladšího bratra. Celá rodina žila v Sedláčkově ulici v Plzni obyčejným životem až do roku 1939. Německá okupace a všudypřítomný fašismus vše změnili. Zavedením norimberských zákonů přestali být Židé lidmi, stali se z nich pouhá čísla, která byla v rámci nacistické politiky předem určena k likvidaci.

Dne 22. ledna 1942 byl Hanuš s celou rodinou, společně s dalšími plzeňskými židovskými obyvateli, poslán transportem S z Plzně do Terezína.²³⁸ V Terezíně se Hanuš proslavil svou rolí v dětské opeře, kde si zahrál flašinetáře Brundibára. Poprvé vystoupil 23. září 1943. Židovské děti s operou vystoupili více jak padesátkrát, což je až neuvěřitelné. Nacisté toto vystoupení nakonec zneužili ve svůj prospěch v rámci propagandistického filmu *Theresienstadt (Vůdce daroval Židům město)*. Tímto filmem se nacisté snažili svět přesvědčit o tom, že se Židům v Terezíně žije svobodně a relativně dobře.²³⁹ Terezín byl ovšem jen přestupní stanicí na cestě do vyhlazovacích táborů na východě, zejména v Polsku. Deportace z Terezína neminula ani patnáctiletého Hanuše, který byl společně s ostatními dětmi vystupujícími v dětské opeře Brundibár, transportován do Osvětimi. Transportem Er²⁴⁰, dne 16. října 1944 byl deportován také Hanušův strýc BennoBloch (viz příloha č. 4), teta Ida i oba jeho bratraci Rudolf a Jiří. Patnáctiletý Hanuš Josef Treichlinger byl ihned po příjezdu do Osvětimi zavražděn spolu s ostatními v plynové komoře. Jediný, kdo z rodiny

²³⁵ Archiv města Plzně, fond Archiv města Plzeň. Domovská příslušnost, Domovský arch Arnošt Treichlinger.

²³⁶ Archiv města Plzně, fond Archiv města Plzeň. Domovská příslušnost, Domovský arch Arnošt Treichlinger.

²³⁷ Archiv města Plzně, fond Archiv města Plzeň. Domovská příslušnost, Domovský arch BennoBloch.

²³⁸ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 280, 292.

²³⁹ ŠTĚPKOVÁ, T., *Brundibár (1943)*. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/brundibar-1943/>

²⁴⁰ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 292.

Blochovy-Treichlingerovy přežil, byl Jiří Bloch²⁴¹. Roku 1945 se Jiří vydal do Štěnovic, kde navštívil dům svého strýce Leopolda, který také zahynul i s celou svou rodinou. Zde našel ukrytá rodinná alba, díky kterým mohl vzpomínat na své šťastné dětství s rodinou.²⁴² Dnes Hanušovu památku připomíná pamětní deska umístěná v Palackého ulici, kde Hanuš žil. Pamětní desku nechala zřídit Židovská obec Plzeň (viz příloha č. 5).

7.2.2 Vítězslav Israel Lederer – uprchlík z Osvětimi

Mezi vězně z osvětimského koncentračního tábora patřil také Vítězslav Lederer, rodák z Albersdorfu, kterému se podařilo z tábora uprchnout.

Vítězslav Israel Lederer se narodil 6. března 1904 ve vsi Albersdorf, dnešní Písařova Vesce, u Tachova. Rodina Ledererova se věnovala obchodu s textilem a žila ve vsi až do roku 1938. Život jim změnila mnichovská dohoda, a stejně tak jako mnoho dalších rodin, se museli ze zabraných Sudet odstěhovat do vnitrozemí. Rodina se přestěhovala do Plzně, ale domovská příslušnost jim byla udělena obecním úřadem ve Štěnovicích roku 1939, protože odtud rodina původem pocházela.²⁴³

Život v Protektorátě byl pro Židy velmi těžký. Jako Žid se již Vítězslav Lederer nemohl nadále živit jako obchodník, a proto se živil různě. Alena Vlčková uvádí, že byl zaměstnán nejen jako zemědělský dělník, ale také jako kočí a krátce pracoval v keramičce v Horní Bříze. Od roku 1939 byl zapojen do ilegální skupiny podílející se na sabotážích proti nacistickým okupantům. Jednalo se o ilegální skupinu *Plzeňák 28*. Lederer byl dvakrát zatčen gestapem a následně také propuštěn pro nedostatek důkazů. Třetí zatčení z 18. ledna 1942 již nebylo pro Lederera „šťastným“. Po tvrdém výslechu byl internován v terezínské Malé pevnosti, ve které byl mučen. V Terezínském koncentračním táboře strávil Vítězslav Lederer dva roky.²⁴⁴ O své rodině neměl Lederer dlouho žádné informace. Až v terezínském ghettu se dozvěděl o osudu své rodiny. Jeho otec, spolu s jeho sestrami, byl poslán prvním přímým transportem z Plzně na východ.²⁴⁵

Jako vězeň terezínského ghetta se dostal do pracovní skupiny, která, po vypálení Lidic, byla nucena pohřbívat oběti tohoto masakru. Vězni museli v těžkých podmínkách vykopat hromadný hrob, do kterého poté pohřbívali mrtvé lidické muže. Lederer jich napočítal celkem 172. Během zpátečního odjezdu do Terezína zaslechl od komisaře Rodeho z pražského

²⁴¹ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 293.

²⁴² VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 45.

²⁴³ VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 23.

²⁴⁴ VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 23.

²⁴⁵ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 84.

gestapa následující: „*Tito všichni jsou nositeli tajemství a musí brzo zmizet na východě!*“.²⁴⁶ Nikdo z třiceti zúčastněných vězňů si v tu chvíli neuvědomoval, že nad nimi byl vynesen rozsudek smrti. Byli rádi, že se vracejí živí zpět do tábora.²⁴⁷

Vítězslav Lederer byl v Terezíně součástí hasičského sboru, a díky tomu byl v září 1943 „vyreklamován“ ze zářijového transportu na východ. V prosinci téhož roku dostal nové předvolání, kterému se již nevyhnul. Vydal se spolu s ostatními roku 1944 transportem do Osvětimi. U svého jména měl jasnou poznámku „RU“, která značila „návrat nežádoucí“.²⁴⁸ Příjezdem do Osvětimi se Vítězslav Lederer během několika málo okamžiků stal pouhým číslem, a to konkrétně 170521.²⁴⁹ Jelikož byl mladý a zdál se fyzicky zdatný, nešel rovnou z příjezdové rampy do plynové komory, ale byl vyselektován pro další práci. Takto se Vítězslav Lederer dostal do terezínského rodinného tábora v Birkenau, kde získal funkci blokaře, konkrétně bloku 8.²⁵⁰ V rámci „osmičky“ se postupně utvořila malá konspirační skupina, díky které získal Lederer přehled o celkovém rozložení a chodu tábora.²⁵¹

To, s čím se během několika týdnů v Osvětimi setkal, ho přivedlo k jediné myšlence. Svět se musí dozvědět o všech hrůzách, které se děly v továrně na smrt. O masových vraždách páchaných nacisty na nevinných obětech. Jedinou možností byl útěk z tábora. Ledererovi se podařilo doposud nemožné, uprchl z přísně střeženého osvětimského tábora. Útěk byl velmi dramatický a odvážný. Dopomohl mu k tomu SS důstojník Viktor Pestek, který měl pro útěk z tábora své vlastní osobní důvody. Pestek nepomýšlel nad podáním svědectví o hrůzách v táboře, nýbrž usiloval o získání potřebných dokladů pro vězněnou židovskou dívku René, do které se v Osvětimi zamiloval.²⁵² Když se pro ni v květnu roku 1944 vracel, byl zatčen na osvětimském nádraží. Esemani ho následně vyslyšali v osvětimském bloku smrti, kde na následky krutého mučení zahynul.²⁵³

Vítězslav Lederer se po útěku nejprve dostal do Prahy, poté odjel do Plzně za svými přáteli, kteří mu pomohli. Byl odhodlán podat svědectví o všech hrůzách, které se odehrávaly v polských vyhlazovacích táborech. Podařilo se mu několikrát dostat do terezínského ghetta, aby zde podal židovské správě své svědectví o plynových komorách v Osvětimi a zacházením s nepotřebnými vězni. Bohužel mu nikdo nechtěl uvěřit, že je něco takového vůbec možné.

²⁴⁶ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 16.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 16.

²⁴⁸ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 17.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 34.

²⁵⁰ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 35.

²⁵¹ Tamtéž, s. 36.

²⁵² KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 91.

²⁵³ Tamtéž, s. 181.

Své poselství chtěl Lederer předat představitelům Červeného kříže ve Švýcarsku. Sepsal detailní zprávu o Osvětimi, která byla doplněna podrobným plánkem celého tábora. Zpráva měla být doručena na švýcarský konzulát v Praze. Bohužel v této době došlo k několika zatčením, a proto bylo obtížné zprávu doručit.²⁵⁴ Ta byla později doplněna ještě svědectvím dalšího uprchlého vězně, již zmíněného Rudolfa Vrby, který utekl z osvětimského tábora v květnu roku 1944.²⁵⁵ Teprve poté byla zpráva doručena na náležitá místa.

Život na útěku nebyl pro Vítězslava Lederera jednoduchým, musel se neustále ukrývat. I přes všechny hrozící nástrahy organizoval odpor a účastnil se sabotážních akcí zbraslavské odbojové skupiny.²⁵⁶ Přesto si uvědomoval, že je stále štvancem, a protektorátní půda pro něj není bezpečná. Ledererovo okolí, i on sám, usoudilo, že by měl odjet z Čech. Lederer se tedy dostal v srpnu roku 1944 ilegálně přes hranice na Slovensko, kde se stal účastníkem Slovenského národního povstání. Byl zařazen v Lúkách do družstva, které provádělo průzkum pohraničního pásma. Hlavním úkolem této skupiny bylo odvádět pozornost německých pohraničních hlídek, když se očekával přechod větší skupiny moravských partyzánů. V bojích byl zraněn. Během doby, kdy si léčil své zranění, se dozvěděl, že byl jeho cíl naplněn. Spojenci vyzvali nacisty skrze londýnský rozhlas, aby zastavili deportace a hromadné vyhlazování. Lederer byl v té chvíli klidnější. „*Tak přece... přece jen to všechno nebylo marné.*“²⁵⁷ Když byl konec války na dosah, vrátil se zpět do Čech. Bojoval s partyzány až do konce války. Během výslechu německých zajatců narazil na stopu zmizelých lidických dětí. Proto se poté vypravil společně s Josefem Černíkem a Josefem Plzákem z Červeného Hrádku do Německa. Zde pátrali po českých dětech, které byly zavlčeny do německých rodin na „převýchovu“. Když se v květnu roku 1945 vrátil zpět do Plzně, založil zde pátrací oddíl Lidice – Ležáky na doporučení národního výboru v Plzni a ministerstva vnitra. V červnu roku 1945 našel tento oddíl první lidické dítě.²⁵⁸ Jednalo se o šestiletou Evu Kubíkovou, která byla během vzpomínkové akce v Lidicích, ještě v červnu 1945, předána zpět své matce, která se vrátila z koncentračního tábora v Ravensbrücku.²⁵⁹

Přestože byl zapojen do boje proti fašismu již od roku 1939 a bojoval v odboji i po svém útěku z Osvětimi, byl pro komunistický režim v padesátých letech nežádoucí osobou. Stále to byl totiž „Žid“. Antisemitská propaganda působila ve velké míře

²⁵⁴ VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 24.

²⁵⁵ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 172.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 175.

²⁵⁷ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 180.

²⁵⁸ VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 24.

²⁵⁹ KULKA, E. *Útěk z tábora smrti*, s. 182.

i v poválečné době.²⁶⁰ To mělo za následek i skutečnost, že byl Vítězslav Lederer propuštěn ze zaměstnání. Až do svého odchodu do důchodu se živil jako prodavač textilu. Odvážný osvětimský uprchlík, Vítězslav Lederer, zemřel roku 1972 v Praze, ve věku 68 let.²⁶¹

²⁶⁰ ČERMÁKOVÁ, R. Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k totalitě*, s. 24.

²⁶¹ VLČKOVÁ, A. *Štěnovice a osobnosti*, s. 24.

8 Konec války a celkové statistiky

Před druhou světovou válkou žilo v Evropě přibližně devět milionů Židů, nejvíce v Polsku a SSSR. Pokud bychom se na tyto počty zaměřili v celosvětovém měřítku, získali bychom počet zhruba dvanácti milionů Židů. Pod okupační správou Německa a vytvářením Hitlerovy říše bylo nacisty zavražděno přibližně šest milionů Židů, ovšem tento počet je přibližný, protože koncem války již nacisté nevedli přísnou evidenci svých obětí.²⁶²

Na počátku nacistické okupace žilo na území Protektorátu Čechy a Morava, podle úředních statistik a norimberských zákonů, 118 310 Židů.²⁶³ Ovšem k březnu 1945 to bylo již jen 3 030 osob, a to mimo Terezín a věznice. Lze říci, že nacistický teror přežilo pouhých 2,59% předválečné židovské populace.²⁶⁴ Krátce po okupaci došlo k rozsáhlé emigraci židovské populace Protektorátu. Z celkového počtu 118 310 lidí se stihlo vystěhovat do zahraničí přibližně čtyřicet tisíc lidí. Deportováno bylo z českých zemí v letech 1941-1945 více než osmdesát jedna tisíc Židů do Terezína, Lodže a jiných koncentračních či vyhlazovacích táborů. Osvobození se dožilo přibližně deset a půl tisíce osob. „Konečné řešení“ židovské otázky v Protektorátě Čechy a Morava si vyžádalo téměř osmdesát tisíc lidských životů.²⁶⁵ Historik Raul Hilberg uvádí, že nacistické vyhlazovací mašinerii padlo za oběť 5,2 milionu evropských Židů, což jsou zhruba dvě třetiny z celkového počtu evropské židovské populace. Převážnou většinu tvořili polští Židé. Nutno podotknout, že toto není finální statistika, neustále dochází k obnovování a zpřesňování informací.²⁶⁶

Dne 27. ledna 1945 byl největší nacistický vyhlazovací tábor Osvětim osvobozen sovětskou armádou. Osvobození tábora se dožilo přibližně sedm tisíc vězňů, převážnou většinu tvořili Židé. Nacističtí pohlaváři a přední esesmani opustili tábor těsně před příjezdem Rudé armády. Sovětští vojáci během osvobozování tábora objevili zhruba šest set mrtvých vězňů, které nacisté zavraždili během svého útěku z tábora. Mimo jiné se soudí, že řada z těchto mrtvých zahynula vyčerpáním. Někteří vězni se sice dočkali osvobození, ale v důsledku náhlého přejedení zahynuli. Fyzicky zdatnější a silnější jedinci opouštěli tábor smrti po svých, nemocní a slabí zůstali, přičemž se jim dostalo zdravotní péče ze strany Polského červeného kříže a řady dobrovolníků.²⁶⁷

²⁶² KRYL, M. a kol. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*, s. 180.

²⁶³ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 54.

²⁶⁴ HÖSS, R. *Velitelem v Osvětimi*. Autobiografické zápisky, s. 254.

²⁶⁵ KÁRNÝ, M., a kol. *Terezínská pamětní kniha I.*, s. 54.

²⁶⁶ HILBERG, R. *The Destruction of the European Jews*, s. 260.

²⁶⁷ STRÁNSKÝ, M. Osvobození Osvětimi 1945. [online]. [vid. 25. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/osvobozeni-osvetimi-1945/>

Terezínské ghetto se dočkalo osvobození 10. května 1945. Tehdy bylo předáno velení tábora do rukou ruského důstojníka. Úklidové práce tábora trvaly až do listopadu, administrativní činnost však mnohem déle.

Z původního stavu více jak dvou tisíc deportovaných osob z Plzně do Terezína, se konce války dožilo pouhých dvě stě čtyři lidí.²⁶⁸

Odjezdy internovaných z tábora byly pozastaveny kvůli karanténě, která byla vyhlášena v důsledku šíření skvrnitého tyfu. Plzeňský rodák dr. Petr Riesel vzpomíná na den osvobození terezínského ghetta následovně: „*Byl to jeden z nejhorších dnů pro mne. Všichni kolem mne jásali, zpívali, smáli se a plakali a radostně tancovali. Já jsem ležel v křeči, ochrnut, neschopen se hýbat, otevřít pusu a aspoň křičet, uvolnit se a účastnit se radosti. [...] Byl jsem ochuzen o uvolňující euforii a katarzi. V Terezíně byla karanténa pro skvrnitý tyfus a tak jsme směli opustit Terezín až koncem května.*“²⁶⁹ Postupně probíhající repatriace byla ukončena v srpnu roku 1945 českými úřady. Hans G. Adler uvádí, že přibližně sedm set německých a rakouských Židů chtělo odjet za svými příbuznými do zahraničí, což nebylo možné. Nemohli vycestovat rovnou z Terezína do zahraničí, protože neměli potřebné cestovní a osobní dokumenty. Tyto osoby byly v Plzni předány do rukou Američanů, a poté byli umístěni do dočasného tábora Winzern, který se nacházel u Deggendorfu v Dolním Bavorsku. Právě zde tyto osoby čekaly na zhotovení potřebných cestovních dokumentů. Američané v Plzni převzali také pět set polských Židů, kteří usilovali o vycestování do Palestiny.²⁷⁰

²⁶⁸ Plzeňské transporty. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy.[vid. 24. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

²⁶⁹ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 44.

²⁷⁰ ADLER, H. G. *Terezín 1941-1945. Tvář nuceného společenství*, s. 271-272.

9 Dobový tisk v Plzni

Jak již bylo zmíněno, dobový tisk hrál důležitou diskriminační roli na úkor perzekuovaného židovského obyvatelstva. Na základě dobového tisku z plzeňských novin, lze vypožorovat náladu a chování obyvatelstva vůči utlačovaným Židům.

Z let 1939 a 1940 se řada periodik a jejich článků zabývá především židovskou otázkou všeobecně. Některé články jsou opatrnější ve svých vyjádřeních, jiná naopak obsahují agresivně antisemitská sdělení. Mezi ty agresivnější bych jistě řadila článek nesoucí název *Bleší pravda* od A. Mickiewicze. Otisknuté v periodiku *Plzeňský kraj* v lednu 1939.²⁷¹ Nejčastěji se řeší židovská otázka ve vztahu k hospodářství, k živnostem a obchodům. Konkrétně v periodiku *Plzeňský kraj* dne 24. března roku 1939 vyšel článek o označování židovských obchodů. Židé museli své obchody výrazně označit za ty, které nejsou árijské. Toto označení mělo být pouze v německém jazyce, a především sloužilo jako preventivní opatření pro německé vojáky, kteří v židovských obchodech nenakupovali. Veřejnosti se toto nařízení nijak výrazně nedotklo.²⁷²

Diskriminace židovských obyvatel pokračovala. Židé byli vyloučeni ze spolků, konkrétně periodikum *Plzeňský kraj* vydalo článek s názvem „Židé vyloučeni ze Sokola“. V článku je podrobně popsáno nařízení říšského protektora, které charakterizuje, kdo všechno je považován za Žida. Ti, kteří tomu odpovídají, pak mají být vyloučeni ze spolků, jakými byl např. právě Sokol.²⁷³ Konkrétně v Plzni byli Židé diskriminováni například tím, že jim byl odepřen přístup na veřejná koupaliště, kam mohli jen árijci. To ostatně potvrzuje článek v Úředním listu města Plzně.²⁷⁴ Jak je tedy patrné, diskriminační opatření se neustále rozšiřovala a stupňovala. V konečné fázi již zasahovala i soukromý život židovských obyvatel. V periodiku *Plzeňský kraj* vycházejí dva články z ročníku 34. Tím prvním, který bych ráda zmínila, je článek „Česká politika a Židé“, kde je vyjadřován souhlas nad nacistickými říšskými nařízeními týkajícími se diskriminace Židů. Druhým, je článek „Opatření proti židům“. Oba články jsou zaměřeny protižidovsky, kdy je hájena protižidovská politika ze strany okupační správy. Podobných článků bychom našli mnoho i konkrétně

²⁷¹ Bleší pravda. [online]. *Plzeňský kraj*, roč. 33, č. 9. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/56>

²⁷² Označení židovských obchodů. [online]. *Plzeňský kraj*, roč. 33, č. 12. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/44>

²⁷³ Židé vyloučeni ze Sokola. [online]. *Plzeňský kraj*, roč. 33, č. 34. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/63>

²⁷⁴ Veřejná koupaliště pouze pro árijce. [online]. Úřední list města Plzně, roč. 17, č. 14. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/8>

pro město Plzeň.²⁷⁵ Periodika se snaží vést občany Protektorátu k dodržování veškerých vyhlášek a nařízení, které vydala nacistická okupační správa.

²⁷⁵<https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporarypress>

10 Poválečná doba

Po válce se řada emigrantů, ale také lidí z koncentračních táborů, vrátila zpět do svých rodných měst. Byli to právě Židé, kteří si i v této době museli procházet obtížnými časy. Přestože mnozí doufali, že diskriminace vycházející z antisemitské politiky nacistického Německa je již po válce uzavřenou kapitolou jejich života, nebylo tomu tak. Antisemitské tendence byly i v poválečném období prostoupeny společností, ta česká nebyla výjimkou. Proto je důležité předložit osudy židovských obyvatel českých zemí v poválečné době a všechny problémy, se kterými se museli potýkat.

10.1 Rok 1945 a Plzeňští Židé

Z celkového počtu plzeňských Židů, který činil 3200 osob, jich přežilo pouhých 204. Do Plzně se vrátilo jen sto šestnáct lidí. Ti, společně s demobilizovanými vojáky a dalšími přistěhovalými, vytvořili na podzim 1945 židovskou obec, která čítala čtyři sta členů.²⁷⁶ Během první fáze rekonstrukce židovské obce vznikalo napětí mezi menšinou, která se potýkala právě s problémy ohledně jejich žádostí o navrácení jejich majetku ze strany neochotných bývalých židovských přátel či známých. Historička Helena Krejčová hovoří v souvislosti s těmito problémy o tzv. „antisemitismu špatného svědomí“.²⁷⁷ Napětí vznikalo také kolem restitucí a kolem započatého odsunu německého obyvatelstva. Obzvláště zlá situace nastala pro Židy, kteří si ponechali německou státní příslušnost. „...přestože se stali obětí nacistické zvěle, podléhají stejně jako Němci vysídlení a vyvlastnění majetku.“²⁷⁸ Do tohoto odsunu byli na základě retribučních dekretů zařazováni tedy také němečtí Židé, kteří mnohdy silící tlak nevydrželi a raději odešli do exilu dobrovolně.²⁷⁹

Po válce byla potřeba začít znovu. Československé obyvatelstvo bylo prodchnuto myšlenkou na budování nové společnosti, která bude stát na demokratických základech. Židé věřili v perspektivní vývoj a překonání antisemitismu.²⁸⁰ Přesto byla integrace židovské menšiny do většinové společnosti nelehká. Znesnadňovaly jí to odlišné české a židovské válečné zkušenosti. Jisté věci nebyly sdělitelné a ten, kdo je nezažil, jim nemohl zcela porozumět. Židovská obec iniciovala vzpomínkové rituály, jejichž cílem bylo zpětně posílit

²⁷⁶ ŠPIRKOVÁ, V. Židovská komunita v Plzni. In *Průvodce historií západních Čech*, č. 5, s. 94.

²⁷⁷ KREJČOVÁ, H. Český a slovenský antisemitismus 1945-1948. In JECH, K., (ed.) *Stránkami soudobých dějin: sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*, s. 160.

²⁷⁸ DAGAN, A. *Československá vláda v exilu a Židé*, s. 148.

²⁷⁹ NOVOTNÁ, H. *Židé vzpomínají na poválečná léta*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, s. 113.

²⁸⁰ BARBER, Š. *Vrátili se vojáci*. *Věstník VII*, č. 1, 1. září 1945, s. 6.

židovskou identitu. Ihned po válce začaly vznikat v regionech první památníky obětem holocaustu. V Plzni se o výstavbě pomníku rozhodlo roku 1947.²⁸¹

Na jaře roku 1945 se začali českoslovenští Židé vracet do obnovené republiky. Vraceli se zpět s myšlenkou na republiku demokratickou, tolerantní, tedy takovou, jakou si ji pamatovali z meziválečného období. Prostřednictvím Rady židovských náboženských obcí (RŽNO) se snažili získat mravní a hmotnou rehabilitaci, rovnoprávnost, a mimo jiné také získat zpět svůj majetek. Ovšem snaha Židů navázat život v očekávané tolerantní republice nebyla uskutečnitelná. Československo bylo po válce jiné, mnohem méně tolerantní a snášenlivé. Poválečná situace byla následující. Republika ztratila Podkarpatskou Rus, která byla podstoupena Sovětskému svazu, a to včetně tamější židovské populace. Radka Čermáková uvádí, že po této akci optovalo pro československou státní příslušnost pět tisíc tamějších Židů.²⁸²

Menšinovou politikou se zabývala už exilová vláda spolu s prezidentem Benešem a domácím odbojem. Sám prezident Beneš byl prosionisticky orientován, věřil, že po válce vznikne židovský stát a že vše ostatní už bude záviset jen na Židech. Zda se rozhodnou pro Palestinu či pro asimilaci s obyvatelstvem té země, ve které budou chtít žít. I přes všechny tyto prožidovsky orientované myšlenky se začal v exilu objevovat problém antisemitismu. Mezi prvními uprchlíky z pomnichovského Československa byli také Židé, z nichž většina byla vzdělaná a snadno se v cizině domluvila. Což umožnilo přístup značnému procentu Židů k vysokým postům na jednotlivých ministerstvech exilové vlády. Všechny tyto židovské úspěchy vedly k závisti a postupnému šíření antisemitismu. Vzpomínky reemigrantů ale daleko více reflektují politickou situaci poválečného Československa. Česká společnost byla po roce 1945 vystavena dlouhodobému působení komunistické politiky a propagandy, jejíž součástí byly také antisemitské postoje, které byly spojené s kritikou státu Izraele a jeho politiky, jakožto součást ideového boje s imperialismem.²⁸³

Pan dr. Riesel z Plzně, který byl 18. ledna 1942 transportován do Terezína pod číslem R220, vzpomíná na svůj návrat: „*Když jsme se s maminkou vrátili z Terezína domů do Plzně, maminka navštívila bývalou přítelkyni a žádala ji o vrácení uschovaných věcí, ubrusů a ložního prádla, které si u ní nechala před odjezdem do Terezína. Bývalá přítelkyně byla*

²⁸¹ ŠPIRKOVÁ, V. *Židovská komunita v Plzni*, s. 94.

²⁸² ČERMÁKOVÁ, R. *Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, s. 24-25.

²⁸³ ČERMÁKOVÁ, R. *Poválečné Československo. Obnovený stát ve střední Evropě*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, s. 24.

rozčarovaná z našeho návratu a její první slova byla: „Vy jste se vrátili?“ Nic nám nevrátila a tvrdila, že se to opotřebovalo, takže to vyhodila. Matka však viděla ubrus se svým monogramem na jejím stole.“²⁸⁴ Byla to právě otázka vrácení židovského majetku, která se v poválečné době jevila jako neproblematičtější.

Valná většina lidí, kteří se vrátili z koncentračních táborů, se potýkala s existenčními problémy. Pro tyto lidi byl zřízen repatriační úřad, který jim zajistil stravu, kapesné a často také ubytování. Mnozí navrátilci nemohli uvěřit, že právě jejich příbuzní zahynuli, a tak, poměrně často, marně čekali na jejich návrat. Ti, kteří se se svými nejbližšími setkali, charakterizují tento okamžik jako největší zázrak svého života.²⁸⁵

Jednotlivé osudy přeživších jsou velice individuální a nelze je paušalizovat, přesto je možné vysledovat řadu společných znaků. Mnoho přeživších dlouhou dobu čekalo na své ztracené příbuzné, bojovalo s prožitými traumaty a začleňováním se do nové společnosti. Řada navrátilců se pokoušela asimilovat do většinové společnosti, což nebylo snadné, přestože ta žádný problém v poválečné židovské společnosti nespatořovala.²⁸⁶

Velké množství navrátilců vstoupilo do strany (KSC) s přesvědčením, že pouze komunisté dokážou zabránit opakování všech hrůz druhé světové války. Lidé byli zničeni a traumatizováni nejen zážitky hospodářské krize, nacismu, ale také kapitulací západního světa v Mnichově. Proto se nyní řada těchto lidí obracela s obdivem k levicovému odboji a Rudé armádě, kterou vnímaly jako osvoboditelku.²⁸⁷ Plzeňsko nebylo výjimkou, i zde si získali komunisté podporu, a to zejména díky jejich odboji proti nacistickému režimu, který fungoval téměř po celou dobu okupace. Významnou se stala také skutečnost, že se komunistům podařilo v době okupace prosadit se politicky ve Škodovce, největším průmyslovém závodě plzeňského kraje.²⁸⁸ V letech 1945-1948 probíhalo důsledné plnění Košického vládního programu, v jehož rámci se národní a demokratická revoluce začala přeměňovat v revoluci socialistickou.²⁸⁹

²⁸⁴ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 35.

²⁸⁵ NOVOTNÁ, H. *Židé vzpomínají na poválečná léta*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, s. 113.

²⁸⁶ KUKLÍK, J., PETRÁŠ, R., *Od poválených restitucí k zákonu č. 212/2000 Sb.* In KUKLÍK, J., a kol. *Jak odškodnit holocaust?*, s. 143-144.

²⁸⁷ SOUKUPOVÁ, B. *Modely životních osudů českých Židů po Šoa*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*, s. 87.

²⁸⁸ BRICHTA, V. *Dějiny Plzně III.*, s. 402.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 403.

Mnoho navrátilců, kteří se přiklonili ke komunistickému režimu, rychle vystřízlivělo po roce 1948, ale cesta zpět nebyla jednoduchá. Končila doba politického pluralismu, čehož řada lidí začala postupně litovat.²⁹⁰

Naděje Židů, navracejících se do poválečného Československa, o kterém smýšleli jako o demokratickém státě, v němž se již antisemitismus nevyskytuje, se nenaplnily. Potvrzuje to především dobový tisk.

10.2 Potrestání zločinů

Poválečná doba je charakteristická nejen zotavováním se z hrůz války, ale také potrestáním osob, které se ať už přímo či nepřímo, podílely na nacistickém okupačním režimu. Konec druhé světové války přinesl vedle ohromné úlevy také volný průchod nahromaděných emocí. Tedy především ze strany válkou zmoženého obyvatelstva, které bylo několik let perzekuováno nacistickým režimem. Německé jednotky se po uznané porážce stahovaly z okupovaných území a na řadě míst chyběla potřebná úřední moc a právní řád, který by stávající situaci uklidnil. Proto se první poválečné měsíce nesly ve znamení agresivního a pomstychtivého jednání, především vůči příslušníkům německého národa. Násilnosti byly páčány také na osobách z vlastních řad podezřelých z kolaborantské činnosti.

Činnost Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku měla dopad na poválečnou retribuci jednotlivých zemí a týkala se samozřejmě také Československa. Retribuce probíhala rozdílně v západoevropských zemích a značně se lišila od té probíhající ve střední a východní Evropě. V zemích sovětské sféry vlivu probíhala retribuce zcela odlišným způsobem. Zatímco v západoevropských zemích je patrná snaha o diferenciaci trestů pro dané jednotlivce, na východě se tyto tendence neobjevují. Hlavním důvodem byl zřejmě tvrdší sovětský okupační režim. Stíhání a potrestání byli kolaboranti, osoby, které sloužily v německé armádě, členové pronacistických organizací, vysocí úředníci, osoby, které spolupracovaly s nacistickými bezpečnostními složkami, či také udavači.²⁹¹

Dle amerického historika Benjamina Frommera bylo Československo jednou z mála zemí, která postupovala v poválečné retribuci důkladně a v rozsáhlém měřítku.²⁹² Nutno ovšem podotknout, že se československé pojetí retribuce až tolik nelišilo od ostatních

²⁹⁰ SOUKUPOVÁ, B. Modely životních osudů českých Židů po Šoa. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě, s. 87-88.

²⁹¹ JIŘÍK, V. *Nedaleko od Norimberka*, s. 8.

²⁹² FROMMER, B. *Národní očista*, s. 20.

evropských zemí.²⁹³ V Československu probíhaly mimořádné lidové soudy, do jejichž činnosti byly zásahy ze strany poválečné okupační správy minimální.²⁹⁴ Je třeba si uvědomit, že se retribuční řízení odvíjelo od výsledků procesu v Norimberku.

V českých zemích byly první měsíce po válce ve znamení nacionální a sociální radikalizace velké části obyvatelstva. Svou roli sehrály také rozdíly mezi poměry ve vnitrozemí a pohraničí, které se roku 1938 stalo součástí Německé říše jakožto sudetská župa. Přestože se převážná většina německého obyvatelstva vyskytovala v pohraničí, prvními oběťmi byli Němci vnitrozemských měst.²⁹⁵ Přesto se násilnosti postupně přesunuly také do oblasti pohraničí, kde žilo daleko více osob, s nimiž se chtěli čeští občané vypořádat. Benjamin Frommer charakterizuje situaci v pohraničí, na jaře a v létě roku 1945, jako téměř se projevující anarchii.²⁹⁶ Docházelo k vysídlování německých obyvatel, k domovním prohlídkám a časté bylo i lynčování. Během tohoto období byla postižena také řada českých obyvatel.²⁹⁷ Jistý podíl na lynčování, rabování a vraždách měly i Revoluční gardy, které na našem území působily od začátku června.²⁹⁸ Mnohdy si právo na souzení obviněných vymohly místní národní výbory, jejichž komise často vynášely rozsudky o vině, aniž by zohlednily jakýkoli právní řád či možnost nevinu. Často tak docházelo k fyzické likvidaci obviněných a zadržených jedinců.²⁹⁹ Pokud bychom hodnotili násilné chování vůči německému obyvatelstvu v našich zemích, a zhodnotili také dobový kontext, dají se důvody pro takové chování jistě pochopit. Nicméně si nemyslím, že by bylo možné je zcela ospravedlnit. Dle mého názoru jde o stejné násilné zacházení s lidmi, kterých se dopouštěli nacisté během okupace na domácím obyvatelstvu.

10.2.1 Mimořádné lidové soudy

Významnou roli hrála problematika českého retribučního soudnictví. Důležitý je zejména vznik, vývoj a obsah velkého retribučního dekretu, který se stal právním podkladem pro činnost mimořádných lidových soudů.

²⁹³ DRTINA, P. *Na soudu národa*, s. 9.

²⁹⁴ DRTINA, P. *Československo můj osud*, s. 187, 217-218.

²⁹⁵ STANĚK, T. *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*, s. 20.

²⁹⁶ FROMMER, B. *Národní očista*, s. 62.

²⁹⁷ STANĚK, T. *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*, s. 50.

²⁹⁸ FROMMER, B. *Národní očista*, s. 81-82.

²⁹⁹ STANĚK, T. *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*, s. 55.

Velký retribuční dekret nabyt účinnosti dne 9. července 1945. Od tohoto dne mohly mimořádné lidové soudy zahájit svou činnost.³⁰⁰ Podle velkého retribučního dekretu byly mimořádné lidové soudy zřízeny ve všech místech krajských soudů. Každý soudní senát mohl zasedat v jakémkoli místě soudního obvodu.³⁰¹ Mimořádných lidových soudů bylo zřízeno celkem dvacet čtyři, pro tuto práci vybírám záměrně pouze plzeňský.

Prokop Drtina uvádí, že úkol mimořádných lidových soudů byl dvojitý. Jednak odsouzení zrady Němců, tedy potrestání vedoucích představitelů nacistického režimu na československém území. Druhým úkolem bylo potrestání domácích zrádců a udavačů.³⁰²

Řízení před mimořádným lidovým soudem bylo velkým retribučním dekretem časově omezeno. Dekret stanovoval lhůtu tří dnů od postavení obžalovaného před soud a během této doby musel soud dospět k rozsudku. Pokud tak soud neučinil, byl obžalovaný předán řádnému soudu. Samotné řízení před mimořádným lidovým soudem bylo podle velkého retribučního dekretu veřejné a ústní.³⁰³ Konečný rozsudek soud ustanovil v neveřejné poradě a rozsudek měl být vyhlášen neprodleně poté ve veřejném zasedání soudu.³⁰⁴ Členové senátu mimořádného lidového soudu o rozsudku hlasovali.³⁰⁵ Proti vynesnému rozsudku mimořádného lidového soudu nebylo možné užít jakýchkoli opravných prostředků a žádost o milost neměla odkladného účinku. Pokud byl vynesen rozsudek trestu smrti, byl vykonán do dvou hodin od vyhlášení rozsudku. Lhůta na žádost odsouzeného mohla být prodloužena o jednu hodinu.³⁰⁶ Nutno konstatovat, že krátká lhůta na vykonání trestu smrti někdy vedla k popravám nevinných lidí. České země byly v období poválečné retribuční mezi zeměmi, které měly vysoké procento popravených osob.³⁰⁷ Později došlo k právní úpravě, v rámci které byl velký retribuční dekret novelizován. Díky této novelizaci mohly být prodlouženy lhůty hlavního přelíčení a výkonu trestu smrti.³⁰⁸ V českých zemích bylo v průběhu prvního retribučního období (červenec 1945 - květen 1947) podáno více než sto třicet tisíc trestních oznámení, z nichž bylo zhruba třicet osm tisíc případů zažalováno.³⁰⁹

Dekret v I. hlavě specifikoval čtyři základní trestné činy – zločiny proti státu (§ 1 – 4), zločiny proti osobám (§ 5 – 7), zločiny proti majetku (§ 8 – 10) a zločin udavačství (§ 11).

³⁰⁰ BORÁK, M. *Spravedlnost podle dekretu*, s. 48.

³⁰¹ Podle § 22 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.

³⁰² DRTINA, P. *Na soudu národa*, s. 13.

³⁰³ Podle § 27 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.

³⁰⁴ Podle § 29 téhož dekretu.

³⁰⁵ Podle § 23 téhož dekretu.

³⁰⁶ Podle § 31 téhož dekretu.

³⁰⁷ KOUTEK, O. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*, s. 193-194.

³⁰⁸ Zákon č. 22/1946 Sb.

³⁰⁹ DRTINA, P. *Na soudu národa*, s. 12.

Jejich věcná klasifikace nacházela alespoň částečnou oporu v adekvátních ustanoveních trestního zákona (č. 117/1852 ř. z.) a zákona na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb.). Na všechny zločiny bylo pohlíženo v rámci celostátně směřodatného období zvýšeného ohrožení republiky (21. května 1938 – 31. prosince 1946).³¹⁰

Dekret měl stanovenou dobu své účinnosti na jeden rok. Došlo ovšem k prodloužení jeho účinnosti, celkem dvakrát. Poprvé byla doba prodloužena od 8. července 1946 do 8. ledna 1947. Ukázalo se, že mimořádné lidové soudy nestihnou do této stanovené lhůty vyřídit zbývající případy, a proto se jeho činnost znovu prodloužila až do 4. května roku 1947.³¹¹ Tímto dnem mimořádné lidové soudy ukončily svoji činnost oficiálně. Všechny případy, které do této doby nebyly vyřízeny, byly postoupeny řádným soudům.³¹²

10.2.1.1 Mimořádný lidový soud v Plzni a případ Rudolfa Kubáta

Postoupením na regionální úroveň se dostaneme k fungování a rozsahu působnosti mimořádného lidového soudu v Plzni. MLS v Plzni se zabýval především problematikou podpory nacistického okupačního režimu, který měl mnoho podob. Mezi nejčastější zločiny lze řadit zločin udavačství. Případ Rudolfa Kubáta předkládá a demonstruje jednoznačnou spolupráci českého občana s nacistickým režimem, přičemž dokládá průběh policejního vyšetřování s obžalovaným.

Mimořádný lidový soud (dále jen MLS) v Plzni byl československou vládou zřízen 24. července 1945 a jeho územní působnost zasahovala do dvanácti soudních okresů. Jednalo se o následující soudní okresy – Plzeň, Blovice, Dobřany, Domažlice, Horšovský Týn, Kralovice, Manětín, Nepomuk, Přeštice, Rokycany, Stod a Stříbro. Mimo tyto okresy byla územní působnost MLS v Plzni vykonávána také v Hostouni, Městě Touškově a Poběžovicích. Převážná většina těchto soudních okresů se nacházela ve vnitrozemí. Sídlem soudního senátu se stalo statutární město Plzeň, v němž sídlil také krajský soud.³¹³ Svou činnost MLS v Plzni zahájil 18. září 1945, kdy zde stanul první obžalovaný – Němec Karel Kowarschik, který byl obžalován ze dvou zločinů proti státu podle § 3/1 a 2 a zločinu udavačství podle § 11. Byl odsouzen k trestu smrti.³¹⁴

Mezi dalšími obviněnými, kteří stanuli před MLS v Plzni, byl mnou vybraný Rudolf Kubát. Ten byl zadržen Národním výborem v Chrástu dne 24. května 1945, na základě

³¹⁰ JELEN, J., SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, Inventář 535 – *Mimořádný lidový soud Klatovy*, s. 6-7.

³¹¹ Dle zákona č. 245/1946 Sb.

³¹² JELEN, J., SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, Inventář 645 – *Mimořádné lidové soudy Plzeň*, s. 20-21.

³¹³ JELEN, J., SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, Inventář 645 – *Mimořádné lidové soudy Plzeň*, s. 10-11.

³¹⁴ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 1, Ls 2/45.

výpovědi vyslýchané bývalé úřednice Gestapa Ady Zikové. Ta ve své výpovědi uvedla, že zmíněný Rudolf Kubát byl konfidentem Gestapa a donášel zprávy Pittermannovi, který byl v té době přidělen k plzeňskému Gestapu. Zadržený Rudolf Kubát byl následně umístěn do borské věznice v Plzni za svoji protistátní činnost.

Mimořádný lidový soud shledal Rudolfa Kubáta vinného, neboť v rozmezí let 1943-1945, tedy v době zvýšeného ohrožení republiky, působil v Plzni, ve Starém Plzenci a Praze jakožto konfident Gestapa. Jako takový podporoval nacistické hnutí, čímž se dopustil zločinu proti státu podle § 3/1 a zločinu udavačství podle § 11. Soud ho odsoudil k odnětí svobody na doživotí, ztrátu občanské cti a veškeré jeho jmění propadlo státu.³¹⁵

V průběhu vyšetřování Kubátova případu bylo předvoláno několik svědků. Uvedu ty nejpodstatnější, kteří ve finále vyvrátili Kubátovu původní a lživou výpověď. Prvním svědkem byla bývalá úřednice Gestapa Ada Ziková, dále Marie Kovaříková a člen bývalého Gestapa v Plzni Jiří Pittermann.³¹⁶

Kubát byl 28. května 1945 přivezen z věznice k policejnímu výslechu, během kterého přiznal, že byl roku 1943 v listopadu zatčen příslušníky Gestapa a vyslýchán z důvodu podezření přispívání ilegální organizaci. V průběhu krutého výslechu pak přítomným členům Gestapa přiznal, jakým způsobem byl zapojen do ilegální organizace. V rámci tohoto výslechu mu byla také udělena funkce konfidenta Gestapa. Podle Kubátovy výpovědi mu sám Pittermann přiřadil tuto funkci. Hlavním cílem Rudolfa Kubáta bylo, zjistit všechny členy podzemního hnutí ve Škodových závodech v Plzni. Mimo to, také zajistit veškeré možné informace, včetně pobytu, o Rudolfu Kovaříkovi, který byl stíhán Gestapem pro svou činnost proti německé říši. Kubát vypověděl, že ve Škodových závodech žádné členy ilegální organizace neobjevil. Ohledně případu Rudolfa Kovaříka to bylo mnohem zajímavější.³¹⁷

Při bližším nahlédnutí do případu dopadení Rudolfa Kovaříka zjistíme, že Rudolf Kubát se skutečně angažoval jakožto konfident Gestapa, což dokládá i výpověď manželky Rudolfa Kovaříka. Nejenže ji navštívil v bytě, kde požadoval dokumenty spojující Kovaříka s ilegální organizací, které mu paní Kovaříková nevydala. Ale také na ni narazil ve městě, údajně náhodně, kde se přímo vypytał po aktuálním pobytu manžela. Zřejmě si dokázal získat důvěru paní Kovaříkové, protože ta mu týden před svým odjezdem za manželem do Prahy, prozradila místo tajného setkání. Bohužel manžela již neviděla. Byl zatčen a ona, po svém příjezdu následujícího dne do Plzně, také. Poté, co byla propuštěna, se dozvěděla

³¹⁵ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Ls 34/45.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45.

od manželovy příbuzné, že jim Rudolf Kovařík zaslal dopis, ve kterém se se všemi loučí a oznamoval, že byl odsouzen k trestu smrti. Později ji dva svědci potvrdili, že to byl právě Rudolf Kubát, který udal Gestapu informace o smluvené schůzce v Praze. Skutečně tomu tak bylo. Kubát měl v doprovodu Pittermanna odjet do Prahy a zde Kovaříka identifikovat členům Gestapa. K této akci došlo v únoru 1944, kdy byl Rudolf Kovařík, díky Kubátovo snaze, dopaden a členy Gestapa převezen do Plzně. Nicméně Rudolf Kubát popřel, že by to byl on, kdo Kovaříka udal a kdo znal jeho aktuální polohu. Což byla další lež v jeho výpovědi, která byla později vyvrácena, a to již zmíněným svědectvím Marie Kovaříkové, manželky Rudolfa Kovaříka.³¹⁸ Mezi smutné následky Kubátova jednání lze zařadit fakt, že v důsledku dopadení Kovaříka a jeho následného vyslýchání Gestapem, bylo dopadeno a zatčeno dalších odhadem šedesát lidí. O jejich osudu se ve vyšetřování vyslýcháný blíže nezmiňuje.³¹⁹

S obžalovaným, Rudolfem Kubátem, probíhalo ještě šetření několika dalších incidentů, při nichž se zjistilo, že dotyčný skutečně spolupracoval s Gestapem. Ze svědeckých výpovědí vyšetřovatelé zjistili, že Kubát neuvedl celou pravdu při své první výpovědi. Proto byl předvolán znovu, kdy měl objasnit nesrovnalosti, které vypluly na povrch během výslechu bývalého člena Gestapa, Jiřího Pittermanna. Ten jednoznačně uvedl, že Rudolf Kubát byl placeným konfidentem Gestapa. Během opětovného výslechu Kubát popřel vše, co o něm vypověděl Pittermann. Doznal se jen k tomu, co ho přímo usvědčovalo. Závěrečná zpráva, ze září roku 1945, tedy obsahovala dodatečné poznatky, které vyšly najevo z dalších svědeckých výpovědí a z opětovného výslechu bývalého člena Gestapa, Pittermanna.

Na základě svědeckých výpovědí a výslechů byl verdikt potvrzen. Rudolf Kubát byl obviněn ze zločinu podle § 11, spadající pod dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, jejich pomocníků a zrádců. Kubátovi přitížil také fakt, že se na nacistickém režimu podílel ke konci války, kdy bylo všeobecně známé, že zacházení ze strany Gestapa s dopadenými, bylo otřesné. Mezi další přitěžující okolnost lze zařadit skutečnost, že na základě dopadení Kovaříka bylo zatčeno dalších zhruba šedesát osob, z nichž někteří byli údajně popraveni, jak uvádí závěrečná zpráva MLS v Plzni.³²⁰

Dne 30. října roku 1945 byl vynesena rozsudek nad obžalovaným Rudolfem Kubátem.³²¹ Veřejný žalobce MLS v Plzni dne 24. listopadu 1945 zažádal, aby si Kubát odpykal svůj trest

³¹⁸ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Ls 34/45.

³¹⁹ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45.

³²⁰ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 10/45.

³²¹ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45-11.

v mužské věznici v Plzni na Borech.³²² Kubát byl do věznice přivezen dne 14. prosince 1945 a započal tak svůj trest odnětí svobody na doživotí.³²³ Nicméně, roku 1954 mu prezident republiky změnil rozsudek, na základě návrhu ministra spravedlnosti podle čl. 9/2, na odnětí svobody na dvacet let.³²⁴

Benjamin Frommer ve své práci představuje podstatný etický problém, který vyvstává spolu s povahou zločinu dle § 11. Podle Frommera můžeme rozlišit dvě roviny udání. V demokratickém režimu znamená udání de facto čestné vydání zločince. Zatímco v okupačním režimu cizí mocností nebo v totalitním režimu, se často jedná o zavrženíhodnou zradu spoluobčana. Udání je tak v totalitním státě prostředkem, kterým je zpřístupňován státní represivní aparát každému jednotlivci.³²⁵ Je třeba také zohlednit důvody, pro které byla daná osoba udána. Často se také zohledňovalo u MLS, proč daná osoba napomáhala okupačnímu režimu. Pokud jde o iniciativu politické povahy, jejíž kriminalizace se v pluralitním státním zřízení de facto nevyskytuje, v režimu s totalitními tendencemi jsou to právě udavači či donašeči, kteří jsou hrozbou pro velkou část obyvatelstva. V případě Rudolfa Kubáta, bylo několikrát upozorněno na fakt, že měl možnost nepodílet se na režimu, ale tuto možnost nevyužil.³²⁶

³²² SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45-7.

³²³ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45-16.

³²⁴ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Lst 34/45.

³²⁵ FROMMER, B. *Národní očišťa*, s. 199.

³²⁶ SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, k. 7, Ls 34/45.

11 Politické procesy

Mezi mnohými poválečnými problémy byla řešena také problematická situace postavení židovského obyvatelstva v době komunismu. Neboť ač se může zdát, že po druhé světové válce problém antisemitismu vymizel, není tomu tak. I přesto, že za sebou měla Evropa jednu z největších genocid vůbec, nebyla schopna se s poválečnou situací adekvátně vypořádat. K moci se dostali komunisté a veškerá očekávání a volání po demokratickém režimu a snahách o uklidnění poměrů, se rychle rozplynuly. I přes prožité hrůzy historie, přišla doba další totalitní vlády, která, ač „skrytě“, využívala přetrvávajících antisemitských nálad ve svůj prospěch. České země nebyly výjimkou. Kapitola má všeobecný ráz, ale je jakýmsi shrnutím dobové situace, z níž se, podle autorky této práce, mohly postupně vyvíjet ideové zárodky pozdějších extrémistických hnutí.

11.1 Od osvobození k nové totalitě

V poválečném období došlo k rozdělení mocenských zón vlivu v Evropě mezi čtyři vítězné velmoci, z nichž se vydělily dvě silnější – Spojené státy a Sovětský svaz. Vytvořilo se tak prostředí, ve kterém se začalo vytvářet vakuum hrozící studené války a nenávisti mezi kapitalistickým západním světem a socialistickým východem. Země osvobozené Sovětským svazem podléhaly jeho vlivu. Naše republika se stala jakýmsi pomyslným nárazníkem mezi sférou vlivu západu a východu. Nejvýrazněji se to projevilo po uchopení moci komunisty. Došlo k prudkému zhoršení a začalo docházet k pronásledování nežádoucích osob. Mnoho lidí, kteří nesympatizovali s režimem, odešlo do exilu. Ti, kteří zůstali, byli pronásledováni, vězněni a nasazováni do uranových dolů na nucené práce. Nebo ještě hůře, někteří z nich byli vězněni v sovětských lágrech a gulazích. S novým režimem se ve východní Evropě odstartovaly politické procesy, které měly odstranit nežádoucí osoby z politiky. Všechny procesy probíhaly pod dohledem Sovětského svazu. Komunistické Československo započalo s politickými procesy roku 1949.³²⁷ Politické čistky probíhaly již od února 1948. Tzv. „očista veřejného života od nepřátel a reakce“ byla komunisty prováděna skrze akční výbory Národní fronty.³²⁸ Mezi hlavní motivy politické koncepce procesů připravovaných komunisty v Československu lze zařadit nutnost boje s imperialistickým nepřítelem. Toho využívalo sovětské vedení od počátku války k upevnění nadvlády a své moci ve státech sféry svého vlivu. Politická perzekuce a procesy jen více prohlubovaly izolovanost Československa od západního světa, zároveň sílila závislost na Sovětském svazu a všech ostatních zemích

³²⁷ KAPLAN, K., PALEČEK, P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 30.

³²⁸ KAPLAN, K., PALEČEK, P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 25-26.

ve sféře jeho vlivu.³²⁹ Politické procesy vyvrcholily mezi lety 1950-1951, kdy se komunistické moci podařilo zničit jakýkoli odpor. V Československu bylo v letech 1948-1953 vyneseno 95 600 politických rozsudků, 232 rozsudků smrti, z nichž bylo 178 vykonáno.³³⁰

Zinscenované procesy se nevedly primárně za účelem boje proti politické opozici, ale k absolutnímu prosazování vlastních totálních organizačních modelů, včetně preventivního potlačování potencionálních společenských, politických a vnitrostranických kritiků a oponentů.³³¹ Nutno podotknout, že mezi pronásledovanými a nežádoucími osobami, se vyskytovala řada židovských občanů, kteří přežili nacistický okupační režim a nyní museli tuto situaci, v roli štvance, absolvovat znovu. Po roce 1949 byla protižidovská propaganda maskována kritikou izraelského státu jakožto člena „tábora reakčních kapitalistů a válečných štváčů“. Právě vztah sovětského bloku k Izraeli byl klíčovým prvkem, který ovlivňoval politiku Československa. Československo poskytovalo Izraeli podporu, čímž také ovšem navazovalo na masarykovskou koncepci kladného přístupu k sionismu. Dobré vtahy, které probíhaly pod dohledem sovětů, skončily ve chvíli, kdy Sovětský svaz zjistil, že mu Izrael nebude oporou zájmů na Blízkém východě. Od této chvíle se komunistické státy stavěli negativně k sionismu a Izraeli, což přetrvalo až do pádu sovětského bloku. V rámci vnitřní komunistické politiky se značně začal projevovat antisemitismus. Tento komunistický antisemitismus vyvrcholil během procesu s plzeňským občanem Rudolfem Slánským roku 1952.³³² Obvinění byli vyšetřovateli nazýváni „židovskými sviněmi“ a byli považováni za nepřátele lidu, kteří se přidali ke straně jen proto, aby v ní mohli škodit jak komunismu, tak lidstvu jako takovému.³³³

Proces se Slánským, spolu s ostatními, byl pečlivě připraven a zinscenován. Prokurátor vyzdvihl především skutečnost, že ve středu konspirace bylo možné naleznout sionistické organizace, kosmopolitismus či židoburžoazní nacionalismus. Byl to právě jejich židovský původ, který obžalované vyčleňoval jako „jiné“. Mimo jiné bylo poukazováno také na fakt, že tato židovská odlišnost v sobě zahrnuje předurčení ke zradě a neloajlnosti. Být Žid tedy podle toho znamenalo, nebýt důvěryhodným a to zejména pro Sovětský svaz.³³⁴ V tomto

³²⁹ PERNES, J. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*, s. 367.

³³⁰ KAPLAN, K., PALEČEK, P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 40, 42.

³³¹ PERNES, J. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*, s. 21.

³³² KUKLÍK, J., a kol. *Jak odškodnit holocaust?*, s. 195.

³³³ LAQUEUR, W. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 163.

³³⁴ PERNES, J. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*, s. 49.

procesu soud vynesl jedenáct trestů smrti a všechny byly vykonány. Rudolf Slánský byl spolu s ostatními oběšen v prosinci 1952.³³⁵

K jistému uvolnění došlo v šedesátých letech, což umožnilo veřejnou reflexi osudů židovské populace během holocaustu i po válce. S nástupem „normalizace“ se po roce 1969 antisemitismus a antisemitská témata vracejí do komunistické propagandy. Opět v rámci boje proti sionismu jakožto spojenci imperialismu. Dochází k přetiskování sovětských článků, v nichž jsou sionisté označeni za spolupracovníky nacistů. Komunistický antisemitismus byl potvrzen roku 1972, kdy byla zahájena tajná akce StB s názvem Pavouk. Jejím cílem bylo sledování židovského obyvatelstva v Československu a omezení židovského náboženského a kulturního života, což se uskutečňovalo skrze policejní represe a zastrašování.³³⁶

Negativní postoje komunistického režimu vůči Židům trvaly téměř až do jeho pádu. Klíčový náboženský život židovské komunity byl do roku 1989 natolik omezován, že židovské obce přestávaly reálně fungovat. Přestože se antisemitismus během komunistické éry projevoval poněkud zastřeným způsobem, lze říci, že v konečném důsledku usiloval o co největší oslabení židovské komunity, ne-li o její zánik. Pád komunistického režimu roku 1989 přinesl obnovení vazeb Československa, potažmo nově vzniklé České republiky, s Izraelem. K velkému posunu došlo také v rámci celospolečenského zájmu o židovskou komunitu. Co se týče samotné židovské komunity, ta si po roce 1989 prošla také řadou problémů. Jednalo se především o samotné vymezení židovské komunity a její další směřování.³³⁷

Závěrem lze shrnout, že politické procesy s „nežádoucími osobami“ padesátých let, měly pročistit tehdejší společnost od jakéhokoli možného narušení komunistického režimu. Kdo nesouhlasil s režimem nebo se nějak vymykal uniformnímu postoji většinové společnosti, byl systematicky likvidován. Netýkalo se to pouze Československa, nýbrž všech států spadajících do sféry vlivu Sovětského svazu. Komunistům se podařilo skrze policejní aparát sledovat židovské obyvatelstvo, které mělo být odsunuto ze společnosti, nejen pro své schopnosti konkurující komunistickému režimu, ale také v rámci propagandistické politiky vůči nežádoucímu sionismu a špatnému vztahu k Izraeli.

³³⁵ KAPLAN, K., PALEČEK, P., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 133.

³³⁶ HEITLINGEROVÁ, A. *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští Židé po roce 1945*, s. 47-48.

³³⁷ KUKLÍK, J., a kol. *Jak odškodnit holocaust?*, s. 212-213.

12 Neonacisté v Plzni

Nelze říci, že po druhé světové válce antisemitismus zcela ze světa vymizel. Bohužel zde i nadále přetrvává, proto je signifikantní poukázat na to, že i přesto, že si evropský kontinent prošel náročnou zkouškou, není schopen v současné době adekvátně čelit hrozícímu nebezpečí, které přichází ve formě extremistických hnutí. Druhá část textu bude cílit konkrétně na Plzeň a její vypořádávání se s přetrvávajícími antisemitskými projevy ze strany extremistických skupin.

Jaké jsou vyhlídky antisemitismu, a také Židů, v současném světě? Odpověď na tuto otázku bude značně spekulativní, neboť nic není jisté a během přemýšlení o této otázce je třeba zohlednit ekonomické, sociální i demografické tendence. Autorka práce zastává názor, že antisemitismus je stále aktuálním tématem, kterému by měla být věnována pozornost. Tato kapitola se zaměří na soudobé problémy týkající se antisemitismu. Lze ho považovat za nejstarší globální nenávist. Otázkou zůstává, jak je možné, že je v zemích, kde Židé vůbec nežijí nebo v zemích, kde byli zdecimováni a téměř žádní tam již nežijí.

Jak uvádí Walter Laqueur, Evropa je kontinentem na kterém byl antisemitismus nejsilněji zakořeněn a nejvíce se stihl projevit. Tato skutečnost již není platná, zejména proto, že zde již nežije moc Židů a také ustoupily stranou hlavní pilíře antisemitismu. Za první fašisticko-nacistické hnutí, dále extrémní pravice a také vliv církve. Mění se podoba evropských zemí a spolu s tím roste populační tlak z muslimských zemí, tudíž by bylo předčasné zahazovat myšlenky ohledně neonacismu. Walter Laqueur vidí vyvíjející se situaci následovně: „*Ústup „staré Evropy“ nutně posílí politická hnutí, jež se radikálně stavějí proti přistěhovalectví. Takový odpor se však neomezuje nutně na neofašismus a krajní pravici, už nyní ho sdílí většina politických stran.*“³³⁸ Pomalu sílí hrozba muslimského světa se podle Laqueura dotkne také židovských záležitostí, jelikož muslimská komunita smýšlí protižidovsky. Nicméně jde o pohled do budoucnosti, odhad, který se může kdykoli změnit.³³⁹

Smutným faktem zůstává, že přestože byl na přelomu 80. a 90. let poražen komunismus v Evropě, začaly znovu vyvstávat antisemitské tendence, často doprovázené ničením a poškozováním židovských památek, památníků i hřbitovů. Vše doprovázelo také veřejné šíření antisemitských tiskovin. Tyto antisemitské projevy byly aplikovány do společnosti skrze neonacistické skupiny, které se snažily svým chováním napodobit západoevropské vzory, z nichž lze uvést například hnutí skinheads (Nazi-skins). Řada historiků hovoří

³³⁸ LAQUEUR, W. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 17.

³³⁹ Tamtéž, s. 17-18.

o tzv. „novém antisemitismu“, který je tedy odrazem nárůstu antisemitských projevů ve světě. Přesto jde o antisemitismus staronový, jelikož se jedná o aktualizovanou podobu antisemitismu minulosti a jejích stereotypů. Mezi hlavní složku tohoto nového antisemitismu je řazen antisionismus, neonacismus, projevy extrémní levice a islamistický fundamentalismus. Díky moderním komunikačním médiím se tento antisemitismus stal celosvětovou ideologií nenávisti a globálním problémem.³⁴⁰

Antisionistický postoj zastávaly převážně komunistické země. Nepřátelské projevy vůči Židům a státu Izrael, nejsou již doménou jen tzv. pravicového extremismu – neonacismu, rasismu či různých nacionalismů nebo konzervativních katolíků. Tyto antisemitské nepřátelské projevy nacházíme i na opačné straně pomyslného politického spektra, tedy u levice. Ta odmítá užití výrazu antisemitismus, jelikož tvrdí, že její kritika není namířena proti židovskému národu jako takovému, ale kritizuje negativní projevy politiky Státu Izrael a ideologii sionismu. Sionismus chápe jako jednu z forem imperialismu a výplod kolonialismu. Stát Izrael pro ni představuje pozůstatek evropského kolonialismu, respektive produkt a nástroj neokolonialismu Spojených států. Levici bychom mohli charakterizovat jako protiimperialistickou, antisionistickou a značně protiizraelskou. Svou pozornost nyní soustředí především do nerozvinutých zemí třetího světa. Nově prosazovaným sloganem je „žádní nepřátelé v třetím světě“.³⁴¹ Často dochází k tomu, že zaměňuje judaismus se sionismem, a následně odvozuje negativa sionismu a izraelské politiky z povahy židovské kultury a náboženství.³⁴²

Kritika Státu Izrael ze strany levice stojí na dezinterpretaci konfliktu na Blízkém východě a jeho příčin. V takovém případě je odpovědnost za vznik konfliktu přisuzována právě a pouze Izraeli, který údajně zabránil vzniku palestinského státu roku 1948. Vznik Státu Izrael je pak prezentován jako odškodnění Židů za holocaust, ovšem na úkor Arabů, kteří však tuto škodu nezpůsobili.³⁴³ Celá antisionistická rétorika levice je značně opatrná, neútočí přímo a otevřeně na Židy, ale užívá argumenty, které přímo vycházejí z antisemitské propagandy, a také zastává spikleneckou teorii. Co se týče vztahu k izraelskému státu a celé historii blízkovýchodního konfliktu, opakují stále stejná tvrzení, které se mnohdy shodují s názory pravicových antisemitů.³⁴⁴

³⁴⁰ PAVLÁT, L. Antisemitismus po druhé světové válce. [online] [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce-2/>

³⁴¹ LAQUEUR, W. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 20.

³⁴² LAQUEUR, W. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 167.

³⁴³ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, s. 548.

³⁴⁴ LAQUEUR, W. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*, s. 167-168.

Protižidovsky laděné názory do dnešní společnosti pronikají zejména z arabských států, ve kterých převažuje muslimská populace. Byly to právě arabské země, v nichž se nejvíce prosadila protižidovská propaganda, a to těsně po vzniku Státu Izrael.³⁴⁵

Současnou dobu tedy provází celospolečenský problém růstu neonacismu a extremismu. Je to jednak důsledek a odraz společenského vývoje, ale také nesprávná aplikace minulosti na současnost. Dnešní doba skýtá spoustu možností. Mezi největší vymoženosti patří internet, který je nositelem a přenašečem celé řady nenávistných článků, tematiky neonacismu či různých výroků extremistických skupin.³⁴⁶ Všechny tyto materiály podněcují k šíření nenávisti v rámci dnešní společnosti. Proti neonacismu a šíření nenávisti do společnosti je třeba zakročit. Nejvíce si tuto skutečnost uvědomují lidé, kteří se stali oběťmi nacistického režimu. Předseda České rady pro oběti nacismu Oldřich Stránský, si jakožto Žid, prošel celkem čtyřmi koncentračními tábory a nacistický režim ho připravil o rodinu. On sám se k tomuto problému vyjadřuje následovně: „*Nacismus se také zpočátku projevoval jen bezvýznamným omezováním lidských práv a svobod...až došel k plynovým komorám v Osvětimi. Jestliže necháme neonacisty se bez omezení rozmáhat, pak je pravděpodobné, že se vše bude opakovat znovu.*“³⁴⁷ On sám tvrdí, že to nemusí být právě ve střední Evropě, ale že se tyto totalitní tendence mohou prosazovat skrze jiný aparát, než jak tomu bylo v minulosti. „*Terorismus může být novou formou nacismu. Obě ideologie jsou si podobné. Mají stejnou neúctu k životu a k budování hodnot.*“³⁴⁸ Říká Oldřich Stránský, a já nemohu než souhlasit. Protože pokud se v dnešní době, která je značně politicky pluralitní, nenajde vhodné řešení tohoto celospolečenského problému, bude svět čelit daleko větší krizi. Je třeba neustále mít na paměti všechny historické události a mít vůli se z chyb minulosti poučit. Když bychom problém neonacistických tendencí aplikovali na Plzeň, bylo by na místě pozastavit se u pochodu neonacistů Plzní.

V Plzni došlo k několika pochodům extremistických skupin. Největší plzeňskou akcí, v rámci neonacistických událostí, byl pochod neonacistů městem v březnu roku 2008, ke kterému došlo po neúspěšných zákazech magistrátu. Smutné je, že se tito extremisté zdržují a zneužívají většinou setkání účastníků prvních plzeňských transportů Židů z Plzně.

³⁴⁵ PAVLÁT, L. Antisemitismus po druhé světové válce. [online] [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce-2/>

³⁴⁶ PAVLÁT, L. Antisemitismus po druhé světové válce. [online] [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce-2/>

³⁴⁷ SZIRMAI, E. Problém existuje – ale jak ho řešit. [online] RošChodeš 2001, Prosinec. [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodes/ros-chodes-2001/prosinec-8/problem-existuje--ale-jak-ho-resit>

³⁴⁸ Tamtéž.

Plzeňský rodák Pavel Riesel, se účastnil řady setkání Židů a zažil pochod neonacistů Plzní. Když neonacisté procházeli kolem synagogy, volali „Židi do plynu!“. Nikdo z přítomných soudních znalců a policistů to zřejmě neslyšeli, neboť se proti tomu nepodnikla žádná akce. Jak již bylo zmíněno, jsou to právě navrátilci a přeživší holocaustu, kteří si více než kdokoli jiný, uvědomují hrozbu rostoucího neonacismu. „...*cítím svou povinnost proti neonacismu bojovat. Jsem tím povinen svému otci, všem umučeným a zemřelým v koncentračních táborech, i sobě.*“³⁴⁹ Jak je patrné, pan Riesel se, jakožto svobodný občan, snažil informovat ministra vnitra a přední členy vlády ČR, o tom jak takovéto akce extrémistických skupin probíhají, a že je potřeba chránit se před růstem neonacismu. „...*žádal jsem je o ochranu naší demokracie. Dostal jsem četné odpovědi, byly však většinou vágní a formální.*“³⁵⁰ Což potvrzuje fakt, že poté došlo ještě k několika takovým pochodům, které probíhaly ve stejném duchu. Bohužel v dnešní společnosti všeobecně přetrvává tendence neschopnosti čelit problémům.

³⁴⁹ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 36.

³⁵⁰ RIESEL, P. *Protestuji!*, s. 37.

13 Závěr

Evropské dějiny dvacátého století jsou poznamenány celou řadou zásadních, až přelomových, událostí a významných procesů, které formovaly rozličné národy starého kontinentu. Mezi nejpodstatnější, které ovlivnily další politický, sociální i hospodářský vývoj, lze zařadit události spojené s druhou světovou válkou. Její tragické následky se vryly do paměti nejen přeživších jednotlivců, ale také celých národů. Jednou z nejhrůznějších událostí dvacátého století byl holocaust. Spolu s ním se většině lidí vybaví slovo „genocida“. Jednalo se o část historie, kdy byly „nežádoucí“ národy, zejména ten židovský, vyvražďován v masovém měřítku. Vše bylo prováděno v rámci utváření nového životního prostoru pro německý národ. Protektorát Čechy a Morava byl mezi zeměmi, které měly být „vyklizeny“ jako první.

Cílem práce bylo vytvoření studie, která čtenáři poskytne ucelený pohled na události v okupované Plzni, a život Židů ve městě, v průběhu druhé světové války. Zároveň předestřít problém antisemitismu, který je problémem globálním a je protknut celou historií. Projevuje se v různých společnostech a dobách odlišně.

V první části práce byla pozornost věnována zejména obecnému historickému kontextu, kdy byla nejprve řešena problematika antisemitismu. Následně byla chronologicky představena historie židovské komunity v českých zemích, respektive v Plzni. Záměrem bylo čtenáři představit podstatné historické mezníky, které určovaly postupný vývoj židovské komunity.

Ve druhé části práce byla věnována pozornost konkrétním projevům a aplikaci nacistické okupační správy na židovskou minoritu, zejména na plzeňské Židy. V rámci této části práce řešila historickou analýzu života v koncentračních táborech, přičemž se snažila postihnout také rovinu sociální.

Závěrečným cílem bylo představit méně diskutovanou problematiku, neustále přítomný neonacismus, který má své kořeny nepochybně v minulosti. V rámci tohoto tématu bylo pojednáno také o přechodu z jedné ideologie k té druhé, komunismu. V jejímž rámci byla analyzována problematika přetrvávajícího antisemitismu. S pomocí velkého množství vydaného i nevydaného materiálu, bylo možné tento cíl splnit.

Diplomovou práci by bylo možné rozšířit o problematiku antisemitismu. Jednalo by se ale již o práci širšího záběru, neboť by byl pojednáván problém globálního charakteru. Dále by práce mohla být rozšířena o další osudy Židů z Plzně, z doby okupace, ale také poválečné doby. Ve smyslu rozšíření například již probíhajícího mapování osudů židovských dětí

z Plzně (projekt Spolužáci), které byly nuceny opustit tehdejší II. státní československou realitu, kvůli svému židovskému původu.

Plzeň se stala, po tragických důsledcích Mnichovské dohody, hraničním městem sousedícím v těsné blízkosti s nacistickou správou, která okupovala okolní oblasti. Jako taková byla po obsazení Sudet přeplněná tamějšími uprchlíky a všemi, kteří byli donuceni opustit pohraničí. Lze říci, že byla vhodným místem pro Němce. Pro své strategické umístění se město stalo sídlem silné německé vojenské správy. Mimo jiné nacisté pronikli do Škodových závodů, které využili pro válečné zbrojení. Arizace se ale postupně projevila i v jiných oblastech. Postupně se zde začala uplatňovat politická správa nacistického Německa. S vyhlášením Protektorátu a dodržováním norimberských zákonů se začal stupňovat tlak na plzeňské Židy. Vše vyvrcholilo v zimě roku 1942, kdy bylo více než dva tisíce židovských občanů z Plzně deportováno do terezínského ghetta.

Deportace a následný likvidační proces se dotkl nejen plzeňských Židů, ale také Židů a nežádoucích slovanských národů z celé Evropy. Cílovými stanicemi se stala řada koncentračních táborů, ale také východní oblasti. Nejznámějšími jsou Osvětim, Treblinka, Sobibor, Izbica či Zamošč. Ne všichni byli odváženi do zbudovaných koncentračních táborů. Řada deportovaných, mezi nimiž byli také plzeňští Židé, byli odváženi do výše zmíněných, východních oblastí, kde byli zavražděni a pohřbeni v hromadných hrobech či zahynuli v otřesných podmínkách východních ghatt.

Koncentrační tábory jako byla například Osvětim či Treblinka, byly zřizovány za likvidačním účelem. Osvětim lze považovat za jeden z ukázkových táborů smrti. Právě zde docházelo k největšímu masovému vyvražďování. Vězni se zde museli potýkat s nedostatečnými hygienickými podmínkami, nemocemi, hladem, zimou a mimo jiné také s krutým zacházením. Práce, kterou museli vykonávat, byla vysoce fyzicky náročná a místní strava jí ani zdaleka neodpovídala. Často tak docházelo k smrtelnému vyhladovění a podvýživě. Lze usuzovat, že i to byl záměr nacistů, nechat vězně zemřít touto „přirozenou“ cestou.

Český antisemitismus postupně narůstal. Nebyl nijak fanaticky rasový, spíše umírněnější. Dalo by se říci, že nevycházel z ideologie jako takové, ale spíše se českým občanům „hodil“. Pokud bychom zpětně zhodnotili a komparovali deportace a poválečné retribuce, můžeme říci, že řada lidí, u kterých si Židé uschovali svůj majetek, nebyla ochotna věci vrátit zpět původním majitelům. Tudiž lze vyvodit závěr, že se řadě lidí se antisemitismus hodil, ve smyslu vlastního obohacení se cizím majetkem. Vedle této skutečnosti se na šíření protizidovských nálad podílel značnou měrou také dobový plzeňský

tisk. Plzeňská periodika sledovala postupné změny v nacistické politice a protižidovských opatřeních, všechny podstatné informace předávala svými slovy plzeňským občanům. Často tak docházelo ke štvavým útokům proti Židům právě ze strany tisku.

Vzpomínky plzeňských Židů, kteří válku přežili, dokumentují život nejen v terezínském ghettu, ale také v Osvětimi. Dokládají nelidské zacházení s lidmi a degradaci lidí ze strany nacistické okupační správy v plné míře. V rámci jejich vzpomínek je možné sledovat také poválečný vývoj v Československu, potažmo také v Plzni. Výsledkem bádání nad osudy plzeňských Židů je zjištění, že valnou většinu přeživších a navrátilců, držel při životě kolektiv přátel, rodinných příslušníků či známých. Pokud byli odtrhnuti, byla tu alespoň myšlenka na brzké znovushledání. Významným faktorem udržujícím život na „dostačující“ úrovni byla kultura. Lze zmínit například operu Brundibár, která byla hrána v Terezíně i v Osvětimi. Kultura byla tím, co pomohlo vězňům zapomenout, alespoň na chvíli, na prožívané útrapy a v jejím rámci se mohli také nepřímo vyjádřit k probíhajícím hrůzám režimu.

Přes všechny prožité hrůzy museli Židé čelit antisemitským tendencím i v poválečné době, tedy také v průběhu okupace komunisty. Situace v poválečné době vedla k častému zániku židovských obcí. Mimo jiné také ke ztrátě integrity obyvatelstva s judaismem a židovskými tradicemi. Mnoho lidí po prožitých hrůzách již v Boha prostě nevěřilo.

Po skončení druhé světové války muselo také nutně dojít k potrestání poválečných zločinců a kolaborantů. Nejen v jednotlivých zemích touto válkou poznamenaných, ale také na mezinárodní úrovni. Norimberský proces se stal významným precedencem v trestání jednotlivců v řadě evropských států. Činnost retribučních soudů se po válce rozběhla ve většině evropských zemí, přičemž rozdíly lze vysledovat mezi západními státy, ve kterých byla značná snaha o zachování nezávislosti soudů, a východní částí, v rámci které se často projevovaly tendence místních komunistů o vyrovnání účtů s jejich politickými oponenty. Přes jisté výhrady lze v tomto ohledu Československou zařadit spíše k západním zemím. Do skupiny mimořádných lidových soudů, které byly zřízeny v českých zemích, patřil také MLS v Plzni. Mezi nejčastější žalobní důvody spadaly zločiny proti státu a zločiny udavačství. V tomto ohledu se u MLS v Plzni nejvíce řešila právě podpora nacistického režimu, například funkce konfidenta plzeňského Gestapa.

Bylo by snadné přičítat veškerou vinu za napáchané hrůzy druhé světové války a zejména pak holocaustu, pouze nacistům. Nacistický režim podpořila i samotná československá vláda, když roku 1939 vyloučila Židy ze společnosti. Mimo jiné přispěli také všichni lidé, kteří vyloučili Židy z vlastních řad, například lékaři či právníci. V neposlední řadě zmíníme ještě smutnou skutečnost, ke které došlo v lednu roku 1942, kdy byli zástupy

plzeňských Židů odvádění k deportacím, nikdo z přihlížejících plzeňských občanů neprotestoval. Byla to tedy i pasivita a nedostatek odvahy vzepřít se zlu.

Vyvstává otázka, jak je vůbec možné, že, přes prožité hrůzy holocaustu a tuto hroživou zkušenost minulosti, je antisemitismus stále globálním problémem. O extremistických hnutích, neonacitech a jiných radikálních skupinách se v dnešní době můžeme dočíst v současném tisku. Je to tedy neustále živé téma. Lze říci, že antisemitismus je stále živým tématem, má globální charakter a v různých společnostech a obdobích se projevuje proměnlivě a různě. V případě nacistického Německa se projevil v té nejhorší možné míře, která v konečném důsledku přerostla v genocidu. Je třeba podotknout, že to nejsou pouze nacisté, kteří by měli nést vinu za napáchané zločiny. Českoslovenští Židé byli vystaveni útokům také ze strany českých periodik, které vydávaly štvavé antisemitské články. Především by mělo být poukázáno také na československou vládu, která Židy roku 1939 vyloučila ze státní správy. Na tento smutný fakt nesmíme zapomenout. Je třeba se z chyb historie poučit. V případě holocaustu spatřuje autorka práce za podstatné zdůrazňovat v dnešní době myšlenku tolerance mezi lidmi. Identita lidí by měla vycházet z pozitivního vztahu k životu, jehož nedílnou součástí lidé jsou. Proto je potřeba, zvláště v současné době, více reflektovat také utrpení cizích skupin lidí, jiných národů i menšin. Také v dnešní době probíhají pogromy a genocidy, které s prostředky moderní doby mohou přerůst v konflikt nezměrných rozměrů.

Dnešní doba vědotechniky má tendence zapomínat na humanisticky významné hodnoty, které upevňují a obohacují společnost. Svět postižený tragickými událostmi, jako byl například holocaust, potřebuje skrze humanistické hodnoty kultivovat lidskou společnost, která dle autorky, je čím dál tím více lhostejnější k řešení jakýchkoli problémů.

14 Seznam pramenů a literatury

- ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945 Tvář nuceného společenství (I-III)*. Barrister&Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4.
- ARAD, J. *Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlažovací tábory akce Reinhard*. Praha: BB/art s.r.o. 2006. ISBN 80-7341-700-6.
- ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu, I-III: (Antisemitismus, Imperialismus, Totalitarismus)*. Praha: OIKOYMENH, 1996. 679 s. ISBN 80-86005-13-5.
- BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 331 s. ISBN 80-86429-23-7.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1965.
- BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X.
- BRICHTA, Vladimír a kol. *Dějiny Plzně III. Od roku 1918 do roku 1948*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1981.
- BUDIL, Ivo T. *Jitro Árijců: život a dílo Arthura Gobineaua, zakladatele árijské ideologie*. Praha: Triton, 2009. 417 s. ISBN 978-80-7387-274-8.
- ČEPELÁK, Václav a kol. *Dějiny Plzně II. Od roku 1788 do roku 1918*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1967.
- DAGAN, Avigdor. *Československá vláda v exilu a Židé*. In: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945: Sborník studií Livie Rothkirchenové, Evy Schmidtové - Hartmannové, Avigdora Dagona*. Praha: Trizonia pro ÚSD ČSAV, 1991.
- DRTINA, Prokop. *Na soudu národa. Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a národního soudu*, Praha 1947.
- DRTINA, Prokop: *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století*, Praha 1992.
- FREDRICKSON, George M. *Rasismus: stručná historie*. Praha: BB/art, 2003. 157 s. ISBN 80-7341-124-5.
- FROMMER, Benjamin. *Národní očista*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1838-0.
- GOLDHAGEN, Daniel Jonah. *Hitlerovi ochotní katani*. Překlad Miloslav Korbělík. Praha: Lidové noviny, 1997, 607 s. ISBN 80-710-6206-5.
- GÖTZ, A. „Konečné řešení“. *Přesun národů a vyhlazení evropských židů*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-833-8.

- HILBERG, Raul. *Pachatelé, oběti a diváci: židovská katastrofa 1933–1945*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-472-3.
- HÖSS, Rudolf. *Velitelem v Osvětimi*. Autobiografické zápisky. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1471-3.
- JÄCKEL, Eberhard. *Hitlerův světový názor. Projekt jedné vlády*. Praha: Paseka, 1999. 156 s. ISBN 80-7185-254-6.
- JIŘÍK, Václav. *Nedaleko od Norimberku*. Svět křídel, 2000. ISBN 80-85280-68-X.
- JECH, Karel, KAPLAN, Karel (eds.): *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, 1*, Praha 1995.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy, 2007. ISBN 80-85336-38-3.
- KAPLAN, Karel. PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Barrister & Principal s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7364-049-1.
- KÁRNÝ, Miroslav. *Terezínská pamětní kniha I. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Terezínská iniciativa, Melantrich, 1995. ISBN 80-7023-209-9.
- KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In POJAR, Miloš (ed.). *Stín šoa nad Evropou*. Praha: Židovské muzeum, 2001. ISBN 80-85608-48-0.
- KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.
- KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Prostor: 2002. ISBN 80-7260-025-7.
- KOUTEK, Ondřej. *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*. Vyšehrad: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012.
- KUKLÍK, Jan a kol. *Jak odškodnit holocaust? Problematika vyvlastnění židovského majetku, jeho restituce a odškodnění*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2798-4.
- KULKA, Erich. *Útěk z tábora smrti*. Praha: Magnet, 1966.
- KULKA, Erich, KRAUS, Ota. *Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi*. Praha: Naše vojsko, 1959.
- KREJČOVÁ, H. Český a slovenský antisemitismus 1945-1948. In JECH, K., (ed.) *Stránkami soudobých dějin: sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana* KREJČOVÁ, H. Český a slovenský antisemitismus 1945-1948. In JECH, Karel, (ed.) *Stránkami soudobých dějin: sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-16-1.
- KRYL, Miroslav a kol. *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Brno: Doplněk, 2011. ISBN 978-80-7239-262-9.

- LAŠTOVKA, V. Plzeňsko za heydrichiády. In *Minulostí Západočeského kraje XVII*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1981.
- LAQUEUR, Walter. *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-927-0.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. *Velký sociologický slovník. I, A-O*. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.
- MESSADIÉ, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu. Od starověku po dvacáté století*. Praha: Práh, 2000. ISBN 80-7252-038-5.
- NOSEK, Bedřich. KREJČOVÁ, Helena. *Výroční zpráva SPÚ v Plzni za rok 2002*. Plzeň: SPÚ, 2002. ISBN 80-7187-040-4.
- NOVOTNÁ, H. *Židé vzpomínají na poválečná léta*. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě*. Praha: Židovské muzeum, 2008. ISBN 978-80-86889-90-0.
- PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.
- PERNES, Jiří. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*. Pius, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. ISBN 80-7285-053-9.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.
- POJAR, Miloš. *Stín šoa nad Evropou*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001. ISBN 80-85608-48-0.
- PUTÍK, Alexandr, SIXTOVÁ, Olga. *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě I*. Praha: Trico spol. s.r.o., 2005. ISBN 80-86889-00-9.
- REES Laurence. *Osvětím Nacisté a „Konečné řešení“*, Euromedia Group, k. s., 2005. ISBN 80-242-1401-6
- RIESEL, Petr. *Protestuji!* Plzeň, 2012.
- ROUBÍK, František. *Tři příspěvky k vývoji emancipace židů v Čechách*, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, roč. 5, 1933.
- ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem*. Plzeň: ZR&T, 2001. ISBN 80-238-6599-4.
- SIMMEL, Georg. „Cizinec“. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 206 s. ISBN 80-85850-50-8.
- STANĚK, T. *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku (ISE), 1996. ISBN 80-85241-99-4.

SOUKUPOVÁ, B. Modely životních osudů českých Židů po Šoa. In SOUKUPOVÁ, B., SALNER, P., LUDVÍKOVÁ, M. Židovská menšina v Československu po druhé světové válce. Od osvobození k nové totalitě. Praha: Židovské muzeum, 2008. ISBN 978-80-86889-90-0.

STEHLÍKOVÁ, Monika, a spol. *Spolužáci. Osudy židovských studentů gymnázia na Mikulášském náměstí v Plzni*. Plzeň: Humr, 2006.

ŠPIRKOVÁ, Věra. *Židovská komunita v Plzni. Průvodce historií západních Čech č. 5*. Domažlice: Český les, 2000. ISBN 80-86125-14-9. ,

Věstník židovské obce náboženské v Praze, VII, č. 1-4, 1945.

VLČKOVÁ, Alena. *Štěnovice a osobnosti*. Sborník č. 13. OÚ Štěnovice, 2016.

VRBA, Rudolf. *Utekl jsem z Osvětimi*. Sefer, 2007. ISBN 978-80-85924-50-3.

14.1 Seznam použitých cizojazyčných zdrojů

HITLER, Adolf. *Mein Kampf: zwei Bände in einem Band*. München :Zentralverlag der NSDAP, 1938.

CESARANI, David. *Holocaust: The end of the final solution and its Aftermaths*. London: Routledge, 2004.

HILBERG, R. *The Destruction of the European Jews*. United States of America: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1985. ISBN 0-8419-0832-X.

RITTNER, C., ROTH, J. K. *Different Voices: Women and the Holocaust*. New York: Paragon House, 1993.

14.2 Archivní zdroje

(nedatováno). V-11 pomocná služba náboženské obce židovské v Plzni 1941-42 . Archiv města Plzně.

fond Archiv města Plzeň. Domovská příslušnost, Domovský arch Arnošt Treichlinger. Archiv města Plzně.

JELÉN, J., SOA Plzeň, fond MLS Plzeň, Inventář 645 – *Mimořádné lidové soudy Plzeň*.

fond MLS v Plzni, karton č. 1. Státní oblastní archiv Plzeň

fond MLS v Plzni, karton č. 7. Státní oblastní archiv Plzeň

- Výpověď Rudolfa Kubáta

14.3 Elektronické zdroje

Stern, Kenneth S. *AntisemitismMatters*. New York: AmericanJewishCommittee, 2004. 10 s. ISBN 0-87495-131-3. Dostupné z: <http://www.ajc.org/atf/cf/%7B42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF%7D/AntisemitismMattersMay2004.pdf>

www.jewishvirtuallibrary.org/pogroms-2

<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/>

14.3.1 Citováno z Deportal osudy obětí šoa na Plzeňsku:

<http://www.deportal.cz/dat.htm>

Bleší pravda. [online]. Plzeňský kraj, roč. 33, č. 9. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/56>

Označení židovských obchodů. [online]. Plzeňský kraj, roč. 33, č. 12. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/44>

Židé vyloučení ze Sokola. [online]. Plzeňský kraj, roč. 33, č. 34. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/63>

Veřejná koupaliště pouze pro árijce. [online]. Úřední list města Plzně, roč. 17, č. 14. [vid. 24. 3. 2017]. Dostupné z: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporaryarticle/8>

<https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporarypress>

14.3.2 Citováno z holocaust.cz :

Transporty vypravené z Plzně. [online]. [vid. 4. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/pripominka/transporty-vypravene-z-plzne/>

Konec demokracie v Německu. [online]. [vid. 28. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-evrope/konec-nemecke-demokracie/>

Politika Protektorátu Čechy a Morava. [online]. [vid. 4. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/protizidovska-politika-po-zrizeni-protektoratu-cechy-a-morava/>

Policejní nařízení o označování Židů ze dne 1. září 1941. [online]. [vid. 28. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/protizidovske-zakony-a-narizeni/policejni-narizeni-o-oznacovani-zidu-ze-dne-1-zari-1941/>

Konference ve Wannsee. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/konference-ve-wannsee-1942/>

Protokol z konference ve Wannsee. [online]. In *SS v akci. Dokumenty o zločinech SS*, s. 137-145. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/dokumenty/konecne-reseni-zidovske-otazky-2/protokol-z-konference-ve-wannsee/>

BLODIG, V. *Ghetto Terezín*. [online]. Terezín Memorial. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/>

BLODIG, V. *Vznik ghetta*. [online]. Terezín Memorial. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/vznik-ghetta/>

BROD, T. Zamyšlení nad účelem rodinného tábora a nad osudy uvězněných chlapců. [online]. [vid. 20. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/zamysleni-nad-ucelem-rodinneho-tabora-a-nad-osudy-uveznenych-chlapcu/>

FINKEILKRAUT, A. Alfred Dreyfus. [online]. [vid. 24. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2006/zari-3/zaslouzi-si-nas-obdiv/>

KÁRNÝ, M. *Terezínský rodinný tábor v konečném řešení*. [online]. [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezinsky-rodinny-tabor-v-konecnem-reseni/>

MILOTOVÁ, J. *Arizace*. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1999/listopad-11/arizace/>

POLÁK, E. *Terezín jako průchozí tranzitní tábor*. [online]. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezin-v-konecnem-reseni-zidovske-otazky/#remark-6>

Rozhovor s Tommym Karasem. [online]. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2001/cervenec-10/nasemu-transportu-se-rikalo-cela-kile/>

Hanuš Treichlinger. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 14. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/130290-hanus-treichlinger/>

Propagandistická funkce Terezína. [online]. [vid. 14. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/konecne-reseni-zidovske-otazky/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-terezin/propagandisticka-funkce-terezina/>

Zpráva M. Rossela o Terezíně. [online]. Praha: Institut Terezínské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/ghetto-terezin-2/>

Terezín v konečném řešení židovské otázky. [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/vybrane-texty-ze-sborniku-terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau/terezin-v-konecnem-reseni-zidovske-otazky/>

Tereziánský rodinný tábor v Birkenau. [online]. [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/terezinsky-rodinny-tabor-v-osvetimi-birkenau-1943/>

PAVLÁT, L. Antisemitismus po druhé světové válce. [online] [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/odborne-a-dalsi-texty/antisemitismus-po-druhe-svetove-valce-2/>

STRÁNSKÝ, M. Osvobození Osvětimi 1945. [online]. [vid. 25. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/osvobozeni-osvetimi-1945/>

SZIRMAI, E. Problém existuje – ale jak ho řešit. [online] Roš Chodeš 2001, Prosinec. [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-2001/prosinec-8/problem-existuje---ale-jak-ho-resit>

ŠTĚPKOVÁ, T., BRÖSSLEROVÁ, R., BEDNAŘÍK, P., *Osvětim*. [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/osvetim/>

ŠTĚPKOVÁ, T., *Brundibár (1943)*. [online]. Praha: Institut Tereziánské iniciativy. [vid. 8. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/dejiny/udalosti/brundibar-1943/>

15 RESUMÉ

This dissertation thesis deals with two main aims. The first one charts the history of Jews and their position in the society throughout the history. The thesis focuses primarily on Pilsner Jews and their destiny during the Nazi occupation. Among other things, the work explains the functioning of the system of Nazi occupation administration in the Czech lands, particularly in Pilsen. The second aim of the thesis is to analyze the problem of antisemitism. At this point, the work focuses on anti-Jewish attitudes in Pilsen.

The dissertation thesis is thematically divided into ten chapters. The first contains the topic of antisemitism and its main attention is paid to racial theories followed by modern antisemitism which is crucial for this work. Overall, the first part of the work is more general than the rest. It captures the historical, political and cultural context of that time. Wherein it deliberately targets the contemporary situation in Pilsen.

The second part of this thesis depicts the history and social conditions of two concentration camps – Auschwitz and Terezín. And specifically in these concentration camps numerous Jews from Pilsen were imprisoned. There are substantial personal stories of prisoners from concentration camps. The following chapter argues the contemporary press and articles that influenced the society and antisemitic dispositions.

Finally, the work deals with the post-war period and the status of Jews in the society. This part resolves the issue of antisemitism and post-war retribution. As can be seen, Pilsen and the Pilsen Jews were, yet again, targeted.

The last chapter deals specifically with the issue of neonazism which is a persistent problem of the modern era. This less well-known problem has its roots in the past. It also sees the transition from one ideology to another – communism. In this context, the problem of persistent antisemitism has been analyzed.

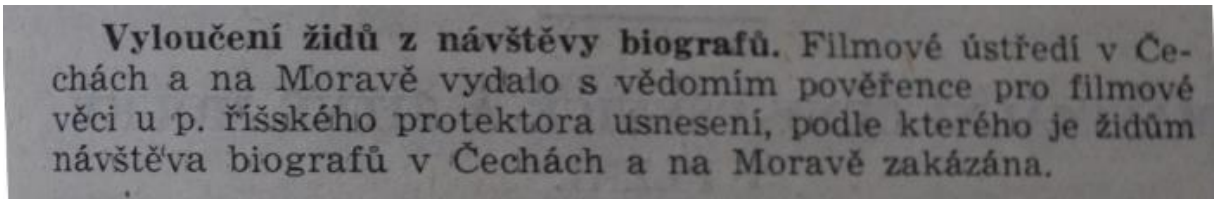
16 PŘÍLOHY

- Příloha č. 1 – Židé vyloučení z návštěvy biografů (ukázka dobového tisku)
- Příloha č. 2 – obsílky k zařazení do transportů
- Příloha č. 3 – fotografie budovy Sokola Plzeň 1, v dnešních Štruncových sadech.
- Příloha č. 4 – transportní karta Benno Blocha
- Příloha č. 5 – památník Hanuše Treichlingera, v Palackého ulici, Plzeň
- Příloha č. 6 – fotografie Hanuše Treichlingera
- Příloha č. 7 – fotografie Vítězslava Lederera
- Příloha č. 8 – zahrada vzpomínek, Stará synagoga v Plzni
- Příloha č. 9 – fotografie plzeňských Židů připravených k transportu

Příloha č. 1 - Židé vyloučení z návštěvy biografů (ukázka dobového tisku)

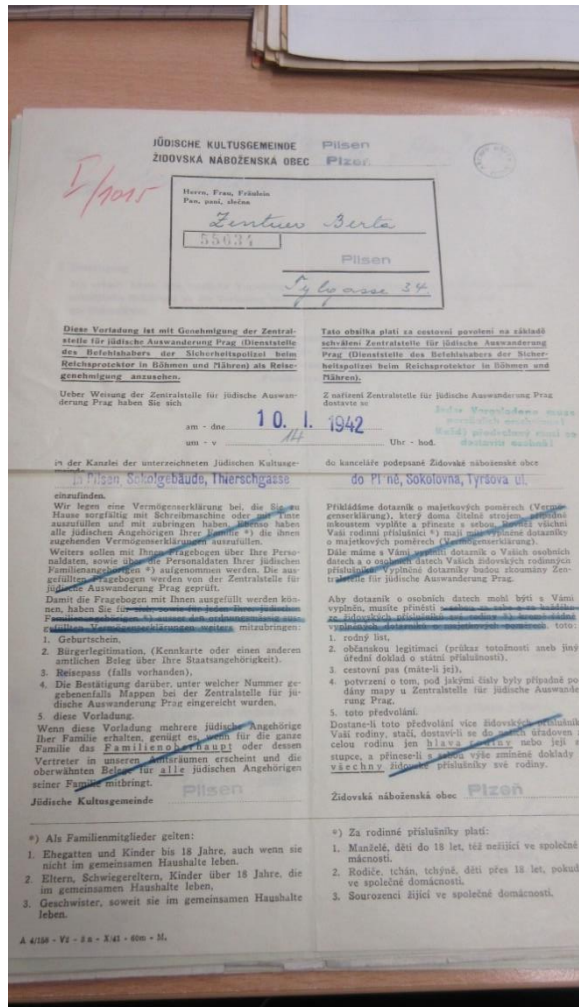
Zdroj: <https://shoah.deportal.cz/shoah/contemporarypress>

Periodikum: Úřední list města Plzně, XVII, č. 17. Zářij 1939.

Příloha č. 2 – obsílky k předvolání a zařazení do transportů

Zdroj: Archiv města Plzně, fond V-11 pomocná služba náboženské obce židovské v Plzni 1941-42.

Příloha č. 3 - fotografie budovy Sokola Plzeň 1, v dnešních Štruncových sadech.

Zdroj: <https://www.firmy.cz/detail/2131800-telocvicna-jednota-sokol-plzen-1-plzen-vychodni-predmesti.html>

Příloha č. 4 - transportní karta Benno Blocha

Zdroj: Archiv města Plzně, fond V-11 pomocná služba náboženské obce židovské v Plzni 1941-42.

Meldung fehlender Angaben
der Vermögensklärung

Transport Nr. 792

des Name *Bloch Benno* Vorname
der *Bloch*

Anschrift *Plzeň Sedláčková 4*

Seite	Punkt	fehlende Angaben
<i>4</i>	<i>3</i>	<i>Status d. Vermögensgegenstände</i>

Nummer des Prüfers *8* *Doll* *792*
2680/14.11.1941/MAT Unterschrift des Prüfers

Příloha č. 5 – pamětní deska Hanuše Treichlingera v Palackého ulici, Plzeň

Zdroj: vlastní archiv

Příloha č. 6 - fotografie Hanuše Treichlingera

Zdroj: <http://www.holocaust.cz/database-dokumentu/dokument/139996-hanus-treichlinger/>

Příloha č. 7 - fotografie Vítězslava Lederera

Zdroj: VLČKOVÁ, Alena. *Štěnovice a osobnosti*. Sborník č. 13, s. 26.

Vítězslav Lederer

Příloha č. 8 – zahrada vzpomínek, Stará synagoga v Plzni

Zdroj: vlastní archiv

Příloha č. 9 – fotografie plzeňských Židů připravených k transportu

Zdroj: ROUČKA, Zdeněk. *Plzeň pod hákovým křížem*. Fotografie 1939-1945.

